ЭПИР ПУЛНĂ, ПУР, ПУЛАТПĂР!

ХЫПАР

1906 çулхи январěн 21-мěшěнче тухма тытăннă • 1918 çулхи февральтен тěрлě ятпа тухнă • 1991 çулхи августăн 30-мěшěнче «Хыпар» ятпа тěпěр хут тухма пуçланă

21-22(26677-26678) №№ | Ытларикун, 2015, февраль/нарăс, 10 | Хакě ирěклě | www.hypar.ru

Ăраскаллă саманан ăраскаллă çынни 4

Иркутск чăвашěсем – чи лайăххисем 6

Хресченсене ирěке кăларнă патша 7

Кун йěркинче – хаксем

Февральěн 9-мěшěнче ЧР Министрсен Кабминěн Председательě Иван Моторин Правительство члchecěмпе, федераци ведомстважěсен территори органěсен тата муниципалитетсен ертÿçěмпе канашлу ирттěрěç.

Премьер-министр планěрěнче наградăран пуçланě. Саккунлăха çыхăлăнăç, граждансен прависěмпе ирěлěçěне хÿтěлес ěçе пысăк тěрě хывнăшăн Чăваш Ен прокуроре пулнă **Владимир Мартелина** Чăваш Республики умěнче тава тивěçлě ěçěмшăн орден медальěпе награддланă. Тивěçлě указа Чăваш Ен Пуçлăхě **Михаил Игнатьев** февральěн 5-мěшěнче ала пуснă.

ОРВИ тата грипп чирěсěмпе сыхăнă лару-тăру çинчен вице-премьер – сывлăх сыхлавěн министрě **Алла Самойлова** калаçса панě. Январěн 29-мěшěнчен тытăнса февральěн 5-мěшěнчен республикăра асăннă чирсемпе 12 пин ытла çын чирленине шута илнě. Ытларахăшě – 17 çултисем ачасем. Пěр эрне малăрах пулнă кăтартупа танлаштарсан чирлěсси республикăра 62,7% хушăннă. Вирус малалла сарăлăсран сыхланас, ачасен чир паллисěне çиçěнчех тупса палăртас тěллевпе ача садěсенче тата школсенче куллěнхи медицина тěрěслěне вăйлатнă, пÿлěмсене дезинфекци тăваççě, тивěçлě мониторинг ěçěрленě.

Социаллă пěлтерěшлě тăвасăн /ялхуçалăх продукцийě, ытарлă списока кěртнě эмелсем/ хăйсен çинчен экономика аталанăвěн министрě **Владимир Авررькин,** вице-премьерсем – ялхуçалăх тата сывлăх сыхлавěн министрěсем **Сергей Павлова** Алла Самойлова пěлтернě.

С.Павлов ялхуçалăх тата промышленнăй тăварěсен 26 позицийěн хăйсен мониторингěн кăтартăвěсěмпе паллаштарнă. Вăл калаçнă тăрăх – çулталăк пуçланнăранпа сăт, ăнран хатěрленě продукци, чăх çăмартин хăйсем пěр шайра тăраççě. Аш-какай, пăтăрмахěç сетментěнче хăйсен ěçě, сăвăн пăхăч тупă çăнăхě, çăкăр-булка изделийěсем кăшт хăвалăнă.

В.Авررькин палăртнă тăрăх – Чăваш Енре чылай апат-çимěç хăвě кÿрěç регионсенчи шайран иртěрех. Выранти производительсен продукцине тÿрремěнех сутучěсем сетьне пăрахăçне йěркелеççě, хăмăр патра çитěнтěрěй купăста, йěнěрехсěр, «Смаки», «Сахарок», «Шубинский лавкăсенче пур ěнтě. Пăхăçăнмěçě сăвăн пăхăч посредниксемпе сыхланмасăр, тÿрремěнех производительсенчен «Йěнěрех тухăç» ярмăркăсенче туянма пулать.

Энерг препаратěсěн хăйсен мониторингěн кăтартăвěсěн çинчен А.Самойлова пěлтернě. Кризиса хирěç мероприятисěмпе кивăçлăн медицина тата фармацевтика ěçěнěçěмпе, халăпла тивěçлě ăнлантару ěçне пурнăçлани пысăк пěлтерěшлě. Сиплевре ют çěршывсенче туса кăларнă эмелсен хăмăр çěршывăн йěнěрех аналогěсěмпе усă курни выраннă. Унăн пуçне халăха патшалăх тěрěслěх тăракан, çирěплетнě хăсăмпе сутакан эмелсем çинчен ăнлантарса парас енěпе ěçлеççě. Аттăçěнче чи малтан кирлě эмел препаратěсěн витринисене йěркелеççě. «Фармация» тытăмěнчи мěнтур аттěçěн февральěн 10-мěшě тěлне çавăнăкал витринăсем йěркеленěçěсле пулнă.

Спорт министрě **Сергей Мельников** Пěтěм Раççейри «Раççей пěлтěр йěрě-2015» чупу мěнле иртни çинчен калаçса панě. Вăл пěлтернě тăрăх – пěлтěрěçěн массăлă чупăнě хутшăнакансен шучě çулăн пысăкланса пырать. Кăçал çак мероприятие хутшăнса Чăваш Енре 51 пин ытла çын пěлтěр йěрě çинче тăнă.

■ **К.ЯКОВЛЕВ**

Олимпиада чěртнě кăвайт пирěн чунра хěмленет

Сочирě пирěн хěрÿллě Хěллехи Олимпиада пулăранпа çулталăк çитрě. Кăнтăрти хула парнелěнě уяв халě тě – пирěн чунăмăрта, пирěн аçăмăрта. Вăл паянхи кун та çынсěнě хавхалантарса, вăй парса тăрать. Пирěн спортсменсем тěрлě ěмăртура 33 медаль çěнсе илсе пěтěм тěнчěнě тěлěктěрчěç. Раççей планетăри чи вăйлă çěршыва пулăмăр тěпěр хут çирěплетěçěç. Çак пулăма халăлласа каммалли кунсěнче пěтěм çěршывěпě спорт уяв кěлěрěç. Хěллехи спортăм кунěр Чăваш Енре тě çулăн палăртěç.

Пěтěм çěршыв уявě

Февральěн 7-мěшěнче Шупашкарти «Олимпийский стадион Сочирě Олимпиадăна çуçăçăн тěл пулнисěнě халăлласа ěçлěçěç. Вулакана вěсен çинчен тěплěн хут ăсăн ирттерес кирěк. Олимп обручěсěнче тăрăшса ěçленě 200 ытла волонтер, биатлон трассине тěрěслěçě тăнă спортăн тěнче классăн мастерě Денис Салдинов тренер. Паралимп йěнěрěçěсен паттăрăхěпě хăстарăхăнчен тěлěннě 10 спорт судьи, хăнăсенě темиçе кун юра-ташăна саваннăрăн «Сăвăл» ансамбль, ирěлнě çěвě-çěнěпě чуна тытăнăнă оркестрăн çăмăрăк музыкăсем тата инсăртăн çулă тухма пăхăнăç. Олимп çулăмне Шупашкарта кěтěç илнинěр тě нихçăшăн манăç çук. Эстафетăна хутшăнăнă çăлăрăсем тě стадиона вăскарěç. Паян тěрěн паян алла факел тытса пěлěкěн маршрута тěпěр хут чупса тухма хатěр пулнинě пěлтерчěç вěсем. Шăматкун, акă, пурте çěн вăхăт тěпěр хут ăçăрăнчěç.

Улăм пуçăннисенě ЧР физкультурăпа спорт министрě **Сергей Мельников,** Чăваш Енри Олимп комитетěн президенчě **Анатолий Николаев,** Олимп чемпионě **Елена Николаева** саламларěç. «Тěнчери чи пěлтерěшлě тě чи пысăк ěмăртăва пěтěм халăх хатěрленě. Чăваш Ен тě çак пулăмран ăнăçлă илнăрěн. Эпир тě сирěнпе Олимпиадăна ирттěрме пулăшăпăр. Çăвăнăн паянхи уяв вăл – пирěн уяв, пěтěм çěршыв уявě, – терě Сергей Владимирович.

Чăваш Ен Раççей Олимп комитетěн президенчěн **Александр Жуковăн** саламě тě çитě. «Олимпиада спорт кун-çулне ěнěрлěхě çырăнса юлнě. Çак чаплă пулăма асăмăрта упрас, Олимпиада ăтăрлěхне çыхласа хăварас тěллевпе кăçалтан çěршыва Хěллехи спортăн кунěне палăртă тума ыйăнтăмăр. Кашни çул февраль уйăхěн пуçланăшěнче ирттěрме палăртнă уяв çăмăрăсенě спортпа тусло пулма хавхалантарě, кашнинě ěлěтěр çинче тăма, коньки çырса каткă çинче тухма хěнтěрě. Олимп юхăнě кланăх çынсенě спорта мăçтăрас тěллевпе тěпě хуна, халě тě халăх сывă пурнăç йěркине тытса пытăр тесе нумай тăрăшать: сывă общество – çěршыв, пуплăхě, – терě çěршывăн тěп олимпийě хăйěн саламěнче.

Улăм çăмăрăк спортсменсем куракансенě хăйсен пуçăруллăхěпě паллаштарчěç. Чи малтан каток çинче «Çěнě ăруě кěрменěр ăсталăха туптакан фигуристсем тухрěç, пěчěк çăлăрсенě – **Лиза Матвеева**па **Коля Зорина** уçăмах кăмăллăн ыйăнчěç. Кăçал кăна уçăлнă шорт-трек секцийěн хăстарăçăн пěр çинě вырăнсăр тухăн каток çинче çěрěмле хěмленě тěнě. «Спартак» спорт школěн хоккеисěм тě клюшкисенě алăран ямасăр шайбăна хăваларěç. Ирелě шоу хыçăн пурте коньки çырса стадион таврă ярăнма вăскарěç, унтан вěсенě дидженěсем дискотекăна ыхăвалларěç. Юлашкинчен халăх асăнăлă фейерверк ирелěпě кулленě.

• ➡ 2 стр.

Кун йěркинче – хаксем

Февральěн 9-мěшěнче ЧР Министрсен Кабминěн Председательě Иван Моторин Правительство члchecěмпе, федераци ведомстважěсен территори органěсен тата муниципалитетсен ертÿçěмпе канашлу ирттěрěç.

Премьер-министр планěрěнче наградăран пуçланě. Саккунлăха çыхăлăнăç, граждансен прависěмпе ирěлěçěне хÿтěлес ěçе пысăк тěрě хывнăшăн Чăваш Ен прокуроре пулнă **Владимир Мартелина** Чăваш Республики умěнче тава тивěçлě ěçěмшăн орден медальěпе награддланă. Тивěçлě указа Чăваш Ен Пуçлăхě **Михаил Игнатьев** февральěн 5-мěшěнче ала пуснă.

ОРВИ тата грипп чирěсěмпе сыхăнă лару-тăру çинчен вице-премьер – сывлăх сыхлавěн министрě **Алла Самойлова** калаçса панě. Январěн 29-мěшěнчен тытăнса февральěн 5-мěшěнчен республикăра асăннă чирсемпе 12 пин ытла çын чирленине шута илнě. Ытларахăшě – 17 çултисем ачасем. Пěр эрне малăрах пулнă кăтартупа танлаштарсан чирлěсси республикăра 62,7% хушăннă. Вирус малалла сарăлăсран сыхланас, ачасен чир паллисěне çиçěнчех тупса палăртас тěллевпе ача садěсенче тата школсенче куллěнхи медицина тěрěслěне вăйлатнă, пÿлěмсене дезинфекци тăваççě, тивěçлě мониторинг ěçěрленě.

Социаллă пěлтерěшлě тăвасăн /ялхуçалăх продукцийě, ытарлă списока кěртнě эмелсем/ хăйсен çинчен экономика аталанăвěн министрě **Владимир Авررькин,** вице-премьерсем – ялхуçалăх тата сывлăх сыхлавěн министрěсем **Сергей Павлова** Алла Самойлова пěлтернě.

С.Павлов ялхуçалăх тата промышленнăй тăварěсен 26 позицийěн хăйсен мониторингěн кăтартăвěсěмпе паллаштарнă. Вăл калаçнă тăрăх – çулталăк пуçланнăранпа сăт, ăнран хатěрленě продукци, чăх çăмартин хăйсем пěр шайра тăраççě. Аш-какай, пăтăрмахěç сетментěнче хăйсен ěçě, сăвăн пăхăч тупă çăнăхě, çăкăр-булка изделийěсем кăшт хăвалăнă.

В.Авررькин палăртнă тăрăх – Чăваш Енре чылай апат-çимěç хăвě кÿрěç регионсенчи шайран иртěрех. Выранти производительсен продукцине тÿрремěнех сутучěсем сетьне пăрахăçне йěркелеççě, хăмăр патра çитěнтěрěй купăста, йěнěрехсěр, «Смаки», «Сахарок», «Шубинский лавкăсенче пур ěнтě. Пăхăçăнмěçě сăвăн пăхăч посредниксемпе сыхланмасăр, тÿрремěнех производительсенчен «Йěнěрех тухăç» ярмăркăсенче туянма пулать.

Энерг препаратěсěн хăйсен мониторингěн кăтартăвěсěн çинчен А.Самойлова пěлтернě. Кризиса хирěç мероприятисěмпе кивăçлăн медицина тата фармацевтика ěçěнěçěмпе, халăпла тивěçлě ăнлантару ěçне пурнăçлани пысăк пěлтерěшлě. Сиплевре ют çěршывсенче туса кăларнă эмелсен хăмăр çěршывăн йěнěрех аналогěсěмпе усă курни выраннă. Унăн пуçне халăха патшалăх тěрěслěх тăракан, çирěплетнě хăсăмпе сутакан эмелсем çинчен ăнлантарса парас енěпе ěçлеççě. Аттăçěнче чи малтан кирлě эмел препаратěсěн витринисене йěркелеççě. «Фармация» тытăмěнчи мěнтур аттěçěн февральěн 10-мěшě тěлне çавăнăкал витринăсем йěркеленěçěсле пулнă.

Спорт министрě **Сергей Мельников** Пěтěм Раççейри «Раççей пěлтěр йěрě-2015» чупу мěнле иртни çинчен калаçса панě. Вăл пěлтернě тăрăх – пěлтěрěçěн массăлă чупăнě хутшăнакансен шучě çулăн пысăкланса пырать. Кăçал çак мероприятие хутшăнса Чăваш Енре 51 пин ытла çын пěлтěр йěрě çинче тăнă.

■ **К.ЯКОВЛЕВ**

Канашăн çěнтерес шанăç пысăк

Раççей Правительстви экономика аталанăвěн мěнтăвěçěмпе ěçлекěн комиссийě çумăнчи монохуласен ертÿçěмпěн Канаша пысăк ушкăн килни халăхăн пулăмăнчě-ха.

Делегацие ертсе пыракансемпе банкирсем тăвăлă ыйăну тăвăнчěн хула мěнлěрех пурăннине пěлме килнě. Темиçе предприятие çитес курнă хыçăн журналистсем ушкăн ертÿçине **Ирина Макиранăна** сырса илнěç.

– Сирěн мěн хăнăхтарнине туптăп, – терě вăл. – Чăваш Правительстви ěçлесе çуртăмăр. Асăннă программăпа Çěнě Шупашкарта Улăтăра аталантарма пысăк укçа уйăрнине пěлетěр. Чăваш Ен ертÿçěсем – çăмăла тытăнăн çынсем. Çак кăмăла кăвăрě. Монохуласен проектне Канашăра, вăл Раççейри чи малтан укçа илекěн 5 муниципалитет шутěнче, ěçе кěртнě пуçлăсси ăхăлтăн мар. Укçа ыйтăвне тěплěнрех татăса панăнăн. Экспертсен татăклă сăмахне кěтěççě. Сирěн çěнтерес шанăç пысăк.

Экономикăри лару-тăру чунăн ихăлнě суратать. Кризиса пуçăн хăш-пěр проекта чарса лартăм. Монохуласен фонěн пуçлăхě **Дмитрий Скриванов** калаçнă тăрăх – программăра пăхнă 30 млрд тенкě пирки пăшăрханмалла мар. Унăн пěлěр усă курасси мала тухса тăнă. Фонд ана валеçнипе пěрлěх регионсенче инвестици тупăшăнă проекчěсенě ěçе кěртнě хутшăнать, выранти ертсе пыракан кадресем, укçапа ěçлеме пěлекěнсем хăйсенě палăртăç.

– Хуласен ертÿлěхěнě шанăнăнăн пěлтěрмест ку. Финанс хутшăнăвě енěпе пěлěвне пурăн тě Ăстермелле, – палăртрě Д.Скриванов.

Канашăн кашни виçěнěш çулне кунçулě чукун çулпа çыхăннă. Ěç паракан тěп предприятие – автоагрегат завоцě. Компанисен «ГАЗ» ушкăнне кěрет вăл. Мускавăн чи малтан унта çитсе курчěç. Директорăн производство енěпе ěçлекěн çулě **Олег Григорьев** цехсенě кăтартса çěрěç.

– Саккăсем чăхнипе коллективăн пěр паянне кěскетне тивет, – тет вăл. – «ПАЗ», «ЛИАЗ», «КАВЗ» автобуссен валли урăла тěнčěлě, тормоз агрегатě хатěрлессипе пирě çитекěн çук. Ăста рабочисем тытăнăкаса тăраççě-ха. Пенсионерсем ěçлеç кайсан вěсен выранне камсем тăрěç? Пысăк квалификациллě токарьсемпе фрезеровщиксем пытě кирлě. 1990 çулсенче профтехкěренě тытăнăр арăстрěç. Унтан вěрнисе тухакан ушкăне чăн-чăн профессионал шайне çитерме сăхалтан та 3-4 çул кирлě.

«Канаш АГРО» фирмăн коммерци директорě **Павел Евдокимов** та кадр çивě-чěлхне палăртрě. Машинăсем тăвакан завод унăн Анăçран кÿнě хăш-пěр изделие вырантах коларма май пуррине çирěплетнě. Ялхуçалăх валли сеялка, плуг асăлаççě. Сварщик, фрезеровщик çитмест. Вěсенě производствăра вěрентěççě. Чылай предприятие çак çул çинě тăнă.

Мускавăн е ытти пысăк хулана шаталăк çěрěкенсенě выранта çěрěплетессипе ěçлемеççě темěçтěр. Мускав тěрěслěççисемшěн пахча çимěç тиеçěнěçěн «Деверли» фирмăна тата минерал тăварě коларакан «Ауват-СВ» юлташăна çитсе кăлăнă кěтěмлěх пулнě. Нимěçěн технологийěпě кăтăнăп тата соус коларакан компание производство культури пысăк. 120 çынна ěçлě тивěçтернě фирма /ертÿçі – **Минрафик Садыков**/ кунта лăпланса ларасшăн мар, производство калăпăшне ÿстересшěн. Çěнě склад çурăçěсем çěлеççě.

– Эпир хăнăр укçапа аталанатпăр, патшалăхран кěтмěçěнсе мěнтăс шухăш çук. Анчах хулара шыв мěнтăнне тата паянхи хăнăнăнăрăн, – пăшăрханăнне пытăмарě директор.

– Шыв тасатакан препаратсемпе «Ауват-СВ» предприятие Атăлçи тăрăхěнчи рынока тулăн тивěçтерме вăй çитерě, – палăртрě фирман строительство директорě **Мария Александрова.** 100 çын кунта хăнăр килěшăкăн ěç тупăн – ыйăр пулăн. Ку пуçламăш çěр-ха. Проекта пăхнă хăватсенě хута ярăн тата 70 çынна ěçе вырнаçма чěнěç. Фирма ертÿçěсем тě çул тата шыв мěнтăвне çěлеççě.

ЧР Правительствин пуçлăхě **Иван Моторин** хулара пěтěмăшěн лару-тăрана лăкăлă май çапла каларě:

– Ăывăр машинăсенě çěрěм хула тулăшěнче çул тăвасси – кăçăр хăвармасăр пурнăçламалли тěп ěçěнчен пěри. Автоçулăн проекта пăхнă хăй – çур миллиард тенкě яхăн. Ана тăватăрах. Шыв мěнтăвěпě ěçлеççě. Канализацие çěнтěр 349 млн тенкě уйăрма палăн.

Ěç ушкăнěн пăрăвěнче ЧР Пуçлăхě **Михаил Игнатьев** çăкăн палăртрě:

– Монохуласен программине кěтěмěр тесе укçа килессе çěç кěтсе пурăннăлла мар. Мускав выранта мěнле ěçлем туса иртěрнине тимлě çăнăх, хаклать. Эпир çав укçапа хула пурнăçне чěрěлěх кěртме хатěр-и? Ыйăр тěлěк илмелли пур пирěн. Калăпăр, Çěнě Шупашкарта ěçлěçěх шайне – 7. Улăтăра 5 хут пěчěкрěм вăй çитěртěмěр. Аппа Канашăсем тě хастар ěçлесе кăтартăр. Пысăк заводсем çын шутне чакарнине пěлекěн халě тěрěклěнěçěн фирмăсенче рабочисен ыйăт палăрмаллах ÿсес турăн палăртě. Анăçу сумăнăн пурнăç тě.

■ **Вячеслав ГРИГОРЬЕВ**

Хăйсен ыйтăвěсемпе

Чăваш Республикинчи Ачасен прависен уполномоченнăйě Вячеслав Рафинов 2015 çулхи февральěн 13-мěшěнче Йěпреç поселокěнчи Мăрсăра уравěнчи 49-мěш çуртра Йěпреç районěнчи çынсенě хăйсен ыйтăвěсемпе ыйăнать. Ыйăну 13-00 сехетрě пуçланать. Çак телефонсемпе шăнăçăвăлăсем малтанах çырăнмалла: 8/83538/ 2-13-15 /Йěпреç поселокě/, 8/8352/ 62-41-05 /Шупашкар хули/.

КУН ХЫÇÇĂН КУН

☎ 56-04-26, 28-82-91

ОРВИ-пе грипп сарăлнăран

...Республикăри чылай ача садăсенче е школа çÿреймест. Асăннă чирсемпе Чăваш Енре пурăнакансем ыйăлăнăçăн январěн çулăшки кунěсенче аптăрамăн тытăннă. Январěн 29-мěшěнчен тытăнса февральěн 5-мěшěнчен январěн тěрěхре грипп тата ОРВИ чирě 12304 çынна ěçлěнě çирěплетнě. Малăрахăн эрнере тухтăрсем секнашăлăмăк 7563 пациентăн пулнине палăртнă. Чирлекансенчен ытларахăшě – 77,5 процент – 17 çула çитман ачасем.

Асăннă чирěн иртнě эрнери кăтартăвě нумай çулхи вăтам шайран 39,4 процент пысăкрах пулнă. Чир-чěр вăйлă сарăлнине кура грипп тата ОРВИ симптомěсене май пур таран малăрах тупса палăртас тěллевпе ача садěсенче тата школсенче ирхи сăнавсем йěркеленě. Куллен школа вěренекенсем миçěн пыннине шута илеççě, пÿлěмсенче дезинфекци ирттереççě. Ачасем нумайăн чирленине пула республикăри хăш-пěр школа е уйрăм классем карантина хупăннă. Çав шутра – Шупашкарти иккě, Çěнě Шупашкарти – тăххăр.

Шупашкарти апат-çимěç технологийěпě коммерци техникумěн студенчěсем Евгений Платоновпа Артем Константиновпа кулинери искусствăн регионăсен хушшинчи «Кăмăл кухни» этнофестивальěнчен çěнтерÿпе тěрěнčěç.

Пěтěм тěнчери организаци 1946 çулта туса хунă, хăйěн ěçěнче вăл рабочи профессийěсен сумне, специалистсен ăсталăхне ÿстересси тěп ěçěнче хурать. Унта тěнчери 72 çěршыв кěнě. 2012 çулта – Раççей те. Юхăм ěçне-хěлне пирěн çěршыв ертÿçěсем Путинпа Медведев та ыйланă.

Чăваш хутлăхěнче çак юхăм 2012 çултанпа аталанма пуçларě. Шупашкарти электромеханика колледжěн никěсěв çинче координаци центрне йěркеленěçěç. Çапла Чăваш Ен Раççейри юхăма хутшăнакан иккěмěш регион пулса тăчě.

2012-2013 çулсенче тăватă профессипе – повар-кулинар, сварщик, парикмахер тата каменщик – икě чемпионат ирттернě ěнтě. Виçěмçул пирěн республика команди Тольяттире ирттернě наци чемпионатěнче палăрнă. «Кирěçěк хăрăосăн» номинацире Александр Вишняков («Туç» компани) кěмěл медаль çěнсе илнě, повăрсен тупăшăвěнче Шупашкарти экономикăпа технологи колледжěн студенчě Борис Мизуров бронза медале тивěçнě.

Пысăк ăстасем пур пирěн. Мартăн иртнěренче палăртнă чемпионатра 9 профессăн çыннисем тупăшăççě. Çěнтерÿçěсем апрельте Самарăра иртекěн Атăлçи федераци округěн чемпионатне хутшăнěç.

Г.СЛАВИН.

Официантсем чăнах та маттур

Шупашкарти апат-çимěç технологийěпě коммерци техникумěн студенчěсем Евгений Платоновпа Артем Константиновпа кулинери искусствăн регионăсен хушшинчи «Кăмăл кухни» этнофестивальěнчен çěнтерÿпе тěрěнčěç.

Пермьри институтра иртнě мероприятие чылай регионтан 116 профессионал хутшăннă. Чăваш Ен каччисем официантсен конкурсěнче тата уйрăм ăмăртусенче чи лайăх кăтартусемпе палăрнă, вěсен ăсталăхне жюри членěсем пысăк хак панă. Пирěн ентешсем ылтăнпа кěмěл медальсене тивěçнě.

Ку шкул Чăваш Енри кулинарсен ассоциацийěн председателě Николай Уездный пуçарăвěпе 2014 çулта уçăлнă, унта студентсем хушма пěлÿ илеççě. Вěсен чи пысăк çитěнěвě – пěлтěр Шупашкарта иртнě Пěтěм тěнчери «Раççей – спорт çěршывě» форума килнě хăнасенě пăхăн – 500 яхăн официант кафе-ресторанта тата ытти вырăнта ěçленě.

А.ПЕТРОВ.

Çăнăлăх синоптикĕ

Паян ăмăр çăнăлăх пулать. Çил анăçран 3 метр хăвăртлăхпа вěрет. Сывлăш температури **кăнтăрла 8, çěрле 8 градус сивě.** Атмосфера пусăмě 751 мм, сывлăшри нěрěх 74 процент.

Кун тăршшě 9 сехет те 13 минут.

Вăрман пěлěтлě çăнăлăх пулать. Çил анăçран 5 метр хăвăртлăхпа вěрет. Сывлăш температури **кăнтăрла 5, çěрле 2 градус сивě.** Атмосфера пусăмě 751 мм, сывлăшри нěрěх 79 процент.

Кун тăршшě 9 сехет те 18 минут.

Олимпиада чĕртнĕ кăвайт пирĕн чунра хĕмленет

/Вĕçĕ. Пуçламăшĕ 1-мĕш стр./

Йĕлме йĕлтĕр йăлтăр-ялтăр!..

«Раççей йĕлтĕр йĕрĕ» ăмăрту та Олимп вăйăсен халăлĕпе иртрĕ. ЧР Физкультурăпа спорт министерстви пĕлтерĕ тăрăх – пирĕн республикăра мĕнтăр район-хулара йĕркеленĕ спорт ушăнăр 50 пин çын хутшăннă. «Шупашкар: 500 çуллă культурапа кану паркне 13 пин çын /1/ пустарнăçĕ. Йĕлтĕрçĕсен ретне Чăваш Ен Пуçлăхĕ Михаил Игнатьева унăн пăшăрĕ Лариса Юрьевна та тăнăç. «Пăхăнăр ăмăрту пиншер çынна пĕрлештерет. Спорт ушăнăр кăçал Олимп вăйăсенне халаллăçăмăр. Килти Олимпиада кашни çынна спортпа туслă пулма хăвалăхтарнăç. Çывăх пурнăç йĕркине пурăнакан ĕçре те, вĕренĕçре те хăстар, пур ыйăрлăха та çĕнтерме пултарать. Йĕлтĕрне кроссăн ялăнах спортăн хăллăхи тăн тăсăн шутланнă. Вăл çуллăн çуп вăй илсе пыратăр, – палăртрĕ Михаил Васильевич.

«Йĕлтĕр йĕрĕне хутшăнма килнисен ăнăшăнче кăна кăна курăмăр: ача-пăча, студентсем, çемçесем, ĕç коллективĕсем... Акă, чупăва çеннипе пĕрремĕш хут тухнă Игонинсем питĕ çунатланнă. «Унччен ачасем пĕчĕкрехчĕ те – кунта килме май килмĕн. Паян пурте пĕрле çитрĕмĕр. Канăлсăм – çĕклеллĕ, саванăçлă. Чи пĕтĕрĕшли – хутшăнни, савăнăç мала тухăнăнăшăн пачах та кулянмастăр. Тепĕр çул та килме тăрăшăпăр, – терĕ кил хăçин пăшăрĕ. «Пирĕн çемçешăн çак кун ялăнах ăмăртура. Пурте предприяти-организаци

Олег МАТВЕЕВ сăнăçăнăнах

ăмăртăвне çитнĕçĕн, çак çулăн çăмăлтăк çăмăлне çитн�е çăмăлне çитнĕçĕн, çăмăлне çитнĕçĕн çăмăлне çитнĕçĕн çăмăлне çитнĕçĕн

ПЁТЁМЛЕТЎ

Етёрнесем малаллах ăнтăлаççĕ

ЧР Пуçлăхĕ пётёр алхуçалăх ĕçчăмĕçĕн Çĕрпў районĕнчи Сăмах поселокĕнче иртнĕ кăнашăвăрнăн экономикăпа социаллă пурнăç аталанăвăрнăн ĕçĕм тунă районхулăн пуçлăхĕçĕнче çĕç кăçалхи суйлăва кĕрешĕвне кĕрсе çĕнтерме ырă çунаççăн ăçтăвчĕ. Кăçал вăсăн ăçне лайăхрах та хăналаçсăн курăрăт. Етёрне районĕ 2014 çула мĕнле вăçленĕ-ха?

Ылтăвăн хуравне тупас тесе статистика цифрисенне тишкерттĕм. Уçăн-хупăнне уçăлатма вăсăн пулашăç. 2013 çулхине танлаштарсан консолидациленĕ бюджетăн тупăшăн пахăне – 104,7% /пётёрхи кашни кётартăва виçĕмçулхине танлаштаропăр/, тăвăксен пахăне 98,6% пурнăçланă. Налукăн пухăкăн тата налукăн тытман тупăш пётёр – 9,5%, 2014 çулта 2011 çулхипе танлаштарсан 17,9% ытларах илнĕ. Çак цифрăсем ыснăна укçа малаллăхăн çулхинчен нумайрах пулăшăççĕ анталăкне çирĕплетеççĕ. Унта кĕнĕл чылай пысра кётёр тесе ЧР тата РФ субсидийĕнче куçарса параççăн кётни çĕç çитмĕлĕхĕçĕр, кашни муниципалитет ĕçĕркеленĕвĕнче харпăр хăй вăйĕпе нумай пётёрхи-виçĕмçулхинчен нумайрах ĕçлесе илмелле.

Промышленнăй комплексăн кётартăвне тишкерер-ха. Предприятисем тавар 10,6% ытларах туса кăларнă. Ăсăм самаях. Алла пулсан çынсем ĕçлеççĕ, ăç укçи илнĕ. Сăмах май вăл иртнĕ çулхи 11 уйăхра вăтăмран 17285 тенкĕ пулнă. Республикăшăн е районăшăн лайăх кётарту. Шалу строительсем – 41910, социалла страхованăн – 26649, финансистсем 19527 тенкĕпе танлашăнă. Шкула кайăмăхăн ача-пăча учрежденийĕсенче вăл хуравăнăн – 18067, пётёмĕшпе пётёр пăракăн шкулсенче тăрăшăвăсăн – 20700, культура ĕçчăмĕçĕн – 10875, врачăн – 29568, вăтăм медперсоналăн – 17669, кĕçĕн медперсоналăн – 10480 тенкĕ. Çак цифрăсенче ăхальтен палăртмăпăр. Вăсăм Етёрнесăн пурнăçĕ начăр маррине çирĕплетеççĕ. Ăç укçине вăхăтра парăççĕ.

"Кăçал район çынниçăн пурнăçне лайăхлатма мăй пур-и?" – мана çак ыйту кăçăклантарчĕ. "Республика Пуçлăхĕ Михаил Игнатьра Патшалăх Канашне янă Çырăвăнче: "Промышленнăй производстăн калăпăшне ўстерсе пыраççăшăн витĕм кўреççи, малтан вырăнти технологисемпе оборудованипе ĕçе кĕртеççи, пысăк тухăçлă ĕç вырăнĕсем тăваççи çитес çулсенче пирĕн экономика политикăн чи малтан пурнăçламалли тĕллевĕ пулса тăраççĕ", – терĕ. Етёрнесăн ăна пурнăçа кĕртнĕ хăтăр хутшăнмалла, – терĕ татах. Ялхуçалăх министрăвăнне документсем тăратнине шута илсе ку проектсем пурнăçа кĕрессе шанатăп. Килти хуçалăхсен тата вăсенне уçракан ăмăртăк шучĕ чакса пынăран район кётартăвне начăрлатма пăрăç марччĕ çĕç.

2014 çулхи 11 уйăхра 53,2% нумайрах инвестици /строительăстăн объекчĕсем, çуп-кĕр, пурăннăмли çурт, Етёрне хулинне модернизациленĕсем/ ăсăна.

ХФХсем /62/ мĕнле сăмахăççĕ-ха? Вăсăм пётёр сёт – 51,2%, ытларах 1,6 хут нумайрах туса илнĕ. Енĕ ăмăртăк шутне 19,4% ўстернĕ. 119 млн тенкĕлĕх кредит илнĕ. Е.П.Матвеева фермер сёт пуçăмăлли цеха модернизациленĕ пётёрсе çитнĕ. Кăçăн: ялхуçалăх производствăне ўстерме шанăç кўреççĕ. Ялхуçалăх организацийĕсенче кашни ĕнерен сёт суса илнĕçĕмпе /5759 кг/ кётарту лайăх. Пётём предприятисенче 48 ăç выранăн тунă, тата 66 ийăкленнĕçĕн. Ку та аван туртăм.

Пурăннăмли çурт тăвăçĕпе ăçлеççе-ха? Районтăрта нумай пулмасть туса пётёрнĕ виçĕ çурта кётартăçăç. Кăçăн пахса çĕрĕрăм. Строительсем ĕçлеççĕ, район пурăннăмли выран хуть ялăмăн тăллевне пурнăçлаççĕ. 28 çемçăрăн хăвăй çуртăçăнăн çĕнĕ хваттăрăсене куçарнă, 12 çăмрăк çемçăрăн пурăннăмли выранăн лайăхлатăвне социалла тĕлевне тивĕçтернĕ. 7-шĕ ăна илнĕ, 5-шĕ документсăр хатĕрлесе тăратăççĕ. 3 çемçăрăн пурăннăмли выранăнне тивĕçтерес тесе яла аталантăрăмăлли программăпа 3,2 млн тенкĕ уйăрнă. Урăх статьăпа ялта пурăнакан тата çăвăн чухлĕ çынна асăрхăнă ыйтăва татса панă 2,1 млн тенкĕ уйăрнă. 11 тăлăха хваттăрне тивĕçтернĕ. Пётёмлетсе каласан – социалла программăсемпе пурăннăмли çурт тăвас ăç те малалла пырать.

Лапрассипе Мăн Яăш ялăсенче ФАП уçнă, кăçал 4 ялта хуть ярăсăн. Виçĕмçулхинчен 32 ача нумайрах çуралнă. Ўсĕм пур. Анчах вилекенсем нумайрах-ха. Демографие лайăхлатассишăн тăрăшни сисĕнет. Районтăрта 200 ача ишăмалăх ача саччĕ ĕçе кĕртнĕ, çынсен пурнăçне лайăхлатас тĕлĕшпе ыра ăç сахал мар тăваççĕ.

Хăнăн тишкерĕвне çапла пётёмлеттĕм: район пётёр аван аталаннă. Çăкăнта пĕрлех ялсенче, хупăра хăйсен выранне тупăшăннисем ăсăнă. Вăсăнне ăçне тивĕçтерес тĕлĕшпе лайăхрах тăрăшăмалла.

■ Юрий МИХАЙЛОВ

Преступлени – сахалрах

Республикăн оперативлă лару-тăрушăн тăмăçлăх кётаруллă, право хуралăн органĕсем ĕç-пуçа куçран вăçăртăççĕ. Çак пётёмлетĕвĕр Чăваш Ен прокуратурăн иртнĕ эрнере пулнă анлă парăвăнне çирĕплетăç, унта 2014 çулхи ĕçе хакларăç.

Регистрациленĕ преступленисем пётёмĕшпе шучĕ 2,6% чакнă, çул çитменнисем тунă преступленисем 20,7% чухлех сахалланнă. Çын вĕлернĕ, пурăнăç вăрланă-çаратнă тĕслĕхсем, хуралла тапăнусем чакнă. Рецидив шутланакан, ушкăнпа тунă преступленисем те сахалрах.

Прокурорсем гражданăн социалла правăсене тата патшалăх интересĕсене хăнăлăç ячĕпе çине тăрса ĕçлени куçкăрет. Калăпăр, пётёмĕн Чăваш Енре 2,7 пин ытла выранăнăн çĕнĕ 15 ача саччĕ хуть ялăнăн прокуратурăсен тăпи те пур. Вăсăм хутшăнăнăн садăксен строительствăпе, реконструкцийĕпе çыхăнă ĕçри чылай çитменлĕхне пётёрме май килнĕ. Çавăн пекех ЧР Пуçлăхĕн, ялăх органĕсен пуçăвĕпе тăнăх тата ăшшă-ăмăшăн ăшшисĕр юлнă 447 ачана çурт-кĕрпе тивĕçтерме пуçтарнă.

Прокурорсем ЖКХ сферине те куçран вăçертмеççĕ. Управляющи компани çăмăр ресурсăсемпе тивĕçтерекен организацисен уйăнăн паромĕсем ўсерен çыхăнăççăн, çавăн пекех пурăннăмли çурт-кĕрпе коммуналла пулăшу ĕçĕсен пахалăхне тивĕçтерес ячĕпе те курăмлă ăç тунă.

Пётёмпе вара пётёр прокурорсем саккунăсене пăснăн 36 пин ытла тĕслĕхне тăра шыв çине кăларнă, вăсăм тĕлĕшпе 4 пинне яхăн протест çырнă, судсене 141 млн яхăн тенкĕлĕх 7 пин ытла тавăç тăратнă. Вăсăм хистенипе тĕрĕç çитменлĕхшăн ăнăçлă должности 9 пин ытла çынна дисциплина ячĕпе тата административăлă майпа явап тыттарнă. 100 ытла уголовăлă ăç пуçарнă.

Çавăн пекех право хуралăн ытти органĕн наркотиксен саккунăсăр савăнăшне, коррупцие хирĕç ĕçне кĕрешĕçсе пынă. Бюджет укçипе тирпейлĕр усă курăçăн сыхланăçăнне, патшалăхăн социалла программăсенне пурнăçлассине тĕпе хунă.

Умри тĕллевсене палăртнă май хуласемпе районсен прокурорĕсенне, республика прокуратурăн аппаратăн подразделенийĕсен ертўçĕсенне экономика сферинчи преступленисенпе, саккуна пăсса пухнă укçана легализациленĕссине, наркоманине, ăнăçсăн хутшăнăвăсен тăнăçлăхне хăвăтăçăсене кĕрешĕçсен пётёрĕшĕ пысăкăн пирки асăрхаттарчĕç, апла-тăк ытти шăтăçсене манăçăр шăлăх çăк ячĕпе çине тăрăх ăçленеççĕ.

■ К.НИКОЛАЕВ

СУНАР

Хуралта тĕлĕрме юрамасть

Хăллăхăн çунар тапхăрĕ вăçлăмăн-ха. Февраль уйăхăн 28-мĕшĕчăн çакăнпа ăнăçăллăн çак чăрчăçăнне тытма мăк пăмăç: тилĕ, ăмот йытти, кашкăр, ондатра, Европа хăйтăрĕ, Америка шашки, пакша, çăçар, вăрман пăçăри, шăши юçĕ. Кайăкçăсем йĕркине пăхăнăççĕ-и? ЧР чăрчăн тĕнчин объекчĕсенче вăл пурăмăкăн выраăма çыхлаç, тăрăçлăç тата чăрлăхăн усă курăçăнне йĕркелĕç ячĕпе ĕçлекăн патшалăх службăн ертўçи Владимир Николаевич КУЗЮКОВ хуравлать.

– Нумайăшăн саккуна пăсаççĕ. Етёрне районĕнче тĕслĕхе илер. Декабрĕн 28-мĕшĕнче кунĕпех мулкач йĕрĕпе çĕрелĕ ихĕ çунарçа Пушнар ялĕнчен 150 метрти çырмара çуранланнă пăшăр асăрханă. Юн юхтарса вăиран хăйăçăр этемĕрен тарса пытанна та хăтланнăн. Акăрăçăн пахăççĕ те пăшалтан перçе çуранлатнăне палăртаççĕ. Çăмăрăçăн службăн районти инспекторне Çергей Карпунина телефонпа шăнăçăвалаççĕ. Ку çунар тапхăрĕнче Етёрне тăрăхĕнче пăшăн тытма ирĕк паман. Алла пулсан пăшăр пенĕ юрăман. Карпунин çутçанталăк пуянлăхне хăтăлас тĕлĕшпе пысăк опыт пухнă, йĕркене лайăх пĕлет. Полиции пайăн сотрудникĕсемпе пĕрле Пушнара каяççĕ, пăшăр вăллине тупаççĕ. Икĕ-виçĕ çулти ача. Çирĕм çул пуранăç пулсан та 20 пăвăр туса биопулăлăха пуплататăр. Браконьер çутçанталăка 200 пин тенкĕлĕх сиен кўнĕ. Патологоанатом пăшăр тушкăнне касса пăшалтан перçе вăлернине çирĕплетнĕ. Çак кунах уголовăлă ăç пуçарнă. Преступлени тунă çынна тупса палăртмăн-ха.

– Сăнĕ çул уяв хыççăн, канмалли кунçăнче, уй-хир кĕрлесе тăчĕ, пăшал çăçи ял çыннисен сăхримĕ хăпартрĕ. Çунарçăсем айкашнине пуртĕ ăнланчăç. Иртнĕ уйăхри тĕслĕхçăнчен хăшне асăнатăр?

– Декабрьте пăшăн тытмалли тапхăр вăçленнĕ. Çăкна çунарçăсем ларăх пĕлеççĕ. Анчах январĕн 4-мĕшĕнче Елĕк районĕнчи Тăрмăш ялĕ патĕнче 9-4 çулти пăшăн ăмăнне пăшалтан перçе вăлернĕ. Службă инспекторĕ юрашăн кĕрленине ылтăр унта çитнĕ, йĕр тăрăх кайнă. Браконьер хăйне хăваланнăне çиçăр пăшăн тушкăнне юрпа витăр хăварнă. Инспектор ăна тата патрон гильзисене тупнă, чăрчăна саккуна пăсăç пенĕне полиции пётёрнĕ. Унтан хăç-пăшалта сотрудникăн ушкăнĕ çитнĕ. Преступник аш патне килăçăç çăвăрăх кётнĕ. Анчах лешĕ тавăрăнăн. Сотрудникăсем тăвăр кун "засадăра" кунĕпех ларнă. Ялăçне çитăç йĕркене пăснă çунарçа хушаматне, вăл хăш ялта пурăннине палăртнă. Килĕнче çунар вăхăчĕ иртсен пăшăр вăлăрнине ыйăтнă. Вăл та республикăн çунар хуçалăхне 200 пин тенкĕлĕх тăкак кўнĕ.

– Суд ăна мĕнле айăплăç?

– Уголовăлă кодексăн 258-мĕш статьăин 1-мĕш пайĕпе килĕшăççăн патшалăха пысăк сотăр кўнăшăн е ирĕксĕрлесе 480 сехет ĕçлеттерне, е 2 çул таран ĕçлеттерсе юсанă, е 3 çул ирĕксĕрлесе ĕçлеттерсе юсанăшăн пĕрлех 1 млн тенкĕлĕх штрафлама е 2 çул хушшинче уйăхри вăтăм ăç укçи е ытти тупăш чухлĕ штрафлама, е штраф тăлеттермесĕр ирĕксĕрлесе ĕçлеттерме пуçтарать.

Тăкака шыраттăрăсе илертĕр, тăрă унăн пăшалне, юрашăнне турăсем илнĕ ыйăнăнăç. Аялăлăх вăхăчĕ тухсан çăç çĕнăкне тухăма пуçтарать, çунар удостоверенийĕ илнĕ.

– Пётём чăрчăна тытăшăн тăкака çаплаштарма миçе тенкĕ ăнăçлăççĕ?

– Службă пăхăн, тăра паман тата арендаторсем тăра илнĕ лаптăксенче хир сăмăн ăрăшăн – 45 пин, ăмăшăн – 75 пин, çутçанталăкăн уйăрăнăн сыхлăкăн выранăсенче пĕрмăшăр тытăнăшăн – 75 пин, ăмăшăн – 105 пин тенкĕ. Хир кăнăкăшăн сăнăран та нумайрах тĕлеттереççĕ. Çĕлĕрăçăн çаплаштармалли пăшăнăн хăваннăнăн кăшт пĕчĕкрех. Карăк ăрăшăн – 9 пин, ăмăшăн – 15 пин тенкĕ.

– Укçа шыраттăрăçăнне акăрăçăсем пĕлеççĕ-и?

– Пĕлеççĕ! Çунар удостоверенийĕ пăнă чух чăрлăх тытмалли йĕркене пĕлетпĕр терăç ала пусăçĕ.

– Службă инспекторĕсем иртнĕ уйăра çаккуна пăсăç чăрчăн тытма хăтланакăнăçăн тăрă шыв çинче кăларăçăшăн мĕнле тăрăшăрăç?

– Çĕнĕ çул пуçланăшăнче ытларах хăш 11 кун канчĕ, пирĕн инспекторсем килĕçнче пăхăнăççĕ, 500 ытла акăрăç çунар йĕркине пăхăннине тĕрĕслерĕç, ăна 13 хутăн пăснăне палăртрăç. Нумайăшĕ транспорт хатĕрĕпе акăрăçăн пăнă чух пăшала йĕнĕрен кăларнине е ăвăрланине, мăнăк çăмăл чăрчăн тытма ирĕк илмесĕрех вăл е ку çунар лаптăкĕнче хăç-пăшал çăхса çĕрĕнине çыхăнă.

– Çунар нумайăшăшăн ăнăçлă иртнĕ-и?

– 168 хир çăсăнне тытма ирĕк патăнăр. Çуррăнăн кăшт ытларах çăç тытăвăç.

– Мăшăн сахалрах?

– Çăсăнăна вăрманта хуттăрлăçси лавккара çăкăр тăнăçăн мар. "Серпленне" çунар остăлăй кирлĕ. 15 пăшăр пенĕ ирĕк панăччĕ, 14 лицензи илчĕç, 12-шăнне çăç усă курчĕç.

– Сахал мар-и?

– Нормативăпа килĕшăллăн тыттарăнă. Ытларах – юрамасть.

– Кайăкçăсем ўпкелеççĕ-и?

– Ўпкелеççĕ, çăвăнăçăлах хуравлатăп. "Пăшăн ăмăнне ўстерĕр, вăрă нумайрах тытма ирĕк парăпăр", – тетĕп. Чылай çул каллăн ăмăнăн колăрсем çуталăкра – 200, браконьерсем вăрттăн ăçăн-çăн пăшăр кётăрен саккунăçăр колăрни пулнă. 1990 çулăнче вăрман халăхăн пăк марччĕ: ăна нумай çутăн пирки пратăкра вĕтлĕх шăтăс çăкăлăнăтчĕ. Çăмăрăк ăмăçа комăллăкăн пăшăçăн валли апат çитĕнĕклĕчĕ. "Вĕтлĕхе пётерреççĕ, çитĕнĕр памăççĕ", – терăç вăрманçăсем. Унтанпа вăрман нумай улăшăнчĕ. Халĕ вĕтлĕх сахалрах, пăшăн валли апат çитмест. Çăвăнпа пирĕн патра сахалрах ĕçлеççĕ, пĕр пăшăн апат шыраса кўрăш регионăсене куçать.

– "Хыпар" машинипе Шупашкар районĕнчи Шупашкаркасси сумĕнчи иртнĕ чух çул урăх умранăх тилĕ чупса каçрĕ. Çăмăрăн ăна кашни ял таврăшĕнчех асăрхаççĕ.

– Ăшшă – 1700. Хитре чăрчăн. Çутçанталăк тусăçăн юратаççĕ ăна. Анчах ăмăлăха, этемĕн уртăракан чăн ертĕр пуçтарать. Çăвăнпа тилĕ, кашкăр /унран та ертĕ/ мĕн чухлĕ тытма пуçтараççĕ, пăшалтан çăвăн чухлĕ пенĕ ирĕк паççăр.

– Алла пулсан мăшăн тукмак хўрене хўтĕрмене илтмăстăр?

– Çунар пăнă чух кайăк тытмалли лаптăксенче акăрăçăм, транспорт, шăв-кĕрлеç ытлашшипех. Кашăмăн хăрăçăçăм вăрмана кĕрсе тарать. Чăтлăхра ăна хўтĕрме ыйăр. Çак уйăхран кашкăрçăçăн талăхĕ пуçланчĕ.

– Самарти "Дрофа" общество аукциона хутшăнăç Етёрнесăн "Сучково" тата Вăрнар енăн "Вăрнар" çунар вырăнĕнче çутма чăрмантарăнăнăн "Хыпар" пётёрн�ерĕ. Хаклашу хăçан тăрăç пулать?

– Март уйăхĕнче. "Дрофа" аукционăн чи нумай укçа хывăççăнне пётёрчĕ пулăн те каярăн çăмăлне çиçĕр вăçтерчĕ. Службă аукцион йĕркеленĕ хатĕрленсе вăхăт çухатăр, укçа тăкаклăрĕ – ĕçлени калăхах пулчĕ. Тăрăшни усăç кайăр тесе аукциона хутшăнакăнăçăн малтанах салук хывтарăнă ыйăнăнăçăн тăнăçăн. Çăкăнпа килĕшăллăн хаклашăра çĕнтерекĕн организаци тĕлĕ çăлтăка пуçа каярăн службăна килĕшĕ тумасăн салук укçăнăçăн тавăрса памăстăр, вăл хыснăна кўрĕ. Кăçал аукцион иртерсе 17 лаптăк шанса параттăр.

– Тата мĕнле çĕнĕ хыпар пур?

– Январĕн 15-мĕртăн 15-мĕшĕсенче чăрчăн ыйăнăç шутламалли хăлăрăхи шутлав иртет. Ăна пурнăçламалли йĕркене улшăну кĕртрĕç. 10 пин гектартан пĕчĕкрех лаптăксенче хисеп чăрчăн йĕркене тĕпе хурса çапла шутлаттăр: 3 тăлăхра чăрлăçăн пĕр выранăн тенкĕне хăваласа каларăççĕ те юр çине ылтăн йĕркене шутласа чăрчăн тĕсĕçăçăн, ăшшă палăртаççĕ.

■ Юрий МИХАЙЛОВ
каласнă

ЮБИЛЕЙ

Николай Ванеркин: «Телейлĕ кунçулăшăн атте-аннене тав тăватăп»

Николай Григорьевич Ванеркин шавлă ăçăçăн питрех кăмăлламасть. Паллă кунçăçăн чи çывăх юлташăсемпе, туç-тăванăн пĕлĕр пухăнăç шăкăл-шăкăл калаçса лаптăкне мăн çиттăр. Тăван-пётёнĕ Вăрмар районĕнчи хăй çуралнă Вăтакасăра та, чылай çул ĕлĕçĕ пурăннă Муркаш тăрăхĕнче те сахал мар. Çĕтĕл хушăннăçăн пурăн те çăмах паçăн чысăлăн тăмăçĕ куна тăсăлĕ. Анчах юбилер çăпайлăн кăна хуравлать: «Çук-çук, хăна ăшшăн чăнăçăн пуçăа та пулман. Чăваш мĕнле калать-ха? Кашни ялалăн йĕркăн пур, тет». Интервью илмĕ килçăн те вăл чи малтанах кётёрнĕшĕн кăçару ыйтăç те пĕлĕмне шухăшлăн пăхăç çăвăнăç çапла калаçĕ: «Вăхăт çитми пулчĕ. Ир-ирех кăмăçăвна пурнăçламалла тесе картăç хуратăн та пурăç те туна ĕлкĕреймăстăн».

Н.Г.Ванеркин депутат ăшшăну кумĕнче.

– Николай Григорьевич, вăхăт чуппи çисĕнми. Çапах çăнăн пăхăçăн Эçир 60 çулта тесе никам та каламĕ. Иртнине çавăнăçа пăхăçăн хăш çулăсем ăнăçлăрах пулчĕç? Шухăшламне пурнăçа кĕртмĕ май килчĕ-и?

– Эпир чылайăшĕ ялтан тунă çынсем. Пĕрремĕш классенех çуллăн канăнăçпа Вăрмар районĕнчи «Победăн» хуçалăçне ĕçлеттĕ. Çĕр сётăнĕнче ĕçлĕ. Ман малашнехи ăç-хăл те ялхуçалăхăпе çыхăннăçăн мăн тĕлĕнмеллăн. 1982 çулта ялхуçалăх институтĕнчен вăрçнă тунă хыççăн пĕр хуçа Вăрмăн хуçалăх министрăвăнне çăлăнăç ĕçлеме тăр килтĕ. Вăл таплăра уçăр иртнĕçĕн, çапах чăнăн тăм çитменнине туттăм. Хут çырса ларни мар, чăрĕ ăç кирлĕчĕ çăмăрăк специалиста. Хăй мăн туна путтăрăнне кётартас килтĕ. Муркаш районĕнчи Чăпаççи совхоза тĕп инженер должносте çĕнăçăн сăмахăçăрах килĕшрĕм. Пысăк та хăвăтлă хуçалăх А.И.Егоров ертсе пыратчĕ. Питĕ путтăрулла ертўçĕ. Сăмăрăçăнăнăçăн çулçăн чăваш халăхне нумай ăста ертўçĕ парнелерĕç, вăсăнне халăх лайăх пĕлет, асăнса тăрăр.

Паллах, эпир, çăмăрăçăм, Егоров пек ялхуçалăх ĕçлекĕçăçăнăçăн вăрăнса пынă, вăсăн кашни сăмахне аша хăвнă. Вăсăн çăмăнне ялăх ĕçлеççăçăн тесе калаçшăн. Çăнăн тăрса ĕçленине «Республикăн чи лайăх автотранспорт паркĕ» ята çĕнсе илтĕмĕр. Ихĕ хутăçăн. Вăт ăçлăр çĕкленĕллĕ те хăвăлăнуллă таплăр.

– Ун хыççăн награда чылай пулнă-тăр, хăшĕ хаклăрах Сирĕнăшăн?

– Çăмăрăçăн ихĕ пуçлăхăçăн награда илме тивĕçлĕ путтăм. 1973 çулта салтак ячĕ тухсан Одессăри Фрунзе ячĕллĕ çăр артиллери училищинче служăбăра тăнă. Кишăнăçăн çăр параднăе хутшăннăçăн салăмлăнă КПСС Центральнăй Комитетăн Генеральнăй секретарĕ Леонид Брежнева хăй килнĕ! Çăмăрăçăн пуçлăхĕ пăнă тенĕр награда вăл – Владимир Путин Указĕпе РФ ялхуçалăхăн тава тивĕçлĕ ăçăнăн ятне илни. Тенĕр çынăн ку самантăçăн куллăнăçăн пулăн пек туйăнăç, анчах мăн чăнăн ăна ăçăçăм.

– Пурăç анлăшăне тухăçăн çăн шухăшăçăмăлĕ чи малтанах çемçăрне йĕркеленсе аталанать. Сирĕн çемçе кунçулĕ еплерех килсе тухрĕ? Хăвăрăн чăн тĕпренчĕкĕçăм ăçта ĕçлеççĕ?

– Пирĕн кун çути панă аттă-аннене çĕçе çити пуç таяса тав тăвăçăн. Пилĕк ача пăхса ўстернĕçĕ. Çăмăл пулман вăçăн. Аттă Григорий Николаевич çăр училищи пётёрсенче фронта туса кайнă. Берлина çитнĕ. Тăмăçе аманнă. Хăрăлă Çăлтăр тата Тăван çăршывăн Аслă ăçăçăн I степень ихĕ орденĕçăçăн кавалерĕ. Пётёмлетĕп, çак аттă мăнăçăçăн юлнă-ши. Вăрçă хыççăн колхоз председателĕнче ĕçлерĕ, унтан – парторганизаци секретарĕнче. Аннă Фронтиста Федотовна бригадирта тăрăшрĕ, унтан – хатĕрлеме кантурăнче. Район тата ял Канашне суйланнă. Ачăçăнне пĕчĕкрен ĕçе хăнăхтарнă, таса чунла пулма, ăслăçăнне хăçăплăмăн вĕрентнĕ.

Машăрăнпа Тамăрăпа хĕрĕмĕçăçăнне – Ксениăпа Софиăна – çăк пахалăхăçăнне çирĕплетеççишăн вăй хунă. Тавах Турра, вăсăн пирĕн шанăçа тăрăр каларăççĕ. Аслă хĕрĕн хресчен-фермер хуçалăхне ертсе пырать. Вăсăн чăх-чăп фабрикинче 40 пин пуç.

Эпĕ те хăй вăхăтăнче çăвăнăçăл хуçалăх ĕçлекĕçăçăнне ярăç шуçăпа пурăнăç. Хĕрĕм ман çуллăн каярĕ. Паллах, производствăра тăмăнăç мăнăç та сиксе тухать, вăрă манăна канăçлаççĕ. Улăшки Роман та çак ăç вăрттăнлăхăçăнне пĕлсе çитнĕ. Кĕçĕннăн юриспруденцие çăлăнăç илчĕ.

– Ванеркинăçăн йăхăн паллă ячĕ – хăй тĕлĕнĕ ăç пуçăраççи, халăха ертсе пыраççи. Çак пахалăхăçăм аçăçăртан çăçă мар-и?

– Тăрăçăç, ăлăкрех асатте пĕчĕк завод уçнă вăй çитменнăçăн хăй те тĕлĕнчĕ.

– Муркашри чăх-чăп фабрикин ўçăмлĕ çулăçăнне шăпах Сирĕн ятна çыхăнтараççĕ.

– 19 çул çак ăçăн ăшăна малалла талăннăнне ыра ăçа илертăн. Мăн туниле çырлахман.

Эçир пăнăн ертўçĕн çăн-çăпатне еплĕ курăтăр тесе ыйтăр. Чăнах та, çак лавăа пуртăр туртăмăççĕ. Тура пăнă тенеллĕ-ши ăна? Совхозра ăçлекĕ чухнех хăвăрăн пĕрлех тăрса паратăн та – пăнăн çăвăна тăвăçчĕ, ыран тенĕр ăçе пурăнăçĕ тесе шухăшлаттăм. Шухăшлама никам та канăçăрăмăст, ăс-тăн уçă, камăл-туйăм çирĕп. Ăçе кашнă чухне те кун ирĕклĕлĕй пирки пуçа ваттăн. Çак шалти дисциплина ертўçĕне питĕ кирлĕ. Пысăк должносăна ларни эс пуринчен ăсла та маттур çын пулнине пётёрмест. Ăçлекенĕ хисеплеме вăрăн, уншăн тăрăш. Çăнăн шанăççĕ. Эппин, çăн шухăшлаву та пĕр выранăн тăмалла мар. Енчен те пуçăн çĕнĕ ятала çуралнă-тăк – ăна вăçне çитер.

– 2013 çултанпа «Чăвашкурорт» АОна ертсе пыратăр. Çĕнĕ ăçре хăвăра мĕнле туятăр?

– Коллектив туслă, мăл ăмăтлĕ. Юлашки вăхăтра çурт-кĕрпе юсаса çĕнтерессипе нумай ăç туса иртеттĕ. Хăна çурчăн хăтăлăхне ўстермеллĕ пирĕн. Килен-кăмăн умĕнче намăс ан пултăр. Акт залĕн çăн-çăпачĕ тĕпрен улшăнчĕ.

Санаторипе курорт комплексăн ăçĕ нумай енлĕ. Пылчăкпа сиплĕçăн учреждени пирки ирласа каларăнне унчăçех илтнĕ. Пурăнăç пĕр выранăн тамасть. Унта та юсав ăçĕсене пуçăнтăмăр. Чăрчăçăмпе алăкăçăне улăштарăнă, бассейнăн ишăне хăмăллă. Пĕлĕмçăçăн – çĕнĕ сётăл-пукан. Физиотерапи уйăрăмĕ валли çĕнĕ оборудованă тухнă. Пирĕнни пек кроссăна Чăваш Енре пĕрре çăç. 2014 çулхи кăркуннăçăнпе стоматологи уйăрăмĕ ăçлет.

Медицина пулăшăвне лицензи илмесĕр пурăнăçлаймăн, çавăнпа пирĕн туттăçăн çĕнĕ ишши сиплевăçăн алла илеççĕ. Калăпăр, ревматологи, пульмонологи, дерматовенерологи, медицина реабилитацийĕн уйăрăмĕçăн çăнăçăн ишăнăççĕ ăнăçĕ. Çăмăр ишăмăçăн ăçăçăн 1/3 пайĕ – ачăçăн. Юлашки çулăçăн вăçăн ишши палăрмаллăх ĕçĕ.

– Эп пĕлĕç тăрăх – çирĕн çанатори Украинăран куçса килнăçăнне чи малтан ăнăшăнăçа хўтлăх панă.

– Çапла, пётёмĕшпе ифльтр вăрăçăн тарăн пĕрреннăш ушкăна ишăнтăмăр. 95 çăн. Йывăрлăха кăçăр ўннăçăнне еплĕ пулăшăн-ха? Хăйăçăн килти пекех тăнăçăр тесе коллектив нумай тăрăшнине палăртăçшăн. Пĕр çемçăрне ача çуратăç. Халĕ хăна çуртăнчĕ 33 çăн пурăнать, 9-шĕ – ача-пăча.

– Чăваш çĕрĕ çинче çăç панă пекенне аçăнтăр. Сирĕн çемçăрне те мăнук ўсрт терăç...

– Пётём сăвăнăç – ачăçăнне мăнукне. Чăн килĕнĕçĕ тăрăнтăм. Хăнăн тăп ăç. ЧР Пăтшалăх Канашăн депутатăн тивĕçăçăн вăхăта нумай илеççĕ пулăн те 4-ри мăнукăн Аня валли вăхăт тупмаллах. Вăсăнне тăлăлăн те татăлăн малашлăх туса пăмăçăн тата мăншăн пурăнатăр çут тăнчăрне?

– Тавах, юбилĕр ячĕпе Сире!

■ Вячеслав ГРИГОРЬЕВ
каласнă

АСТĂВĂМ

Ăраскаллă саманан ăраскаллă çынни

С.М.Ислюков çуралнăранпа 100 çул çитнĕ май

Капкăр Шупашкарăн тĕп уравĕсенчен пĕри – Ленинград уравĕ. Вăл Я.Ухсай ячĕллĕ Культура керменĕ тĕлĕнчен пуçласа яхлаçлă, Атăл хĕринеллĕ, залива çыпăçăнăн тăсăлать. Çак ураври çуртсенчен пĕрин çинче Асăну хăми пур. Вăл экранах курăнать. Унта шăнăр çулăмăр çинĕ. Чăваш театрĕн монăçлăн курăнса ларакан çурчĕ çинĕ вичĕн курăсемпе шухăшлăн тинкерекен çынăн барельефне вырнаçтарнă. Аялта чăвашла тата вырăсла çапла çырса хунă: «Çак çуртра 1964-1998 çулсенче Чăваш Енри патшалăха обществан палăлă деятелĕ С.М.Ислюков пурăннă».

Эпĕ кашни кун темĕн пекех çак çурт çумĕпе иртсе çÿретĕп. Кашни хутĕнче çав сана пăхатăп. Пĕрре пăхасассăн – кашт тунсăллăн, тепрехинче – çав тери ывăнăн туйăнать. Е – савăнăçлăн. Çурт умĕпе иртен-çÿренсен кăмăлне кура, хула пурнăçне онланса-туйăса тăнăн çапла курăнать терĕн. Ялан чĕрĕ çын сăмĕ пек.

Пăхнă хула çыннисенчен чылайăшĕ, уйăрăмах çамрăксем, С.М.Ислюков кăм пулнине, мĕншĕн ăна çапла хакланине пĕлсех каймарăç. Унăн ячĕ асларах ăруру çынсенчĕн уйăрăмах палăлă тата çывăх.

Семен Матвеевич Ислюкова Чăваш АССРĕн Ăç Мухтавлăх Паттăрлăхăн Хисеп кĕнекине кĕртнĕ. Унта вăл пирĕн республикăн халăх хуçалăхĕн мĕнпур отраслĕсенче, наукăпа, искусствăпа, культурăпа малалла хăварт аталантарма çав тери пысăк вăй хунăнăн палăртнă. Семен Матвеевич 35 çула кĕн КПСС Чăваш обкомĕн бюровăн членĕ пулнă, партин çиелĕ çыравăнăн делегат пулса хутшăннă. Ăна партин XX, XXII тата XXIII съездĕсенче КПСС Тĕп Комитетĕн членĕн кандидатне суйланă. Вăл СССР Аслă Канашăн вăтăр суйлавăр депутатĕ, РСФСР Аслă Канашăн тăватă суйлавăр депутатĕ тата РСФСР Аслă Канаш Президиумĕн председателĕн çумĕ, Чăваш АССР Аслă Канашăн иккĕмĕш суйлавăрăн пуçласа итти мĕнпур суйлавăрăнăн депутатĕ пулнă.

Тăван çĕршыв умĕнчи тава тивĕçлĕ ăсăмшăн ăна Ленин, Октябрьскăй революци орденĕсенпе, Ăçлăх Хĕрлĕ Ялав орденĕпе вăтăр хут, Халăхăн туслăхĕн, «Хисеп Паллă» орденĕсенпе, нумай медальпе наградăланă. Вăл – Шупашкар хулин хисеплĕ гражданинĕ.

...Семен Матвеевич пирĕнпе кĕршăннă Тутар Республикинчи Тречĕ районĕнче нумай ачалăх хресчен çемйинче çуралса ÿснĕ. Пурнăç тутăр-масăнăр пĕчĕклех пăвăн тăранах астăвнă. Шкултан питĕ лайăх паллăсемпе вĕренсе тухсан ăна тăрăх университăльтăр ăçлемĕ ăçăрăçăр. Вăл ачасене математика вĕрентĕр пуçлать. Унтан Хусантăн юридици институтне вĕренме пуçлать. Çавăнтан ăна аспирантурăра хăварăç.

Шăпах çав çулсенче ВКП/б/ Тĕп Комитетĕн çумĕнче Партин аслă шкулĕ уçăлнă. 1939 çулта, ноябрь уйăхĕнче, Хусантăн юридици институтĕн аспирантурине вĕренекен Семен Ислюкова çав шкула чĕнсе илеççĕ. Кунта парти кадрĕсене тем çĕнĕ пĕлĕм парас, вĕсене идеологи ăсăн меслечĕсемпе, майăсемпе усă курма вĕрентес тесе, тимлĕ тăрошнă. 1941 çулхи август уйăхĕнче Семен Матвеевич шкултан вĕренме тухсан Чăваш Республикинне çĕнме килет.

Ун чухне ик уйăха яхăн ĕнтĕ Тăван çĕршывăн Аслă вăрçи кĕрленĕ. Тăшман Совет çĕршывне шăпăрах та шăпăрах кĕрсе пырать. Парти шкулĕнче вĕренекен ывăсăм Тĕп Комитета хăйсенче фронта яма ыйтăп хут çырнă. Анчах ВКП/б/ Тĕп Комитетĕн идеологи фронтĕнче те ятларласа хăтăрлăх кадрсем питех те кирлине асăтăрнă.

Шупашкара килсен Семен Матвеевич маттанласа ВКП/б/ обкомĕн лекторĕнче ĕçлет, унтан ăна партин Чăваш обкомĕн иккĕмĕш секретарĕне суйлаççĕ. 1955 çулхи февраль уйăхĕнче ЧАССР Министрсен Канашĕн Председателĕн должноснине шанса панă. Çак çулхи ноябрь уйăхĕнче парти обкомĕн пĕрремĕш секретарĕне лартăç, унта вăл 1968 çулччен тăрошнă. Шăпах çав çулсенче С.Ислюкова вăйăпа ĕçлекĕçĕ тата лидер пуçăрулăхĕ çÿçен палăрнă. Унăн ĕç-хĕлĕн çак тапхăрне республикăн чĕнĕл ăнăçăн тесçĕ. Ăна мĕншĕн.

Çав çулсенче Чăваш Енре С.Ислюков пуçарăвĕпе республикăна талăкăшпăх электрификацилес тата индустриализацилес ĕç пурнăçланă. Регионра промышленностăн çĕнĕ отраслĕсем ĕçлеççĕ, электротехника промышленностăн предприятийĕсем тепĕр çулталăк çурăран – ихăнăш секретарĕ пулма суйлаççĕ. Çав çулсенче Семен Матвеевичшăн уйăрăмах асăрхăнă. Унăн идеологи ĕçĕшĕн кăна мар, хулари промышленностăпа строительство организацийĕсен ĕç-хĕлĕшĕн те, хула хуçалăхĕн мĕнтăр службишĕн те хаçат тытма тивет. 1944 çулта Шупашкарти электроаппаратура завочĕн коллективне çăр ыйтăнăр вăхăтра тивĕçтерсе пынăшăн СССР Оборона патшалăх комитетĕ Ăçлăх Хĕрлĕ Ялав орденĕпе наградăланă. Çав çулхинех вăрçа пуçа ĕçленĕр чăннăн филармони, музыкăпа театр училищи, краеведени музейĕ, Ăнăр галерейи уçăлнă. Ислюкова Чăваш АССРĕн Аслă Канашĕн иккĕмĕш суйлавăри депутатне суйлаççĕ.

Партин Тĕп Комитетĕ çумĕнчи Обществăлла наукăсен академийĕн аспирантуринчен вĕренсе тухсан вăл диссертаци хăтĕлесе юридици наукисен кандидатĕ пулса тăрать. Каллех Чăваш Республикине таврăнать.

Ăна, ĕçре пуян опыт пулнă, хуçалăх ĕçне ертсе пыма лайăх пĕлекен парти çынăнне, 1950 çулта партин Чăваш обкомĕн идеологи секретарĕне ĕçлекен секретарьне суйлаççĕ. Тепĕр пилĕк çултан Министрсен Советне ертсе пыма шанаççĕ. Çав çулах ноябрь уйăхĕнче КПСС Чăваш обкомĕн пĕрремĕш секретарĕ пулма суйлаççĕ. 40 çулти вăйлăтăн коммунист республикăри парти организацийне ертсе пыма тытăнать. Хăй ăса илнĕ тăрăх – çав тапхăр унăн та, выränăн коммунистсăмăн та, республика халăхăн та тĕлĕнмелле пысăк сăмăхĕнпе палăрса тăнă. Парти ĕçне çунтан паранноскер, мĕн хушăннине шухăшласа, вăсçăхласа пурнăçланă каçăнăскер, çамрăкранпа пурне те ĕçлеççĕ-ертсе пыма пĕлекенскер, ăс-тăнăпе ытти çынăн чылай маттăр тăраканскер вăл республикăн экономикине социалла пурнăçне, культурине хăварт малалла аталантарма пĕтĕм вăйне хурса, пĕтĕм пĕлĕвне парса ĕçленĕ. Унăн тавра шанăçлă ĕçтăшăсем – пĕр пĕлĕвлĕр хăвалланса ĕçленĕсем – Т.Ахазов, А.Ерлаков, М.Заяцев, И.Прокопьев, А.Иванов, П.Чичкин, П.Лукин, Г.Ковалев, А.Гладков, К.Груздева пулнă. Парти райкомĕсенче çĕнĕ ăру ĕçлеме пуçланă. Вăсен хушăннăçăн – А.Борцов, Р.Урванов, У.Иванов, М.Петров, А.Петров, П.Теплов, В.Кузнецов, А.Васильев, В.Тимошев, Г.Софронов, И.Шубовский, И.Косновский тата ытти çынсем. Пĕр-пĕрне ăнланса, пĕр ăнăçпа ăнтăлса ĕçлени республика аталанăвĕнче ÿсĕм çыççăн ÿсĕм тума май панă.

Семен Матвеевич парти обкомĕн пĕрремĕш секретарĕнче ĕçленĕ çулсенче /1955-1968/ Чăваш çĕршывĕнче пысăк ăсăм тунă. Шупашкарта, хуçалăхпа райăнсенче çĕнĕ предприятисем ĕçлеме тытăннă. Шупашкарта тракторсем валли запчаст пайăсем тăвакан завод, ЗЭММ, ЗЭМП, «Чăвашкабель», «Химтекстильмаш» заводсем, чăлхапа трикотаж фабрики, Канашра – лакка сăрăçăн тата пластмасса пайăсем, погрузчиксем заводĕсем, Улатăрта – «Электроавтомат», «Электроприборĕ» заводсем, музыка инструментĕсем фабрики, Çĕмĕрлерте тата Вăрнарта ашкăвăй комбинатĕсем хута кăвăнă.

1960 çулта Шупашкар çывăхĕнче хими комбинатĕ туна тытăннă. Çĕнĕ хула – Çĕнĕ Шупашкар Ĕçсе ларнă.

Тепĕр чаплă та паркăтарлă çумăр Ĕçĕм – республикăна электрофикацилеме пуçланă. Республикăн 50 çулхи юбилейĕ тĕлне мĕнтăр колхозсемпе совхозсене электрофикацилесе çитрнĕ, ялсене «Ильич лампочкисем» çутма пуçланă.

Строительствăра, наукăра, культурăра тунă çитĕнĕçсем те курăнăç, пысăк. Семен Матвеевич тăрошнăçăн тата çинĕ тăнăçпе Шупашкарта радиостанцин наукăпа тĕпчев институтĕн Аталăçи филиалĕ уçăлнă. Республикăра пысăк квалификациллĕ инженерсем, техникăсем хăтăрлеме пуçланă. Хăварт аталанăçа пыракан промышленность валли, строительство индустрийĕпе энергетика валли вĕренекĕ çынсем питĕ кирлине туйса-онланса вăл Чăваш патшалăх университетне уçăсси çинчен шухăшланă, çав ĕнтĕр пурнăçа кĕртме пуçтарнă.

Ислюков феноменĕ пирки сахал мар шухăшланă эпĕ. Вăл – чăн-чăн Улăп ăслăр. Унăн ятне-çулне, ĕçĕсем чапне тата мухтавне вăхăт хăй палăртать. Мĕн чухăн малăрах кайса пыраттăр эпир, вăл туса хăварнă пысăк тивлет пĕтĕрĕшĕ Ĕçсех тăрать, вышкăсăр пысăкланса, çуç умне тухать. Палăлă поэтăмăр шăпах çавăн пек çынсем çинчен чуна вăтăрăллăн çапла калать: «Пысăк ĕçсем анăшне çуçсем иртсен тин курăтăн». Вăхăт таплăçне танлаштарса палăртă та, чăнăх, çапла иккен.

Малашне мĕн пулассине вăтăр курса, çав вăхăтрах выränă халăхăн лару-тăру мĕнтерех пулнине тарăннăн тишкерсе ĕçлеме пуçларăмăр. Республикăна лайăх пĕлнĕ. Нумай çĕрне, Хусăлăхăна кĕрсе тухмалли çулсене – пĕрне çĕрленсен ăса илнĕ тăрăх – никамăн та лайăх пĕлмĕ. Вăл килесе пуçтăр, – района ертсе пыракансем те, хуçалăха тытса пыракансем те, ĕçленĕсем те хăтă кĕтнĕ. «Ислюков килетĕ, – терĕç вăсемшăн шанăçлă ăслăр пулнă. Мухтаннине те, ятланнине те, хăвалăнăçăнне те илтĕр пуçларăмăр унăн. Районта е хуçалăхра – вăл пырса кайнă çăмăр – лару-тăру ялăх пулсан лайăхăн ăнăçлăн ушăнăнăç, чăтăр, ĕçĕçлĕ пулсан – тепĕр лайăхланăнăç пуçланă.

Вăл ăнăçлăр пĕрле ĕçленĕсенчен, юлташăсенчен уйăрулă тăнă. Пуçăруллăхне те, пĕлĕвне те. Çынсен хăстарăлăхне ăшăхăтăр, вăсен шухăшлавне пĕр тĕлĕрер çыхăнтăрса ума пăртăн задачăсене ăнăçлă пурнăçланă хăвалăнăçăнне пĕлнĕ. Психологи наукинче çăнăшăкал турăтăсенче чăн хăваннăн тесçĕ. Семен Матвеевич Ислюкован çав хăват вăйăпа пулнă, унăн вăл лайăх усă курнă.

Çынсен чун-чĕрине патриотла туйăмпа çĕклентерме пуçтарнă. Ăхальтен, мар вăл литературăпа искусствăна ĕçратнă, культура палăлăхне пĕлнĕ. Ĕçре пуçа вăхăт сахал – пулин те музыкăна, спорта, наукăн нумай енĕпе интересленнĕ. Театра кăмăллăнă. Культурăн çак палăрăмĕсем çынсен чунне вăратнă, ăшра ыр туйăмсем çуратма пуçтарнине çирĕп ăнланнă. Чăваш академи драма театрĕн Мускавăн гастролĕсем çыççăн вăл мана çапла калаçăç: «Пирĕн артистсем пĕрмай ирлакан Москва театрĕсен артисткисенчен лайăхрах, килĕшăллĕрех выляççĕ».

Д.Ф.Смирнов, С.М.Ислюков, А.М.Леонтьев, С.Р.Малютин.

Семен Матвеевич – пысăк ăсăлă политик, стратег тата тактик, талантлă экономист, юрист, ученăй, çав вăхăтрах тĕлĕнмелле уçă кăмăллă, сăпăлă çын.

Унпа юнашар, пĕрле ĕçленĕ тăр кăмăнăн этăп шăпăрăма тăк тăватăп. 1974 çулта мана Тăвай районĕнчи 165-мĕш суйлав округĕпе Чăваш АССРĕн тăхăрĕмĕш суйлавăри Аслă Канаш депутатне, пĕрремĕш сессире Аслă Канаш Президиумĕн Председателĕн пĕрремĕш çумĕ пулма суйларăç. Ун чухне Семен Матвеевич Чăваш АССРĕн Аслă Канашăн Президиумĕн Председателĕнче. Ку вăрăнта вăл шăп 17 çул ĕçлерĕ. Час-часах тĕп пулаттăмăр. Вăл мана эпĕ, Председателĕн пĕрремĕш çумĕн тивĕçĕсене обществăлла ĕçлеме пурнăçласа пыраттăн пулсан та, Президиумăн куллăнăн ĕçне хăстарăн хутшăнтарнă. Президиум ячĕпе наградăсем панă, халăх хуçалăх отраслĕсенче ĕçленĕсене, литературăпа искусство деятелĕсене, культурăра тăрăшакансене саламлама ыйтатăп. Кашниччен коллективсенчи çынсен шухăшне-кăмăлĕ çинчен, юбилярсен е саламланă çынсен малашнăхи ĕçĕ-хĕлĕ пирки ыйтса пĕлетăп.

Президиум ларăвĕсем, вăл тăрăшнăрех ĕнтĕ, яланах ĕçлĕ иртетăç. Кирек мĕнле ыйтăва та пур енĕпе тишкерсе сĕтĕр ямăн, ĕçе лайăхлатма пулăшакан майсене кăтартса панă. Семен Матвеевич туса каланăнне пурăн тимлĕн итлетĕç. Унăн сăмахĕсем хушу е канаш, сĕнĕ е кăтарту вырăнне пулнă. Республикăра район е ял Канашĕсен ĕçне сĕллĕ шăн çĕлĕкс тесе нумай тăрошнă, вăйăр-халăр шеллемен.

Тепĕр самант аса килет.

...Пĕрехинче ирхине телефонпа шăнăрăвласа çапла ыйтăç:

– Иван Яковлевич Яковлев çуралса ÿснĕ тăрăха кайса курас килмест-и? Ихĕ кунлăха, командировкăна.

– Хăваспах, Семен Матвеевич, – терĕм хăйăтăрсе.

Эпĕ ун чухне парти обкомĕн секретарĕнче ĕçлеттĕм. Партин Тутар обкомĕпе телефонпа калаçса илтĕм. Унтан хăвăна хăтăсе илме хăтăр пулни çинчен пĕлтерĕç. Парнесем, сувенирсем тухăнăмăр.

Тепĕр кунне Етăк урăх Тутар Республикинчи Тречĕ районне туха кайăмăр. Вăл вăхăтра Етăкăрен Пăвана çитиех çул ялăхрахăн. Чылай иртрĕ вăхăт. Пăвăран Тречĕне çул çитиех пек тăкăс – тап-такăр.

Семен Матвеевич хăй таçан лайăх пĕлнĕ выränăнне, тăван кĕтесне тимлĕн сăнаса пырать. Хăйне вăйлăпăн: чылай лушă пулса курман кунта. Патшалăх ĕçĕ çавăн пек вăт – хăвăн валли вăхăт яланах çитмест.

– Çăкăнта пĕчĕк ял пурăнĕ, халĕ – çук. Кунта çырма пулнă, халĕ – тăрăн выränă, – терĕ вăл.

Тречĕ уравĕсенче иртрĕмĕр. Районра ертсе пыракансем, пăт выränăнче пулса, хулара паллаштарăç. Çеçпĕл Мишăн пурнăçĕнче сыхăнăнă выränăнне кăтартса çÿреççĕ. Пур çĕртре те тирпейлĕ, илемлĕ. Пурăнăç те хăсăланнă Семен Матвеевич. Ыйту хыçăн ыйту. Хуравĕ те нумай пулнă. Иртни çуç умĕнчен каймарăç пулас.

– Атте, Ивановка хĕрне кайса килетĕр çула мăн, – терĕ вăл тепĕр кунне ирхине. Кăнна Кушкине каяма пустăрăнсан.

Ивановка. Пысăках мар ял. Чăвашсем пурăнаççĕ унта. Çавăнти шкулта математикăна вĕрентĕр те ачасене Семен Матвеевич самăрок чухне. Çын пятĕнче пурăнăç. Çуртне тăрăх тупăнăр. Кил хуçи хĕрарăм вилнĕ иккен. Ачисем пур, Ĕçсе çитĕннĕ.

– Сывăх сунатăр, Семен Матвеевич. Килĕр. Иртĕр, – терĕç вĕсем. Паллаçăç. Ученăй те пулнăçăн ял çыннисем пустăрăнăн пуçларăç. Семен Матвеевич килнĕ тăкăн хыпар хăварт саралăн иккен ял тăрăх. Пĕри те тепри пырать.

– Астăватăр-и, Семен Матвеевич?

Хăшне-пĕрне палласа илрт хăна. Унтанпа вăхăт самаях иртнĕ вăт. Çынсен сăнĕсем те улăшăнă. Вăл вĕрентĕр ик çăн тупăнăç. Вăрахчен пычĕ калаçу.

Семен Матвеевич Тречĕрех, районта чылай хуçăн пулманни, мĕншĕн час-часах килеймерни çинчен калаçăç. Анчах хăй ĕçлеме пуçланă шкула ниçăсан та асран коларманнине пĕлтерчĕ.

Кăнна Кушки – чăвашсене çутта кăларăн Иван Яковлевич Яковлев çуралнă ял. Илемлĕ выränă. Çуртсем ĕлтăх вăтă йăмăрсемпе хупланнă. Вăрман тăрăвĕ. Иван Яковлевич çуралнă çурт выränă пур. Пушă. Ашăкăрса Ĕçекен мохнăна вĕлтĕрене çупса тăхăнă.

– Çук, капла юрамасть, – терĕ Семен Матвеевич полланса. – Кунта палăк е Яковлевпа çыпăнăнă мĕн те пулин пулмалла...

Шкул умне ял халăхĕ пухăнчĕ. Вăл килесси çинчен пĕлтерсе хунă иккен. Район пуçлăхĕсем çитрĕç. Çуллахи каникул вăхăтĕ пулин те, шкулта ачасем те, учительсем те пур. Вăсем çăкăр-тăварпа, юрă-ташăпа кĕтсе илĕç. Мухтăнса та мухтаса калаçăç хăна пирки. Хăйне мухтаннине ниçăсан та юратман Семен Матвеевич тĕрех çапла калаçăç:

– Ахалех ирлатăр. Тĕрех калăр: Тăван выränă сăйра-хутра кулсе çÿретĕр. Кирлĕ пек пулăшмарăр. Ăвăс, яла кĕнĕ тĕрĕ çул халĕ те çук. Пушă кил выränăçăнне армути пусса илнĕ. Юсавсăр тирпейлемелли нумай кунта. Районти юлташсем те шута илĕç çакна, эпир те май çитнĕ таран пулăшăпăр...

Чăвашла калаçрĕ. Иван Яковлевич Яковлев чăвашсенăн туна пархатарлă ĕçĕ те, ăна Аттăн тăрăхĕнчи сăвăл ывăлăн та питĕ хисеплĕнни те асăнчĕ. Çак хăтăн тухнă Иван Максимов-Кошкинский, Александр Алка, Тихăн Пĕтĕркки çинчен те. Вĕсем наци литературинăн хăвăнă пăвăта çинчен те калаçрĕ.

– Çав мухтавлă çынсене асăнса, вĕсем çуралнă çуртсем умĕнче асăну паллисем пулмалла, – терĕ вăл. Çавăнтах çывăх вăхăтрах асăну хăмисем тутарма тата вĕсене уçмашкăн пулăшма шантарчĕ. Чăнах та, Шупашкара таврăнсан, вăл çав асăну хăмисене хатĕрлеме хăçан заказ панă, çав çулах, кĕркунне, вĕсене унта савăнăçлăн урăçăç.

Шкулăн çĕнĕ çурчĕ – капкăр. Киев çуртĕнче Ĕçсе пыратчĕ. Унта И.Я.Яковлев музейне уçма палăртăнчĕ. Кĕркунне енне музей уçăлни çинчен пĕлтерĕç.

Кăнна Кушкинчен тухас умĕн Семен Матвеевич ыйтулăн пăхса çапла калаçрĕ:

– Çăкăнтан инçех мар манăн аттене аннене вилтăрăсем. Çитес курăр-ха.

Иван Козлов фермер /Тутар Республикинчи пĕрремĕш фермерсенчен пĕри/ çуçалăхăн вăтăр кайса пĕр çырма-çăтралла вырăна пырса тухăнăр. Хăй вăхăтĕнче çăкăнта Ислюковăн хутор çуçалăхĕ пулнă. Вунçиттăри Семен Ислюков прокăнăпе кунта пĕвар тунă. Пĕвăн таçăнăх çухалнă, анчах паллисем ĕлнă: çĕр çуçаласа хăпартăн вырăн, шыв тытăм çирĕплетнĕ кĕтессем. Пĕвар вырăнĕнче пилĕк таран курăк ÿсет. Унтан кăшт иртсен, тăрăн çырма курăнать. Унта анатăн та кăштах хăсăк вырăна лекетĕн. Ик мранăр плита. Вĕсем вăйăнăр Семен Матвеевичăн ашшĕне аннăшĕ – Анисия Николаевнăпа Матвей Афанасьевич вырăççĕ. Чăвăл чечек çыхăнăн хуна хăçăн, ăна чăмăртăвăс марăка тăсе, кăшт аяккăрах пăрăнса тăнăн. Семен Матвеевич пĕр хуçа нимĕн чĕнмесĕр, шăп тăнăç, çăра çуç хăршăнăçне тĕрлетнĕ пек туса шывăнăнăç куçĕсене шăлса илчĕ...

Эпĕ ăна çырăна хăпарна пулăшрăм.

Тречĕрех çунăрăçăн çуртĕнче çĕр кăрăк чухне чуна уçса чылайăччен калаçрĕ çитнĕн улттăран иртнĕ Семен Матвеевич. Вăл пĕтĕм пурăнăçне халăхăн ĕçĕсене иртерĕ, унăн тепĕрĕшĕн, пурнăçĕ лайăхрах пултăрнĕ, нушаланса ан тертленнĕçĕр тесе вăнăçăçăçăр тăрăшнă. Тепĕр ывăр лару-тăрура те пулса курма тивнĕ ăна, анчах ниçăсан та хăйĕн чысăр, ятне-çулне ямăн. Чыса çăмăхăнăнăç управлăнăçне питĕ лайăх пĕлнĕ. Чăваш ятне çĕртăнăç! Ăна никам та ÿкелеймĕ, халăх та, ăçăн юлташăсем те, ăçăçăсем те, Пенсие тухăç çăçăн вăл Мăрăç хĕрлĕçăнăн республикăн комитетĕнче малтан ăçăçăн секретарь, кăçăрăнăçăн Председателĕнĕн çумĕнче ăçлерĕ. Ялăнах халăх хушăннăçăн, çынсенăн пĕрле пулнă.

– Пĕлетăнăç, – терĕ вăл пĕрехинче. – Ача чухне мăнăн шухăçăн сăмăр кăçăк кăлăт-тăнăç. Сăмăр кăçăçăн пулна ăнăçланăçăн. Аттăм мана пăр-çăк ухăçăнăç сăмăр кăçăк тăхăнса пачĕ. Хăм пĕр нота та пĕлместĕп. Çавăн вăрăнăçăн калана. Юратăçăн сăмăр кăçăка. Чăна чĕтретăç ăçăçăнăç. Ăçăçăр самантăçăçăн питĕ пăçăçăç

Çĕнтерӳ: 70 çул

Хачăксем те хăюлăх кăтартнă

Алексей Прокопьев.

Инçет Хĕвелтухăç фронтĕнче пирĕн ентешсем те паттăрлăх кăтартнă. Шупашкар районĕнчи Хачăк ялĕнчен унта çичĕн пулнă. Вĕсенчен пĕри – 1926 çулта çуралнă Василий Алексеев. 1945 çул пуçламăшĕнче салтак тумне тăхăнна, хĕсметре Владивосток хулинче иртнĕ. Аслă сержант фронтра оруди расчетĕн командирне çирĕплетнĕ. «Паттăрлăхшăн медале ахальтен мар тивĕçлĕн ĕнтĕ: милитаристсен траншейисене самаях тустарнă.

Тăван ял таврăнсан Василий Родионович пĕр хуçă КПСС Ишлей районĕнче, унтан Шупашкарти пир-авăр комбинатĕнче ĕçленĕ.

Егор Гаврилович Иванов вăрçа тухса кайнă чухне 24 çул туллăнă. Хĕсметре СССР Шалти ĕçсен Халăх Комиссариатĕн çар часĕнче иртнĕ. Инçет Хĕвелтухăç фронтĕнче – автоматчик. Унăн кăкăрне «Японие çĕнтернĕшĕн» медаль илемлетнĕ. Мирлĕ пурнăçра «Ишлейский совхоз» çăн строительçен бригадинче тăрăшать. Çăр награди çумне «Ĕç ветеранĕ» медаль хушăнать.

Андрей Ананьевич Мокин десантник-автоматчик та паттăрлăха палăрнă. Çакна «Çăлăçăри палла ĕçсемшĕн» медаль çирĕплетет. Вăрçă хыçăнхи çулсенче А.Мокин Çĕртерти вăрман комбинатĕнче столярта вăй хунă, предприятири комсомол организацийĕне ертсе пынă. Ана ВЛКСМ Тĕп Комитетĕн Хисеп хучĕпе чысланă.

Иван Ананьевич Мокин Инçет Хĕвелтухăç фронтĕ вăхăтĕнче çар специалистĕсем хатĕрленсен вăрçă батальонĕн инструкторĕ пулнă. Унăн та çар награди сахал мар. Вăл – Хĕрлĕ Çăлтăр орден кавалерĕ. Мирлĕ пурнăçра – ăста плотник.

Алексей, Иван тата Михаил Прокопьевсем те тĕрлĕ фронтра çăлăçнă. Вăрçă çулĕ Алексей Порфирьевича Муская çывăхĕнчен Германие илсе çитернĕ. Çĕнтерĕвăр Кенигсберга кĕтсе ирт. Анчах унăн вăрçă вĕçленмен-ха. Вĕсем подразделенине кĕçех Владивостока осатнă, унтан – çăлăçу хирĕç. Хĕрлĕ Çăлтăр, «Тăван çĕршыва вăрçи орденĕсемпе чылай медале тивĕçнĕ. «Аслă Çĕнтерӳ» тунăранпа 70 çул çитнине кĕтсе ирсĕр, – ăнăçлă пытармасть 97 çулти ветеран.

Иван Порфирьевич Прокопьев Япони милитаристçĕсемпе Лăпка океан флотĕн йышĕнче çăлăçать. Вăрçă хыçăн Хусан хулинче тăхăнат. Шăллĕ, 1926 çулта çуралнă Михаил Порфирьевич Прокопьев, çар ретне 1944 çул вăрçăнче тăрать. Çывăх тăвайăмсăмшăн пекех, унăн хĕсметĕ Владивостока ертет. Инçет Хĕвелтухăç фронтĕнче – автоматчик. Михаил Порфирьевича та «Японие çĕнтернĕшĕн» медальпе наградăланă. Çар тумне милици тумĕпе улăштарнă. Ишлей районĕнчи шалти ĕçсен уйăрăмĕн паспорт сĕтĕлĕн пуçлăхĕнче тăрашă.

■ **Галина МИХАЙЛОВА.**
Шупашкар районĕ

Егор Иванов.

Амăшĕн паттăрлăхĕпе тӳсĕмлĕхĕ

Çĕнĕ Шăхранта пурăнă Яковлевсен çемйинче ывăл хыçăн ывăл çуралнă. Пурнăç тĕ пурнăç çулĕ çинче колхозра Дарья Осиповнапа Василий Яковлевич. Кашни ачиех çар службинче пулнă. Ĕçе пуçтăр пĕтĕкĕнех кĕлĕнĕ. Кăçăк пĕрисем хулара заводсенче ĕçлеç, тăрăсем – тăван колхозра. Ашшĕ, Василий Яковлевич, хăй вăхăтĕнче Волынски полкра хĕсметре тăнă, çакна çирĕплетсе ăна ятран çырнă палла та панă. Салтакра, вăсăлăх çулĕсенче сывлăхĕ хавшăнăран вăл 1936 çулта пурăçран уйрăлнă.

Ачисем Ĕçсе çитнĕ май çемье пурăçĕ тĕ лайăхланасах пынă. Анчах 1941 çул çитнĕ. Тăван çĕршыва фашистсенчен хăтăрма Дарья Осиповнăн ывăлĕсенĕ пĕрин хыçăн теприне поверстка панă. Вăрçа осатасси хăнăна осатасси мар. Амăшĕ кашни ывăлне йăра-йăра осатнă. 1923 çулта çуралнă кĕçĕн ывăлне Василие те чĕрет çитнĕ.

Çапла вăрçа хирĕнче Дарья Осиповнăн уйăт ывăлĕ çăлăçнă. Пĕри – пулеметчик, теприн – сапăр, виççĕмĕшĕ – минометчик, тăваттăмĕшĕ – стрелок.... Амăшĕ кашниччен ирĕ хыпарсем кĕтнĕ, паллах. Çырусем час-час килмен. Кĕтнĕ çыру выранне амăшĕ пĕр ывăлĕ, 1942 çулта çуралнă Григорий, 1941 çулхи декабрĕн 1-мĕшĕнче çăлăçура хыпарсăр çухалнă çинчен хут ирт. Пĕрремĕш хуçăа. Пысăк хуçăа.

Хăнăн çырăва малалла тăсăнчен çакна калаçа хăварăмăр: Дарья Осиповна ывăлĕсем пĕр хушăматпа çĕрленĕн. Пĕрисем ашшĕ ячĕпе «Василье» хушăматлă пулнă. Гришапа Максим вăра ăслăшшĕпе кукашшăнне «Грошев», «Баранов» хушăматсенне – ывăннă.

Тепĕр çулхинче Дарья Осиповнăн тепĕр ывăлĕ, Иван, 1942 çулхи октябрь уйăхĕнче Ленинград облăстĕнче çăлăçура пуç хунă, ăна Старое Панево ялĕнче пытарнă çинчен çăмăр хутă ирт. Каллех – пысăк хуçăа. Амăшĕн тӳсĕмлĕх. Тӳсĕмлĕх çăр мар, çĕнтерӳшĕн тыпăра ĕçлемĕлле, ывăлĕсенĕ пулăшмалла. Çав çулах Тимофей çăлăçура пăтăрсен вилĕмне вилнĕ, ăна Ржев хулинче çывăхĕнче пытарнă çинчен усал хыпар çитет. Каллех – кулянмалли, тӳсмелли. Нумай та иртмест вăхăт – Максим çăлăçура хыпарсăр çухалать. Мĕнле чăтать-ши амăшĕн чĕре? Вĕтĕсем чĕрĕ тăванăсса шанни кăна каштах вăй кĕрет.

1943 çул иртсе пынă. Ихĕ ывăлĕ çăлăçăçĕ-ха фронтра. Çĕнĕ çул хыçăн Çĕнĕ Шăхрана каллех усал хыпар çитет: 1916 çулта çуралнă Андрей, çăлăçура ывăр аманнăскер, 1943 çулхи декабрĕн 28-мĕшĕнче госпиталĕрте вилсе кайнă, ăна Ларво ялĕ çывăхĕнче пытарнă-мĕн. Кайран ăна Псков облăстĕнчи Неврльски районĕнчи Бидрово ялĕнчи масара куçарнă.

Дарья Осиповнăн кĕçĕн ывăлне Василие çăр кĕтмелли юлнă ĕнтĕ. Василий, 1923 çулта çуралнăскер, сержант пулнă, артиллерист. Сталинграда хăтăлăç çăлăçнă чух паттăрлăха хăпăрăк кăтартăшăн ăна «Тăван çĕршыван вăрçи орденне наградăланă, аслă сержант званине панă /орденне кайран ăмăшне ярса панă/. Вăрçă çĕнтерĕпе вĕçленсе пынă тĕ палла пулнă ĕнтĕ. Ывăлĕнчен çыру та килнĕ. Чунран кĕтнĕ амăшĕ: пĕтĕм шанчăкăн Василие пулнă-çăр.

Василий ташман çĕрĕ çинче çăлăçнă. Çĕнтерӳ кунĕ çывăрса килнĕ чух ăна та пиччĕшĕсем шăпи çитнĕ: Чехословакие пуç хунă вăл. Áста пытарнă – палла мар.

Áста кайса кĕмелле ултă ывăлне çухатнă амăшĕн? Мĕнле кăна тӳсĕмлĕх çитнĕ-ши унăн?

Аслă Çĕнтерӳре ултă ывăл ăнăнă вăл – хăрăк паттăрлăх. Амăшĕ – чăн-чăн çĕнтерӳçĕ.

Кĕçĕн ывăлĕн ывăлĕ, Николай, Дарья Осиповнăн мăнукĕ, пурнăть-ха, вăл та вăтăлать ĕнтĕ: çитнĕ-çитнĕ иртнĕ.

Юлашкинчен çакна калаçăп: Дарья Осиповнапа ывăлĕсем ялан асăнса пурăнăç палăк партăн пиншĕ выранăа пулнăçĕ. Юбилей тĕлне, Вĕçем ăна тивĕç тесе шутлатăп.

■ **Ревокат МОИСЕЕВ.**
Комсомольски районĕ

РЕДАКЦИРЕН: пăн, февралĕн 10-мĕшĕнче, пирĕн штатра тăнăн хăстар автор Ревокат Прохорович Моисеева 93 çул туллăрать. Эпир ăна çуралнă кун ячĕпе чĕререн саламлăтăпăр, çирĕп сывлăх, вăрăм ĕмĕр сунатăпăр. Пирĕнпе малашне те тачă çыхăну тытăсса шанатăпăр.

«Иккĕмĕш кил вырăнĕнчех пулчĕ сирĕн ялăр...»

1941 çулхи июнĕн 22-мĕшĕнче пуçланнă хăрушă вăрçă çĕршывăн анăç ăшăкинчи халăха питĕ пысăк йывăрлăха кĕртсе ĕçкерчĕ. Мирлĕ пурăнăçа пурăнакан çынсем тăвăн килĕсенне пăрахса хĕвел тухăçĕлле, Муская енне çулăа кайма тивĕç. Май пулăнăçăн çăр çапла тума пултарнă, нумай-нумай çын тарса тухаймасăр фашистсем ăçта илнĕ çĕртех тертленнĕ. Вăрçă хĕрсе пымăçăмĕн тăшман СССР территорийне шалăрах та шалăрах кĕрсе пынă. Çавăнпа эвакуацийĕнне çынсем шучĕ ĕçсех тăнă. Украинăран, Белоруссийăн, Мускавпа Ленинград облăстĕнчен, Мускав, Ленинград хулисенчен тарса тухнисене çĕршыв варăмăрах, Атăлпа Урал хутлăхĕнлле е тата эвакуăрах, Áсатăм.

Чăваш Республики те инкек кĕрсе ĕçнисене хăй хăттăнне илнĕ. 1941 çулхи июнĕн 26-мĕшĕнче Чăваш АССР правительство комиссийĕ эвакуацийĕнĕ халăха йышăнасси çинчен постановлени йышăннă. Июнĕн 29-мĕшĕнче эвакуацийĕнсем пĕрремĕш ушкăнĕ Шупашкар чукун вокзалне килсе çитнĕ. Декабрь уйăхăн тĕлне пирĕн республикăра 60633 çын – эвакуацийĕнсем – пурăнма ĕнтĕ. Вĕсенчен 16586-шĕ – çичĕ çул тулăнăччăн ачасем, 15 çулчăннисем – 10907-ĕн. Нăйăн тĕлĕшĕнчен илсен – выröçсем, украинсем, белоруссем, еврейсем килнĕ. Ĕçлеме пултаракансен хушшинче çĕвĕçсем, пир-авăр тĕрĕнсенсем, бухгалтерсем, учительсем, банкирсем, счетоводсем, официантсем, ато-пушмак остисем пулнă. 1926 çултан çуралнă арçынсем çуклă пĕрех – пурте фронта тухса кайнă. Пирĕн тăрăха кусса килнисене ытларăшăнне ялсене вырнаçтарнă. Кăна онтаначăлăн: тарса килнисене туллантармалла, çитермеллĕ... Çемьере ĕçе ĕçлекеленĕ çын пулмасан та пултарнă: ватă-ăвăтă, пĕчĕк ачалă хĕрарăмсем... Арçынсем вăрçăра. Паллах, ялсенче алла ĕçлекеленĕ ĕç, пурăнма кĕтес тупма çăмăлрах пулнă. Колхозсем ĕç выранăн ĕçкерлессинче, апат-çимĕçпе тивĕçтерессинче хăйсем çинче илнĕ. Урăхла пулма та пултаракан. Вăрçă вăхăтĕ вăт, вăрçă ĕçкипе çирĕп саккунпа пурăнăç.

Эвакуацийĕнĕ халăха чукун çулпа, ĕçкăнăçăн транспортĕпе илсе килнĕ. Паллă таврăнăççĕ С.Гурьев çапла çыратъ: «Вăрçă пуçланнă кунсенчех Çĕнĕрле станцийĕнчен кашни кун хĕвелăнăçнăллĕ çăр эшелонсем каятчĕç. Муская енчен вăрçă пыракан вырăнсенчен куçарнă заводсемпе фабрикăсен оборудованийĕсем тиенĕ пулăçсем килетчĕç. Июль уйăхĕнче эвакуацийĕнĕ халăхла тулнă эшелонсем чăрана пуçларăç. Пятшалăх банкĕн Çĕнĕрлери уйăнăнне 5 çынна ĕçе вырнаçтартăмăр. Ĕçе кĕрес тесен бухгалтерсем, финансистсем, экономистсем татăк та пурăнăç – пуша вырăнсем пулмарăç».

Чукун çул тăрăхĕнче вырнаçнă чăваш ялĕсем вунăшăн çемьене хăйсен хăттăнне илнĕ. Áçă, пирĕн Вăрмар тăрăхне ытларăн Мускавран, Муская облăстĕнчен, Ленинград хулинпе облăстĕнчен килнĕ çынсене вырнаçтарнă. Хăш-пĕр çемье 5-6 çынран тăнă: çитнĕçе çитнĕн ачасемпе ватăсем, кĕрăмăсем. Районта пĕтĕмпе вĕсем 1424 çын пурăннă палла.

Чăваш АССР Совнаркомĕн архивĕнче управанăн чăлăвăçĕнчен çăкă курăнать: 1943 çулхи июнĕн 1-мĕшĕ тĕлне вăрçă пыракан вырăнсенчен 70900 çынна эвакуацийлĕ, вĕсенчен 3907-шĕ – Ленинградран, облăстĕнчен – 8365 çын.

Эвакуацийĕнсем пурăнăç условийĕсене лайăхлатас тĕлĕшпе пурăнăçламалли ĕçсене пысăк тимлĕхпе тытнă, вырăнти ертӳлĕхрен – парти райкомĕсенчен, ĕç тăвакан комитетсенчен, колхоз председателĕсенчен, учреждени-предприяти директорĕсенчен çирĕп ыйтнă. Çынсене ĕçлеме, вăрăнне майсăм туса панă, ватăсемшăн тăрăшни ытларăн пулнăн: фронтра çапăçакан салтаксем тăвăнăсем хăтлăхре пурăннине пĕлсе тăшманпа тата вăлăрах çапăçма хăваланнă.

Эвакуацийĕнсем ялтуçалăкĕнче вырăнти колхозниксем пекех вăй хунă. Паллах, кăн мĕне пултаннине, мĕне вăрăннине те шута илнĕ. Ачасем шкулта вăрăннĕ, пĕ-вăхăсене садиксенне /вăсене хăварт-хăварт хапартса лартнă/ вырнаçтарнă. Колхоз ĕçне тухăмăннисем кил-пĕрĕшне ĕçлеме, фронт валли ялала пуçтарнă, чăлха-алсăм сыхнă. Çапла мантă вăсем те Çĕнтерӳне çывăхартнă.

Áçă, тĕлĕхрен, Вăрмар районĕнчи Чупай ялĕнче пурăнакан куçса килнĕ çемьене фронтра ывăр аманнă кил пуçĕ курма çитнине «Дружба» хуçалăх председателĕ И.Григорьев çапла çырса кăтартать: «Агитацийлĕ-массăлла ĕçе ирĕлесе, ярăс тĕлĕшпе пире вăл валăтра ывăр аманнă пирки килте отпуска таврăннă Совет офицерĕ И.А.Дульцын питĕ пысăк пулăшу панă. Хăйĕн сывлăхĕ ялăхнипе пăхмасăрах, вăл колхоз производствинче хăстарăнă ĕçлеме тата агитатор-фронтовикăн çулăмла сăмахĕпе колхозниксене паттăрла ĕçсем туса хăвалăнтарса пынă» /И.Г.Григорьев. Çитнĕ/ çулĕ çинче, – Ш., 1954 ç/.

Илья Абрамович Дульцын çемьи çинчен уйăм калаçа хăварни выранăа. Чупай ялне унăн çемйи тата мăшăрĕн, Елизавета Ивановна Муращева, тăваннăсем – пурĕ 10 çын килнĕ. Áçă вĕсем: Е.И.Муращева – çемье пуçĕ, 1942 çулта çуралнă. Вырăс. Ывăлĕ – Дульцын Игорь Ильич, 1941 çулта çуралнă. Шăп вăл 1942 çулта вилнĕ. Эппин, ăмăртăх канăçне Чупай масăрĕнче тупнă. Муращева Клавдия Михайловна, амăшĕ, 1889 çулта çуралнă. Муращева Прасковья Ивановна, ашшăмăн, 1923 çулта çуралнă. Муращев Владимир Иванович, шăллĕ, 1925 çулта çуралнă. 1942 çулта ăна Чупай ялĕнчен фронта ăсатнă. Муращева Антонина Ивановна, ашшăмăн, 1939 çулта çуралнă. Малитовская Мария Ивановна, аппăшĕ, 1873 çулта çуралнă. Муращев Николай Иванович, шăллĕ, 1927 çулта çуралнă. Дульцын Илья Абрамович, мăшăрĕ, 1904 çулта çуралнă. Лейтенант, аманнă. Дульцын Игорь Ильич, шăллĕ, 1943 çулхи майăн 10-мĕшĕнче çуралнă. Чăваш çĕрĕнче çут тĕнче килнĕ!

Ял халăхĕ хăйне хăсăкрех пулăсса пĕлсех эвакуаци ĕçкипе килнисене ишăнăнă. Хăйсем сăрăс çăкăра пĕрле пăхăнăнă. Пур хуçăа-çуçăа та, нуша-тертте те пĕрле тӳссе иртеннĕ. Вăрмар посăлăхĕнчи Р.Долгова çапла аса илет: «1941-1942 çулхи ялле пирĕн кукамăр килĕнче окоп чавакан çынсене вăрăнтăсе-кăтартса тăракан салтаксем пурăнăç. Вĕсем кăçăн тепĕр товата çемьене, Ленинград таврăшшăнчен тарса килнисене, ишăнăннăçĕ. Çапла пĕр суртра 13 çын пурăнăçăр. Áçăсем колхоз ĕçлеме çĕрĕтчĕç, кукамăр пирĕ, манăçăсемпе пĕчĕк чавакурăвăннăçăн ачасене пĕр улăмăсăр пахатчĕ. Кăçăн вăхăтĕ те, вăлăх ăсăрхатчĕ, пушăрах вăхăт тупăнсанах чăлха-алсăм сыхатчĕ».

Пурте ăнăçлă – Çĕнтерӳ çитетăр! Эвакуаци ĕçкипе килнисем ялта вырнаçнă-вырнаçманах хуçалăх ĕçне хутшăнма пуçланă. «Дружба» колхозăн ĕç кунĕсене çырса пынă журналсене тишкерсен çакна асăрхатăп: 1942 çулхи февраль-март-апрель уйăхĕсенчен тытăнса 28 çемьерен 96 çынăн ĕç кунĕсене çырнă, 1943 çулта 26 çемьери 95 çынăн ĕç кунĕсене палăртнă. Áçă Екатерина Костыгова Тамара тата Леонид ятлă ачисемпе пĕрле 200 ĕç кунĕ пулнă. Валентина Михайлова Иван тата Екатерина ятлă ачисемпе 554,82 ĕç кунĕ пуçтарнă. Фронтран аманнăсем çăмăлăн Илья Дульцын лейтенантăн – 73,50 ĕç кунĕ. Тепĕр чухне эвакуированнăсемпе колхозра выранти колхозниксенчен темиçе хут иртерсе вăй хунă. Вĕсем пĕр ĕçрен те хăраман, пĕр ĕçрен те пăрăнман.

Ташмана хăйсен ывăннăлле хăвалаçа кăна мăн вĕçне тăван тăрăхне таврăнма ирĕк панă. 1944 çулта чылайăшĕ ушкăнăнушкăнăн çулăм çулăа тухнă. Колхоз ĕçĕнче тăрăшса хăш-пĕри ĕç кунĕ тăрăх тырăлла, вылăх-чĕрĕлĕ пулса тăнă. Вĕсенне тăван тăрăхĕнче çулăх кĕтнине анланăран, ĕçлеçе илнĕ тырпула та, вылăх-чĕрĕлĕе те, сăрулмăр те, ытти туçăна та илсе тухма мăнăçăн туса панă. «Ун чухне станцийĕнче вылăх-чĕрĕлĕх ĕнерлĕй ямăраса çăр тăратчĕ», – тесрĕ çав вăхăта астăвакан ватăсăм.

Эвакуацийĕ килнисем хăйсенне хăтăр илнĕ Чăваш çĕршывĕнĕ çуçăçăн халăрсем сывăтăлăшăнăç. Кунти халăха ялана ирăка кăна аса илнĕ. Хăш-пĕр çемье хăйсен хваттерте тăнă кил хуçисемпе хăрăхăп та çыру çĕрĕтнĕ, ывăрлăхăн пăрахăнăнăшăн тав сăмахĕ калаçнă.

Вăрмар район архивĕнче /ăхăртнех, ун пек çырусем ытти архивсенче те пур/ Муская хулинчен В.Михайлова ячĕ çыру упранать. Вăл 1942-1944 çулсенче Киев Вăрмар ялĕнче пурăннине, кунти хуçалăхра ĕçленине пĕлтерет. Хăйне çăмăн ĕнтерекен справка ярса панă ыйтать. Ыйтнăне пĕрле хушăна çыровăç те пур: «Эпĕ Киев Вăрмар ялĕнче А. аппа патăнче пурăннăне паян кунчăнех ярăпа асăнса пурăнатăп. Чăвашсем пирĕн пурăнăç çăлса хăварнăçăр. Пăнкăн ăру, çăмăрхăçăн, ялăнах ăстуçа тăрăр – Сирĕн асăнăçăрăн, аслăçăрăн, ăçăçăрăн, ăçăçăрăн ярăпа çĕрлĕ, ăшă чунла, ялăнах ывăрлăхăн лăнăçĕнче пулăшма хатăр тăракан çынсем пурăн. Пачах та ют, пĕр пĕлмен çынсенне хăйсен патăнче усрăсах, хăйсен çиес çăкăра çурмалла пăхăсах тăнăçĕ. Вĕсем пирĕн хуçа ачисенне, халăхăн тытăсăн курман ĕçсене вăрăнтăçĕ: утă çулăм, тырă вырăм, вăйăн çăлăм, вылăх-чĕрĕлĕх пахăм, ăнăçлăн. Вăрмана кайса вутă хатăрленне хăнăçăрăмăр. Хăвăрăн тухăçăнăн ун тухса кăмăтăмăр та мĕн тăтăмăлăнăçăнăçăн ĕçлетăмăр. Пĕрле ĕçлеçĕ, пĕрле апатланăç. Сирĕн патăрта пурăнăç чăн пĕрĕнĕш хуçăа ăнăçăр тăрăхăн ушкăнăн апат çирĕмĕр. Çăнăх та, пĕр çемьери пек пурăнатăпăр. Чăваш ывăçĕн ăçăрăх илемлĕ çĕрлетăçĕ тата... Хăм та кăштах чăвашла тăшăнăтăр вăрăнăçĕ ĕнтĕ.

Чăваш Республикăн интересăнăçăн тăрăтăп. Сирĕн çитнĕçĕрсемшĕн савăнатăп. Çынсем малашне те ăçăр чунчĕрелĕ, ăшă кăмăллă пулăçăр тетĕп. Муская хули, 1982 çулĕ.

Вăхăт иртет – кун ĕçлеть. Часах Аслă Çĕнтерӳ тунăранпа 70 çул çитнине те чăлăн уявлăр. «Пĕтĕмпех – фронтшăн, пĕтĕмпех – çĕнтерӳшăн» чĕнĕçе хавалăнса тыпăр хăстар ĕçленĕ ентешсен хушшинче эвакуаци ĕçкипе килнисен тĕпĕ те пĕчĕк мăрăнне ăнăр мар!

■ **Василий ЦЫФАРКИН.**
Вăрмар районĕ

Пĕрремĕш ракетчик

Очерк

Хĕрлĕ Чутай районĕнче çуралса Ĕçлĕ вăрçă çăн – Алексей Анисимович Захаров сержант /Шулю ялĕ/, Степан Павлович Плисов радист /Ишлеясси/, Иван Николаевич Коннов сержант /Штанаш/ – Флеров ертсе пынă "Катюша" батарейинче çăлăçнă.

Штанаш хăнăçне Иван Коннов саппăсăр офицер осталанă палăк кĕтсе ирт. Тăвăта метр çĕллĕш пăдăстал çинче ниçĕç фашистсене çĕнтернĕ салтак тăрать. Вăл автоматне çĕçлеççĕ çĕклеме, касăнне хывса супăхăй аллине тытнă, фашистсен свастикине çĕре ĕçерсе урăла пуснă. Лайăхрах сăмаса пăхсан çак салтакра Иван Коннов сăмăр уйăрса илме пулать. Палăк çинче Штанаш ял тăрăхĕнче çуралса Ĕçлĕ, вăрçăра пуç хунă 190 çын ятне çырса хунă. Ăна аслă вăрçă вĕçленнĕренне 25 çул çитнĕ ятпа иртнĕ 1970 çулхи майăн 9-мĕшĕнче çуçă.

Иван Николаевич Коннов 1946 çулта Хĕрлĕ Чутай районĕнчи Штанаш салинче хресчен çемйинче çуралнă. Унăн ашшĕне, революци ĕçĕнне хастар хутшăнăскере, 1918 çулта ял куштанĕсем çапса вĕлернĕ. Кĕçех ашшĕ те чирлесе вилнĕ. Ихĕ çулти ăрăн ача тăлăла юлнă. "Тăванăнчен çăкăр çисе курман", – аса илетĕ ветеран нушалăа ачалăхне. Ăна тăванĕсем хăйсем патне усрăма илнĕ. Штанашри вăтам шкула ултă çул вĕренĕ хыçăн ăрăн ачан ĕçе вырнаçма тивнĕ. Малтанах Çĕнĕрле хулинче хăма çуракан заводра ĕçленĕ. Унтан ăна шăллекен тупăнă, почтăна объездчик пулса ĕçлеме куçарнă. Вăрманти техникуна вăрăнне кăймашкăн сăнăкăн те тупăннă. Унтан вăл вылăх тухтарĕ пулса тухнă.

1937 çулта çара кайма ят тухнă. Коннова Индрикова /Совет Союзăн Героиĕ/ Белая Церковь хулинче разведçă пуçлăхăн шкулне вĕренме ячĕ. Кунтан вĕсем командир пулса тухнă, часе таврăнăç. Сентябрьте инкĕ тусăн çулĕсем ĕçленнĕ. Иван Николаевич хăй ирĕклĕне Польшăна кайма çыранăç, Польшăна ятарлă киленĕç тăвăнăçăнăн çăлăçнă.

Декабрьте ăна Финляндие куçарнă. Чăтмалла мар сивĕ çăнăлăк тăнă. Салтаксем палаткăçенче пурăннă. 1939 çулхи декабрĕн 25-мĕшĕнче Коннов аслă сержант урăнăшăнтăн ирсе госпитале лекнĕ.

– Урăа татăма тивет, – тенĕ ăна.

– Эпĕ ветеринар. Маншăн ĕçĕркен ачам-пăчам та, ăçăм та çук. Урăа татăма памăстăп. Тен, сывăтăм май пур.

Иван Коннов хăйне çĕнĕ пурăнăç парнеленĕ И.Локкин врача ăнăр тăрăшăпăр тав туса пурăннă. Госпиталĕрте сипленĕ хыçăн ăна ĕçсенче çитме кăмăл ăнă. Финн вăрçинчен аманса таврăннăскер ялта вылăх тухтарĕнче çуçăлăх ытла ĕçленĕ.

– Июнĕн 22-мĕшĕнче пĕр çăмăрăк мăшăр тăвăнчăнĕ этăр. Тахăшĕ вăрçă пуçланни пирки илтнĕ, тăр пырса пĕтĕрнĕ. Юра-кĕвĕ тăрăх ушăнăнĕ, хурăхлă салтак юрри янăраса пуçларĕ. Кĕçĕн ялти Иван Петровăн салтак ывăнăнăн ывăлĕ, ăна кунăçăн ăçăм ăçăмăр. Кăçăн ăçăмăр. Кайран ăна Псков облăстĕнчи Неврльски районĕнчи Бидрово ялĕнчи масара куçарнă.

Дарья Осиповнăн кĕçĕн ывăлне Василие çăр кĕтмеллĕ юлнă ĕнтĕ. Василий, 1923 çулта çуралнăскер, сержант пулнă, артиллерист. Сталинграда хăтăлăç çăлăçнă чух паттăрлăха хăпăрăк кăтартăшăн ăна «Тăван çĕршывăн вăрçи орденне наградăланă, аслă сержант званине панă /орденне кайран ăмăшне ярса панă/. Вăрçă çĕнтерĕпе вĕçленсе пынă тĕ палла пулнă ĕнтĕ. Юбилей тĕлне, Вĕçем ăна тивĕç тесе шутлатăп.

■ **Ревокат МОИСЕЕВ.**
Комсомольски районĕ

Çак ăçăмăр ăçăмăр. Ăçăмăр ăçăмăр. Ăçăмăр ăçăмăр.

Аван-и, тăванăм?

ЧĂВАШ ТЁНЧИ

Ятарла каларăм

ÇИВЁЧ ЫЙТУ

Сăлтавне пёлеймерём

Шупашкарта пулнă хыççăнхи шухăшсем

Иртнё çулхи чĕк уйăхĕн 29-мĕшĕнче Чăваш халăх ăслăлăхла Ĕнер академийĕн çулталăкри пухăвне хутшăнма тĕр килчё. Шупашкарта нумай вăхăт пулманран пĕр кун маларах килтĕм. Курса сăрес терĕм. Манăн кунта мăшлăпна кин пуранăçсё. Вёсен патĕнче вырнаçрăм. Аллома пĕр хăçат лекрё. Малтанхи страница çук. Виссёмĕш страницăра "К природу Путина чувашские названия остановок убрали" статья куçăн умне пулнё. Çавăнтах Ĕçкерёкре Ирина Орлова "Этрский бульвар" чăрăнăвĕнче чăвашла ячёсене илсе кунилле тёлёнсе тăрать. Ятарласа троллейбуса лартăм та хулан кăнтăр районĕнче çитсе çаврăнтăм. Чăрăнусенче чăвашла çырнисем чăнахах та çук иккен. Çулла, эпё Шупашкарта пулнă вăхăтра, вёсем пурнё. Тёлёнтём.

Хулари хăш-пĕр чиновник этир выçлăнтăмăр тесе кăтартасшăн пулнă-ши ёнтё Путина? Хамăра ним выроннe тĕ хумасăр мёскёнлённи мар-ши çакё? Нивушлё пирён пуçлăхсенчен хăш-пĕри хамăра чăваш тенĕ вăтанать-ши?

Унчченрех манăн хамăран космонавтăмăр, Совет Союзĕн икё хут Геройё А.Г.Николаева çинчен çырнё кĕнекен хăтлавĕнче пулма тĕр килнĕччё. Кĕнекене пуртă мухтаçрё, анчах та чăвашла калаçакан никам та çук. "Çăкăнта ларакансем пуртă чăвашсем ёнтё, тĕ вăтанаçрё вара чăвашла каларма?", – терёман çумра лараканскер. Эпё тĕ чунсăр пек ларатăп. Акё Чăваш халăх поэтё Валери Туркай тухрё тĕ хăйĕн сăмахне чăвашла вуласа панё. Тин чун пырса кĕчё манă.

"Ялав" журнала чёртсе тăратасчё

Эпё "Ялав", "Тăван Атăл" журналсене 1962 çултанпа çырăнса илеттём. "Тăван Атăл" журнал халё тĕ килсе тăрать. Вёсенче манăн статьясем тĕ сахал мар тухнё. Чăвашсем юратăççё çав журналсене. Анчах та "Ялава" 2004 çулта каларма чарчёç.

Чăваш халăх академийĕсен пуçлăвĕнчен пĕр кун малтан эпё Пичет çуртĕнче путтăм. "Хыпар" хăçатăн çĕк уйăхĕн 13-мĕшĕнче пичетленё номерĕнче "Ликвидацилес..." статья куç умне лекрё. Тĕсёнмёçĕр васкасах вуласа тухрăм та – пĕтём çăн-çурăм сĕлтăр ирё. Унта журналсене Чăваш Республикин Министрёсен Кабинетĕн ун чухнехи председателё С.Гаппликован йышăнăвĕпе хупма çинчен пĕлтернё. "Ялав" журнала кăна мар, унпа пĕрлех "Тăван Атăл", "Капкăн" журналсене тĕ хупма хушнё. Чăвашсен çырулăхё тĕ ан путтăр тенĕ-ши? Чăвашсене, вёсен культурине, çырулăхне чунтан курăнмасăр кăна çапла хăтланма пулать тенё пулоттăм. Пирён нимĕнле çырулăх та пулмалла мар пек. Журналсене сыхласа хăварас тесе Чăваш Республикин ун чухнехи Президентё Н.В.Федоров патне чăваш писателёсемпе культура ёçченёсен хёрёхён ала пусса çыру яно пулнё. Анчах та Федоров Президент нимĕнле хурăн та панăн пулмалла. Чăвашсен юратнё журналё "Ялав" тухна чăрăнна. "Тăван Атăл", "Капкăн" журналсем темпе маппа-тăр сыхланса кăнё. Хăçат-журнал – чăваш писателёсен чунчёрнё, чăваш вулакансен компьютерсене тивёçтеркенё, халăхăн шăпăк сыхлавçи.

Çак енĕпе тутăрсенчен тёслёх илеччё. Тутар Республикин Конституцийĕн 14-мĕш статьяннче çавăн пек калаканё: "Республика Татарстан оказывает содействие в развитии национальной культуры, языка, сохранения самобытности татар, проживающих за пределами Республики Татарстан".

Чăваш Республикин Конституцийĕнче ун пек калакан тĕ çук-ши?

Тата тутăрсен Конституцийĕн 57-мĕш статьин 5-мĕш пунктĕнче çавăн пек калаканё... "Республика Татарстан обеспечивает сохранение и защиту интеллектуального и художественного наследия, сохранение и развитие культуры татарского народа, национальных культур представителей других народов, проживающих на территории Республики Татарстан".

Чăваш Республикин Конституцийĕнче тĕ хăйсен нацăн культурине упрасси çыхăнăнă сăмахсем пулмалла пек. Алла пулсан С.Гаппликов Чăваш Республики Конституцине хирёçлё ёç тухă? Нивушлё ун чухнехи Президент Н.В.Федоров та сăмахла кăна чăваш чёлхишён, культуришён пулнё?

Аставатăп-ха, чăвашсен пĕр Аслă пуçлăвĕнче Н.В.Федоров чăвашсен умĕнче выросла каларё. Саратов областĕнчен килнё В.Н.Якушов делегат тухрё тĕ: "Этир, Чăваш Республикинчен аякра пуранакансем, кунта чăвашла хитре каласнине итлеме юри килтĕмёр. Пирёнпе, чăвашсемпе, Федоров Президент та чăвашла калаçасшăн мар", – терё. Тепёр Аслă пухура вара Н.В.Федоров хăйĕн сăмахне чăвашлах каларё. Тен, "Ялава" та çёнёрен каларма пуçлёç?

■ Виктор СИМАКОВ.

Тутарстан, Аксу районё

ИНÇЕТРИ ЙĂХТАШСЕМ

Çепёç юрăсем тăван ялне илсе çитернё

Нумаях пулмасть Казахстанри Акмола областĕнчи Кокшăтау хулинче «Чăваш этнокультура центрĕ» чăмăртанăн. Унăн пуçлăх ертÿçи пулма Казахстан Республикин мăкуçтăçĕн тава тивёçлё деятельнине Валерий Тарасова суйланă.

Валерий Васильевич Чăваш Енри Канаш районне кĕрекен Катеркă çуралса Ĕçлё, Раççей театр искусствосен академийĕнче пĕлÿ илнё. Пĕр вăхăт Чăваш патшалăх пуçăне театрĕнче ĕçленё. 1974-1982-çулсенче – Чăваш патшалăх оперăпа балет театрĕнче. Академире экономист, театрпаçăр, тăрăх ёçĕн ертÿçин специальăçне илнё çынсăн Коми Республикине çул тытнă вăл, унти Савин ячёллё академи театрĕн директорĕн заместителĕнче ĕçленё. Ун çинчен шăпа ăна Крымăр областне те, Туркменири Ашхабада та илсе çитернё.

1990 çулта Казахстанра тёлпленё. 11 çул Акмола областĕнчи М.Горький ячёллё ыттăн çĕртен те.

Чăрăк ăнăр хушшинче хăйĕн пултарулăхне, пĕлĕвне, пуян опытне актерсем ăсталăхне Ĕстерме, репертуара пухăлатма, театрăн техникăпа пурăлăх базине çирĕплетме, гастрольсен ёç-пĕлне вăйлатма панă Валерий Васильевич.

Шăпах вăл ертсе пынă вăхăтра театр пысăк çитнĕçсем тунă, репертуара выросăн, чиперех ăнăçлă тата казах драматургĕсен пăлăн ёçĕсенне пухăлатнă. Тёслёхрен, И.Образбаевăн «Чингисхан», А.Чеховăн «Вишневый сад», У.Шекспирăн «Ромеопа Джульеттан», Ф.Достоевскин «Бесы», Н.Гоголĕн «Женитьба» хăйлавĕсене сцена çинче кăларнă. «Хан Кенеп» спектакль /М.Ауэзов/ Алматăра иртнё Пётём тĕнчери фестивалĕн гран-прине тивёçлё. Ытти çитнĕ тĕ нумай пулнă.

Валерий Васильевич хăй суйласа илнё çул-йĕр – нумай нацăллё Казахстан культурисенне сăмахлатасси – тёрёс пулнине ёçпе çирĕплетсе пынё. Сцена çинче казах, выросăн, тĕнчери тёрлё халăх классикĕсен произведенийĕсемпе лартнё спектакльсем тухнă. Яйăсене асăнма та пулать: «Зойкина квартира» /М.Булгаков/, «Ящерица» /А.Володин/, «Эти свободные бабочки» /Л.Гирш/, «Большой Кыджикский переполох» /К.Гольдони/, «Козы Корпеш и Баян сулу» /Г.Мусрепов/ тата ытти тĕ.

Шăпах Тарасов çинче тĕнче театрсем пĕр-пĕрин патне гастроле çÿресси йăлана кĕчё. Кокшăтау театрĕ Караганда областĕнчи С.Сейфуллин ячёллё казах театрĕне, Павлодарти казах-музыка драма театрĕне, Астанари М.Горький ячёллё выросăн патшалăх академи театрĕне, республика тулашĕнче – Йошкар-Олари Г.Константинов ячёллё выросăн академи театрĕне, Омскри патшалăх «Арлекин» пуçăне театрĕне тусла çыхăнусем йĕркеленнё. Валерий Васильевич продюсер тивёçĕсене пурнăçланипе те палăрчё.

Юбилере килнё ёçтешĕсем Валерий Тарасов пултарулăх ертÿçи пек театр пурнăçне çĕнё варкăш кĕртнине, унăн спектакльсем форма тĕлĕшĕнчен те, пластика енĕпе те, музыкăпа илемлетессипе те уяралса тăнине палăртрёç.

Пирён ентеш ячёпе салам телеграммисем Астанаран, Алматаран, Польшăран, Германирен, Сербирен те килнё. «Аставатăп, пĕлетĕп, юратăп тата хисеплетĕп!» – çырать СССР халăх артисчё Булат Айханов. Çак сăмахсенчех Казах халăх артисчё Исмухан Обара, Раççей халăх артисчёсем Ирина Муравьева тата Лев Дуров çырăçрё. Валерий Васильевичăн ашшăн вара чи ăшăшсем, кĕтнисем, юратнисем 93 çула çитнё амăшĕн, Тăван çĕршывăн Аслă вăрçин ветеранĕн, тата 17 мăнукăн сăмахĕсем пулчёç.

Крым Республикин Патшалăх премийĕн лауреатё, КР искусствăçĕн, тава тивёçлё деятелё Юрий Крылов юбилер Мускавранах килсе çитнё.

– Крылов тĕрёс палăртнё: актерсем режиссерсем хыççăн кайçё, режиссерсем – директорсем хыççăн, – терё Юрий Васильевич. – Пётём шухăша пурнăçа кĕртме ёçе лайăх чухлăхăн директорăн пулăшăвё кирлё-çке. Эпё пĕлнё тăрăх, вăл халăхăн вăхăтра – Казахстанра театр директорё ёнтё аслă пĕлÿ илнё пĕртен-пĕр çын. Валерий Тарасован театр производствинче йĕркелес тĕлĕшпе вышкăйăсăр пысăк опыт пур. Этир унпа тĕлĕнмелле чапла спектакльсем лартнă, мюзиклсем, рок-оперăсем кăларнă. Çулсем иртнĕçемĕн вăл тата та ăсталанса, чунĕпе пухăнăнса пырать. Çынра, пултарулăх çăлкуçё тапса тăрсан вăл 70 çулта та, 80-ра та ăнăçлă ёçлет. Эпё тĕ Валерий Тарасова нумай-нумай çул ёçлеме çирĕп сывлăх суначăп.

Валерий Тарасова çак кăç выросла, казахла, тутарла тата, паллах, чăвашла саламлаçăç. Палла хăнăсем хушшинче Павлодар областĕнчи Е.Сафронова ертсе пыракан Чăваш общество культура центрĕн коллективĕ пулнё. Тăван чёлхепе шăрантарнă юрасем юбилера инçетри тăван ялне илсе çитернĕçç, ватă амăшне, ялăнăш асăн ăшне пулнё.

■ Инна СТОНИНА.

Кристиан БАЛАБИН сăнхăрăйăсем

ШУХĂШ

Кунçул таппинчи тепёр утăм

Çулталăк сисёнмесёрех иртсе кайрё. Тинтерех çăç Культура çулталăкне хăнăччё, вăл та ăçа ирё. К.В.Иванов çулталăкне /Раççейре – Литература çулталăкё/ тĕ хăнăнăр.

Мёнле асра ирё ялавлăх историне ирăкан самант /тĕнче кун-çулăшăн, этемлĕх тăхăрăшăн çулталăк чăнласах самант çăç/?

«Чăваш тĕнчи каларăн чăваш тĕнчин саккăр пулса тăрăрё-ши? Сăмах май, асăннё страницăра «Хыпари хăçатра кун çути курма пуçланăранпа январь уйăхĕнче шăпах вунçиччё çул çитрё. Çак тăхăрта кăм кăна сăмах илмен-ши унта, ăхăтăшăмăрсем тĕлленсе пуранакан ăсти хулăх çинчен кăна çырнан-ши? Хăй вăхăтĕнче пирё Пушкăртстанра чылай çул пураннё Борис Борлин çыравçё, Раççей тĕп хулинче ёçлесе пуранакан Петёр Мульдияров тухтăр, Питёрти Виталий Золотов çăр çынни тата ытти çынсем пиллё нумай пулăшнё. Вăхăт пёр выранта тăмасть, аслă ăруçинчен чылайăшё пирёнтен уйăлса кайрё, тепринсем кăштăн тухса çÿреççё. Тав Турра, Самар хутăнĕнче чăвашлăх ёçне хăстăр пурнăçласа пыно, пёр вăхăт «Самар ени хăçата кăларса тăнă, халё тăван ялёнче – Тутарстанри Аксу районĕнче – пуранакан Виктор Симаков малтанхи пекех пирёнпе çыхăну тытать-ха. Малашне те çăлăх путтарчё. Уйăхра пёрре тухса пыракан страницăра мёнле тĕлĕвесем палăртнё-ха? Республика тулашĕнче пуранакан чăвашсен кунçулĕпе, шăпипе, ăсли-йĕркипе паллаштарасси, путтарулăр та маттур ентешсем çинчен çырса кăтартасси. Мёнле маппа пурнăçлама пулать-ха ёнтё? Выроннăн ярса параканă çырусем урăх та. Тавах сире, пирён хăçатăн тусёсене. Пирён çинчен манса каймăстăр-ха эсир. Хамăр маи пур чухне вăл е ку республикăна, областăр тупса кĕме тăрошăтăр. Çак ёçе ăнăрах чухне Чăваш нацăн конгрессёне пёрле пурнăçлăнă. ЧР Культура министерстви ёçкеленкен мероприятисене те хутшăнма тăрошăтăр.

ЧНК ертÿлĕхёнче пёрле пĕлтёр ăхăтăшăмăрсем пысăк ăмăшла тĕлленсе пуранакан регионсене /Тутарстана, Пушкăртстана, Эрёнпур хулăхне, ытти тĕле/ çитсе килтмёç. Мён вара ирё, тĕлё-тĕрё? Тутар Республикинчи Нурлатра ирттеркен Ума. Пирён тăрăхра – анатри чăвашсен ячне – этир пĕчёк чухне çурхи Микуларан пуçласа Çимёкçен иртнё вăхăта питё çывăх вăл. Çак Ума вăхăтăнăн ачалăхăма таврăнма маи панăшăн чăнăнах хёнёртерён. Эрёнпурта нацăн культурисен чылёпне паллашма пултартăм. Чăвашсен килё те пур унта. Çуртра çăвăн пекех музей та вырнаçнё. Колхозăн çăсăн хирти 12,5 пин чăвашăн пурнăçё, культури, ăсли-йĕркри сăмахнё унта. Инçетри ентешёрсем чунне урăх каларăнне итлеми хăй мёнле тăрать.

ЧНКăн пуçарулăвё вăй илсе пырать. К.В.Иванов çулталăкĕнче Чăваш нацăн конгрессё пысăк проект пурнăçа кĕртнĕ палăртать: вилёнсём «Нарспи поэма авторё çуралнăранна 125 çул çитнё маи умăн тăван çĕршывăнче – Пушкăртстанри Слакпус, Çилпи хутлăхĕнче халёнчен пулман чăваш умёй иртнине палăртать. «Хыпари хăçат çăв пархатарло ёçлен ăслăн пултаратăн-и вара? Хăçатăн директорё-тĕп редакторё, Чăваш халăх поэтё Валери Туркай çăв сунăнă ёçĕн информаци спонсорё пулăсси пирки пĕлтерчё. Урăхла пулма та пултарăмасть. Этир мён пĕчёкрен «Нарспи витёмĕне Ĕçнё. Иванов çулталăкĕнче поэтăн ёçĕсенне çăç мар, тăван литературăри халăха мухтакан, унпа монăçланма вăй параканă, халăх шăпи çинчен шухăша яракан пур произведенине те тепёр хут çывăлланăçрё.

■ Надежда СМИРНОВА

ЕНТЕШСЕМ ХЫПАРЛАÇÇЁ

Иркутск чăвашёсем – чи лайăххисем

Иркутск мăрё 2014 çулта пысăк çитнĕçсем туçа хулара палăрнă çынсемпе тĕл пулнă. Н.М.Загурский ячёллё музыка театрĕнче иртнё «Вăхăт. Пулăмсем. Çынсем» ятăн каçне 700 яхăн пултарулăх çын пухăннă. Çак çыçа тивёçлесен йышăнче чăвашсем те пур.

«Этир халё çулталăка пётёмлететтёр, Иркутск хулин пурнăçĕнче ырă йĕр хăварнă çынсемпе пулăмсем çинчен калаçаттăр, – терё мероприятие уçнă маи Виктор Кондашов. – Вăхăта, вăй-хала шеллемесёр тăван хула аталанăвне пысăк тĕпе хывнă çынсене тав тăватăп!»

Мăр тавăр тивёçнисен шутĕнче – Иркутск областĕнчи чăвашсен автономийĕн членёсем те. Пирён пёрлёх 2014 çулхи ёçĕ-хёлĕпе ăнăçлăхăсен шутне кĕчё. Иркутск хула администрацийĕн информаци политикин управленийё тăватăннăш çул чи лайăх нацăн культура центрне палăртас тĕллевпе конкурс иртеррет. Унта нацăн культурине йăли-йĕркине упраса хăварас тата аталанма пулăшас тĕлĕшпе ёçлекен общество организацийĕсем хутшăнаççё. Конкурсра Иркутск областĕнчи чăвашсен «ЮЛТАШ» нацăн культура автономийё çĕнтерчё. «Чи лайăхăн ята тивёçлё.

Ку çĕнтерёв ăнсăртран мар. Автономийăн 2014 çул пархатарло ёçленне тулли те тухăçлă пулчё.

Тăван халăхăн хăнăрăвёлĕхне, культурине çыхласа хăварас тĕллевпе тĕрлё проект пурнăçланă. Иркутск чăвашёсен «Халăх çăлкуçёсем» мастерскойне Халăхсен хушшинче ёçкеленё «Байкал-2020» лагерьне 2014 çулхи чи лайăхăн тесе палăртнё. «Хулана тирпей-илем кĕртесё», «Нумай нацăллё Иркутск – нацăн тумёсем пулăшнипе чăваш культурине çыхласа хăварассăн проектсем вара «Ырă ёçсем валли миллионă конкурс дипломёсене тивёçрёç.

Автономи членёсем волонтер тата ырăкăллăх ёç-хёлĕне те анăç туса пырăççё. Акă, сăмахран, вёсем Иркутск хула администрацийё ёçкеленё «3D çăмăлёсем», «Нацăсен хутшăнăвёсен шкулё», «Формальăн мар канăçлăсем ырăкăллăх марафонĕсене хăстăр хутшăнăç.

Çăмăрăк, малкуçăнăн Вероника Тимофеева ертсе пыракан «Юлташ» пёрлёх хулара иртеррен пур мероприятие хутшăнма тăрăшать. Унăн пуçне Зима, Саянск хулисенче, Залари, Зима, Балаганск районĕсенчи чăвашсем хутшăнма те халăх йăли-йĕркине, культурине аталантарас тĕллевпе тухăçлă ёçлет.

■ В.ТИМОФЕЕВА

2015 ÇУЛ - К.В.ИВАНОВ ÇУЛТАЛĂКЁ

Анатолий ЮМАН

"Нарспи" çурални

Чăмпĕр областĕнче пурăнакан чăваш поэтё Анатолий Юман "Улăп кунçулё" ятлă çăвă ăрăмне çырса пĕтернё. Унта вăл чăваш Патриархĕн Иван Яковлевич Яковлевăн пархатарлă ёçлĕпне пурнăçне туллин çăмпаçа кăтартма тăрăшнă. Вулакансене çав ăрăмри çăвăçнăн пĕримпе паллаштараçăн. Унта вăл чăваш поэзийĕн классикĕн Константин Васильевич Ивановăн ашшĕçĕр "Нарспи" поэми çуралнă тапхăр çинчен çырса кăтартать.

Вăхăт тунсăхлăн иртет.
Кĕçтук кĕç ыйхăвă илет.
Васкаса вара поэт
Чăмпĕрне килсе çитет.

Йывăç-курăк çăралать –
Хура кĕр хуçаланать.
Кăчăк çăмăллăн сывлать,
Хуçăк кăмăл ăсанать.

Иван Яковлевич чĕнет,
Куçару ёçне сĕнет.
Мён пулать тĕ мён килет, –
Ухсăр пуранăса çитет.

Пĕччен мар, Шупуçăнни
Ăталла килет ишсе.
Туссенне кĕтет çĕнни –
Шухăш çитĕнет пиçсе.

Чи малтан поэзине
Чун туртать поэтсене.
Тĕрлё шухăш пăралать,
Сăмах-ирё çуралать.

Иван Яковлевич старик
Лермонтова кăмăллать.
Сăмахне хăлхуна чик –
Вăл калăни ирёлт пулать.

"Калăшник хуçапала
Иван ăшĕ" хайлавне
Кĕçтукăн куçăмалла
Килтерсе мăйăр-шывне.

Тата хăш-пĕр сăвăне
Шупуçăнни куçарать.
Вăл та шырать çĕннине,
Ани вăл та пултарать.

Ăмăртмалла тенĕ пек
Ерё пырать шăранса.
Çур патнелле кĕнеке
Тухать хăйăн çуралса.

Вăл старикĕ килĕшет,
Кăштах илет мухтаса.
Яшăрн чалпе Ĕстеррет
Урокенче вуласа.

Кунтăх Чалтун" сторăш пур
Кăмăка лутса тăрать.
Хăй ăйăр-тавăра сатур
Шикмăйăсене' пустарать.

Ерне тунă вăхăтрах
Халăлсем ячă ăста.
Çав хăвăрăл самантра
Поэтсем те пур кунта.

Ваттăне итле-итле
"Тимĕр тылă" çуралать.
Асăрхатăр-и ентеш
Поэт чунĕ ăçранать?

Кĕç ун хыççăн "Ихё хĕр"
Поэт çырса хатĕрлет.
Иван Яковлевич çав тĕр
Сăвăнса кайса тимлет.

Калăшник хуçа çинчен
Юрă çырнă хушăрах
Поэт ларнă пĕр-пĕччен
Шухăша кайса вăрах.

Кăнна Кушки старикки
Полхантарнă çĕнĕрен:
Пулать тĕ-мён кун пекки,
Кулянтарать чĕререн.

Пуян хĕрĕ, сарă хĕр
Чухăн кăчăк юратнă.
Ашшĕ-амăш ирĕксĕр
Ăна ютă çураснă.

Çакă ăнăрăн сăхăт
Полхантарать поэта.
Хуратна вăл пиçенет
Ирĕн-çăçăн шур хута.

Çуралать çаплă "Нарспи"
Кивё Чăмпĕр хулинче.
Ёмĕр чĕрё ун шăпи
Кашни чăваш асăнче.

Ана пекех сăвăнать
Патриарх çав çулхине.
"Нарспи" хăварт саланать
Тăван халăх хушшине.

Çăмăрăк поэт поварне'
Тĕлĕн тухать вуласа.
Кайран унăн авторне
Ирĕк тесрё чуптуса.

Гонорарĕ выроннe
Пăрнелĕн çĕн сăмах.
Паллах, шкулăн ун чухне
Тĕлеме нухрат пулман.

Катя мăшăрне малтан
Çăкăн çинчен хыпарлать.
"Тухрё, пиртен, чăвашран
Гени", – терё мухтанать.

Ачасене классенче
Сăвăна вулаттарать.
Хотăн Чăмпĕр хулинче
Çут тĕнчене саланать.

Хăвăнă май мён калан?
Чăн шедевр темелле.
Совăсăн ийĕркі аван
Шăранса пырать ялле!

Аравасăр ялăн!
Çулланса çитмĕн ийĕвĕт
Пирён авалхи ялăн
Сăнлăма пултарнă вăт!

Ăстерсе калăни çук,
Тĕрёс мар-и çак сăмах?
Чун хăвăн çĕкленнё чух
Пиçсе çитнё ку юмах.

Ёнтё пек тăван сăмах
Шăранать хăтăраса.
Ахаль мар вулать, чăнах,
Çын куççулё коларса.

Чăваш тĕнчи çăлăкан
Ăçăнсе кăпăкан.
Ана пирён вулакан
Ямасть халь тĕ алăкан.

Чăмпĕр облаçĕ.

Автор йăлăтăрăк:
' шăйăлăнсене. Диалект.
" Чалтун Кăнна Кушки чăваш пулнё.

Каларăма Надежда СМИРНОВА хатĕрленё.

ТАВРАПЁЛЎ

Хресченсене ирĕке кăларнă патша

2015 çулхи февралĕн 21-мĕшĕнче II Александр император Раççейре крепостла правăна пăрахăçлани çинчен калакан Указ кăларăмăрта 154 çул çитет. 134 çул каялла вара, мартăн 1-мĕшĕнче, халăха «Ирĕке кăлараканçă» ята тивĕçнĕ II Александр патшана инкек пăрса çапнă – Ана Игнатий Гриневицкий народоволец мăçăрăн бомба пăрахса сиплетнĕ. Чăваш Республикинчи Виспăрт Шăмăршă ялĕ – çак императора аçăнса палăк-бюст партăн /1913/ тăрăнăп ял.

Виспăрт Шăмăршă ялĕ Чăваш Республикин историйĕнче хăйне майлă палла выран ыйăнать. Ана Шăмăршăпа, ку чухнехи район центрĕпе, пĕр вăхăтрах /тен, унран кăшт маларах та/ 273 çул каялла – 1642 çулта – Кошлайск уезĕнчи Чăмăш вулăсĕнчен /халĕ – Мари Эл Республикин территорийĕ кĕрет/ куçса килнĕ çынсем пуçарса янă. Çак ялта ыттисенчен ăнăрах тăракан пĕр пысăк упрамлăх пур – тутар, ирçе тата вырăс ялĕсемпе кĕршыллĕ пуранса та кунта пуранакансем хăйсен вăрам кунçулĕнче аваллах чăваш тĕнче – çутçанталăк вăйне ăнăннине – сыхласа хăварма пултарнă. Çак ял хăрăçене калама çук илемлĕ ятсем панă: Нарспи, Эрнепи, Хăрпăк, Кĕпăнпес, Сăрпăк, Арифе, Ильпинес, Кустини...

Çил армăнăçем тăваттă, кăрпе армăнăçем виççĕ тан ăçленĕ кунта. Ялта тимĕрпе ăçленкен, тĕрĕ тĕрлĕкен, ывăç касса эрешленкен остăçсем пайтах пулнă. Ваттисем калăнă тарах – Исмаил Мульдиарова, Якку Яковлев ывăçран касса çăмăллăхăх вулосипед осталама пултарнă.

Ялти палла çынсем

Виспăрт Шăмăршă çыннисем хăйсен ялĕн историйĕпе çак тери мухтанăççĕ. Кунта çуралса ÿснĕ 250 ытла çăмрак асла пĕлÿ илнĕ, ăçсенчен иккĕшĕ вара – Николай Митрофанова, Петр Падиаров – 1917 çулхи Октябрьти революцичченех Хусанти тĕн академийĕнче тата тĕн семинарийĕнче вĕренсе тăрăн пĕлÿ илме пултарнă. Унсăр пуçне Петр Александрович 1915 çулта Хусанти çăр училищинчен вĕренсе тухнă. Пĕрремĕш тĕнче вăрçинче хутшăннă Валла Мулендеева ивĕ хутчен Георги кăвăçне тата «Çăмтуçи Анна» ордена тивĕçнĕ. Ял хăйĕн мухтавлă фольклор ушкăнĕпе те палăрнă – 1995 çулта Юра-таша остисем Францире пулса концертсем кăтартнă. Çак ялтах Чăваш академи драма театрĕн ертÿçи, СССР халăх артисчĕ Валерий Яковлев, Чăваш Ен культура министрĕ /1994-1998/ Геннадий Александров, Сталинград патăнчи хаяр çапăçура пуç хунă Владимир Баварин поэт, Чăваш халăх писателĕ Илпек Микулаев, Раççейри чи лайăх учитель ята çĕнсе илнĕ Александр Семенов тата ытти чылай палла çын çуралса ÿснĕ.

Журнал страницисене уçнă май...

Кунта пысăк ят илнĕ ентешсемпе тивĕçлипе мухтанăççĕ. Çапах та историре палла пĕр хăвăрăнсем хушшинче чапла çынсенче кăна мар, чăн малтан ăнăлăй çынсенче, тепĕр чухне нимĕнпех те уйăрăлса тăманнисенче, курма пулать. Калăпăр, Виспăрт Шăмăршă ялĕнчи Архангел Микула чиркĕвĕн священникĕ Стефан Павлов. Унăн ыр ячĕпе çав тери пысăк пĕлтерĕшлĕ пулăнăçем çыхăнăç, патша вăхăтĕнчи асла императре вĕçем ăнăçăн ăçсенчи тĕттĕм шутланăнăн халăха тĕлĕнмеллипех тĕлĕнтернĕ. Вĕçенчен пĕр пуçлăх çинчен 1913 çулхи ноябрьте «Чăмăртти епархи ведомостĕсем» журналта тĕплĕн çырса кăтартнă.

1913 çулхи майăн 14-мĕшĕнче Чăмăр кĕпĕрнинчи Палла ученăчи Виспăрт Шăмăршă ялĕнче II Александр император-патшана сума суçа хитререн те хитре пьедестал çинче чăн-чăн пысăк палăк ÿçĕ иккен.

1997 çулта Москвари «Республика» издательствăра пичетлесе кăларнă «Менăн пуранăçăм: ăсăн илĕçĕм» кĕнекен 487 страницинче чăвашсене хуттăн вĕрентес енĕпе ирми-канни ăçлĕçĕ И.Я.Яковлев педагог ăсăн илĕвĕçĕнче çаплăрах çырса кăтартнă: «...чăваш священникĕ Стефан Павлов Чăмăр кĕпĕрнинчи Палла ученăн Виспăрт Шăмăршă ялĕнче II Александр императора асăнса палăк /статуй/ партăна шутланă. Нумай кĕрешнĕ хыçăн она вăл ял лапамĕнче вырнаçтарса партă, унта палăк тенĕнпе тĕлĕнмеллипе ятала пек курăнса тăнă, халĕ вара, ăçăртнех, она пĕтерсе тăхнă пулăсăн.

Ку асăнăçсене А.В.Жиркевич 1917 çулхи Октябрьти революци хыçăн Иван Яковлевич сăмахăçем тăрăх çырса хăварнă.

Палла ăнтĕ, 1861 çулхи февралĕн 19-мĕшĕнче хресченсене ирĕклĕх паракан саккуна ала пусса тата крепостла правăна пăрахăçлани çинчен манифест кăларсан II Александр патша халăхра «Ирĕке кăлараканçă патша» ята ăнăçлăхăр, тивĕçнĕ. Асăннă саккун çав вăхăтри Раççейĕн малашлăхне, ăнăçлăх тăнă пысăк утăм шутланнă, мĕншĕн тесен хресченсене ирĕклĕх парса патшалăх хăйĕн ятне пăхăн киреçĕр пулăма пăрахăçлăма пуçларăн.

Тата епле ирĕк ыра ăçсемпе халăх асăнчĕ ĕлĕк-ха II Александр патша? Крепостла правăна пăрахăçлани вырăнти хăйтăвăлăх реформине пуçлама май пана. 1870 çулта хулари хăйтăвăлăх ĕçĕнче вăл кĕртнĕ, çав вăхăтран пуçласа халăхăн мĕнпур сиенĕнчен çынсене хупа думнне суйлама пуçланă. Выранта уççемпе кĕпĕрнесен ялăнăн ĕçĕнче ăçлĕçĕн земство управисенче ĕçленĕ, ăçсем ыйăнăçне халăхăн мĕнпур сиенĕн представителĕ пулнă. Суд ăçне те тĕпрен çĕнтернĕ, пысăк пĕлтерĕшлĕ уголовăлă ăçсене пăхса тухнă чухне халăхпа суйланă присяжнăй засредательсене хутшăнтарма пуçланă.

II Александр император Раççей патшалăхне 1855-1881 çулсенче ертсе пынă. Патшана ларнă хыçăнах вăл çар ăçсентĕрне тăмалли 25 çула 15 çул таран чакарнă, çарта хăнăçе наказани пăмăлли йăлана пăрахăçланă. Киле тĕн ĕçĕкне тытса пыракансене тĕн тĕлĕшĕнчен хăсăрлăм чарнă. «Ирĕке кăлараканçă патша» ячăсем валли ялти халăх училищисем тата вăсăрах çулсенчи çынсем валли вырсарни шкулĕсем усрăç ăнăлăр пысăк ăçсем туса ирттернĕ. Вăл чăрăк ăнăр патшара ларнă вăхăтра çĕршывра чукун çулсем тăршшĕ 20 хут вăрăмланнă. Хăвăрланăç тата Хăвăртулăç Кавказ, Вăтам Азия пĕр пекĕ Раççейре пĕрлешнĕ. Инçет Хăвăртухăçĕнче, Амур юханшывĕн сăмтăн çыранĕ Раççей аллине çуçнă, кăштахран пĕтĕм Уссурийск тăрăхĕ вырăс çĕршывĕ пулса тăнă.

Раççей халăхĕ хăйĕн патшине сума суна, юратна, вăл патшара нумай-нумай çул ларасса шанса тăнă. Анчах та 1881 çулхи мартăн 1-мĕшĕнче Игнатий Гриневицкий народоволец унăн урисем патне бомба пăрахнă, çавна пула император пурнăçĕ вăхăтсăр таталнă. II Александр Раççейĕн юлашки патши пулнă. 1918 çулхи июлĕн 16-мĕшĕнче большевиксем Екатеринбурга пăрсе пăрахнă Иккĕмĕш Микулайăн асламăш пулнă.

Ирĕке кăлараканçăна – палăк

Чăваш ялĕнчи хресченсем Раççей ертÿçин ыра ăçсене манман, хресченсене крепостла правăран хăтарни çинчен калакан Манифеста кăларăнăнпа 50 çул çитнĕ ятпа Стефан Павлов священникпа унăн ăраскăн пуçарнипе патшана сума суса тата унăн ыра ăçсене асра тытса палăк партăна шутланă. Палăк-бюста Виспăрт Шăмăршă ялне Чăмăр хулинчен турттарса килнĕ. Акă, епле ăçсем çырса кăтартнă çав ăçсем çинчен малăрах асăннă журналта пичетленнĕ «Тĕн ĕçĕкеллĕ - гражданлă палла ушăн статьяра: *«...400 тăваткăл тăракан çак палăка Виспăрт Шăмăршă ялĕнчи чиркĕве çÿлерен çынсем укçа-тенкипе туçа партăнă. Ирĕмлĕ çăмаха тивĕçлерен, хитре пьедестал çинче хăварăнăп. Палăка Виспăрт Шăмăршă ялĕнче Архангел Микула чиркĕвĕнче çÿлерçинсем С.Павлов чÿçăрăнне онланса, халăл туса, хăвăртăн ыйăнăнăн.*

Çав палăк ăçта-ши халĕ?

Палăкăн малаллăнăн шăпи епле-рех-ши? Октябрьти революци хыçăн она çĕнĕрçе-ватса тăхнă иккен. Урăхла сăмах-юмах та пур халăхра. Хăш-пĕри калăнă тăрăх – палăк-бюста çÿтçе пăрахнă хыçăн пьедесталтан инçе мар çĕр айне чавса пытарнă имĕш.

Чăвашсен палла скульпторĕ Владимир Нагорнов шухăшĕпе, палăка /бюста/ бронзăран е чугун /мрамортан/ туса партăна пултарнă, мĕншĕн тесен унăн хăнăр 400 тенкĕ тесе палăртнă. Çав вăхăтшăн ку пысăк укçа шутланнă: калăпăр, пĕр лашăшăн ун чухне 8-9 тенкĕ тăлленĕ.

Истори палăкăçем культура ăткерлĕхĕ пулса тăраççĕ, вăсем пулăн-иртни çинчен тимлĕн пăхма вĕрентеççĕ. Шăпах çавăн пирки асра тытма вĕрентес çырна та ăнтĕ «Чăмăр епархийĕн ведомостĕсем» журналта: «Инçетри ял пулса тăракан Виспăрт Шăмăршăра палăк урăн ку таврари халăхăн культура аталанăвĕ енĕпе тунă пысăк утăм шутланать. Пĕр ăнăçăн, çакă вăл пирĕн халăх культура енĕпе пуçарусем туна хăтăрнине çирĕплетет, вăл хăйне ыра тунине мăнманнине, хырăн çинчен кăна мар, ăс-тăн, пуласлăх пирки шухăшланине те кăтартса парать. Тепĕр ăнăçăн, палăк хресченсене ирĕке кăларнă патшăн мухтавне пурнăçĕ çинчен кăна мар, иртнĕ ăнăрсем хушшинче, ырăс халăхĕпе юнашар утса тухнă пĕтĕм кунçула аса илтерсе тăракан чăрăк истори палăкĕ пулса тăрать. Ун çинчен çак сăмахсем, ялăнах ăсатăпла, ыра-сыва пуранăма сунаççĕ: «Хăвăн çинче кĕрес хур та ху ирĕклĕр тăвакан ăçпе пуранăма Туран пил ытăмлăн, православи халăхĕ, ку вăл санăн кил-çуртăнти ырлăх-пурлăхпа обществăри тăнăçлăх никăсĕ пулса тăрăн». Ялта уçнă палăк вăл – çуçпа курса вĕренмелли шкул, усала хирĕç кĕрешмелли пĕрремĕш мерлетсенчен пĕри...»

Тен, халăх укçипе туса лартнă палăк чăнахах та çĕр айĕнче палла мар выранта хăйĕн шăпине кĕтсе выртать? Ăнăçăн те она шыраса тупма май килсен, палăка – нумай çын шухăшĕпе – юсаса çĕнтермелле те çав ялтах, Виспăрт Шăмăршăрах, пьедестал çинче тепĕр хут хăпартса лартмалла. Çавнашкал тупа май килмесен, ялти культура çурчĕ çинче çав событие халалласа Асăну хăми вырнаçтарасса шанас килет.

Палла историк Эдуард Радзинский çырнă тăрăх – «Истори иртнине çынсенчен ытларах астăватăр». Унпа килĕшме те, килĕшмесĕр тăма те пулать. Çынсем те историре пĕлеççĕ те асра тытаççĕ. Çакна çирĕплетес параканĕ – нумаях пулмасть ноябрĕн 20-мĕшĕнче Москва Кремлĕн стенисем çумĕнчи Александр садĕнче I Александр император палăкне уçни. Паллах, Раççей Федерацийĕн Президенчĕ Владимир Путин I Александр çинчен: «I Александр историре Наполеона çĕнтернĕ çын, малашнехине курса тăракан стратег тата дипломат пек, Европăна тата тĕнчене хăрушлăхсăр аталантарассишĕн хăвăллăна онланакан патшалăх деятелĕ пек ăнланăлăха кĕрсе кĕпĕр, – теçе калăнă сăмахсем 159 çул каялла патшана ларнă II Александр императора та туллин пырса тивеççĕ.

101 çул каялла инçетри чăваш ялĕнче она халалласа палăк-бюст лартнă. Пăхăр пĕр иккĕленмесĕр çаплă калăна пулать: Виспăрт Шăмăршă çынсенчи Раççей патшалăхĕн ертÿçи пуçласа ыра ăçсене тивĕçлĕн малаллă туса пыраççĕ.

■ **Анатолий УХТИЯРОВ,**
юридици ăçлăлăхĕçен кандидачĕ, таврапĕлÿçĕ

«Елчĕк ен» ентешлĕх йышĕ çĕнелчĕ

Пĕр тăрăхра çуралса ÿснĕ, тăрăлă вăхăтра тăван ялăнчен тухса кайса республикăн тĕп хулинче СПМĕ Шупашкартă е çывăхри çăла-поçăлăçенче тĕпленсе пурăнакансем иртнĕ ăмăртăн 90-мĕш çулĕçăн вăрçинче ЧР Юридици министерстви çирĕплетнĕ ятăлă ученăлла ентешлĕхне ертекĕçăн ăçлĕçлĕмĕн пуçлаççĕ.

Çак çулсенче «Елчĕк ен» ентешлĕх чăмăртăнăнăн 20 çул çитрĕ. Ентешлĕхе хăй вăхăтĕнче ЧПУн воспитани проректорĕнче, стоматологи факультетĕн деканĕнче, ЧР Патшалăх Канашĕн депутатĕнче тата ЧНК вице-президентĕнче пулнă О.Н.Викторова пĕр упăшăмăсăр нумай çул ертсе пынă. Олег Николаевичăн пуçтăрулăх ентешлĕхне пĕрлештерме, тĕрлĕ пысăк пĕлтерĕшлĕ мероприятисем ирттерме, çитĕнекен ăрăва воспитани пама Чăваш Республикин Хисеплĕ гражданинĕ Геннадий Волков, Борис Борисович Васильев Этăл çыравçăсем, Зинон Волков врач, ЧР физкультурăпа спортăн тава тивĕçлĕ ăçлĕ Владимир Албутов, Елчĕк тăрăхĕнчен тухнă ытти палла çынсен нумай пулăшса пынă. Шăл те, вăсенчен чылайăшĕ пирĕнтен ăнăнăлăхăн уйăрăлса каяйăç.

«Елчĕк ен» 20 çул тултарнă ятпа елчĕксен тăванлăхăн ăç-хăлне кĕрекçесе пыракан канашăн ларăвĕ ирттĕ.

Халăхăн ларура делегатсем «Елчĕк ен» ентешлĕхĕн çĕнĕ канашне 33 çынна кăтартăç. Çĕнĕ ыйăра: пĕтĕмĕшлĕ пĕлĕвăн тата ЧР кĕрентĕвĕн тава тивĕçлĕ ăçлĕ Валерий Сапожников, ЧР культурăн тава тивĕçлĕ ăçлĕ Зинаида Воронова чăваш наци кĕрешĕвĕн республика федерацийĕн ертÿçи Виталий Васильев, çавăн пекех ЧР халăх артисчĕ Вячеслав Христофоров, тава тивĕçл�с артисчĕ Мария Горшкова, РФ спортăн мастерĕсем Алексей Лапшина Юрий Карпов, ют чĕлхесен /эсперанто/ шкулĕн коммерци директорĕ Александр Блинов, Владимир Мемятов, Николай Баранов, Петр Албутов предпринимательсем, Раççей Çарăн салăсăр полковникĕсем Виталий Ильинпа Борис Павлов, Афганистанăра интернационалта тивăçе пурăнăнăн воинсен республикăн «Доблесть» обществăпа организацийĕн ертÿçи Владимир Яковлев, Елчĕк ен мухтавне тивĕç педагогсенче ăсчăхсем, юрăçсемпе литераторсем тата ытти хăстăрсем. «Елчĕк ен» ООО ертÿçи пулнă Çирĕклĕ Шăхалăнăн вăтам шкулне Москвари юридици институтĕнче пĕлÿ илнĕ, халăхăн вăхăтра Шупашкарти «Лидер» строительство фирмăна ертсе пыракан 37 çулти Алексей Юрьевич Лапшина суйларăç.

■ **Петр СИДОРОВ**

Ырă ĕçсемпе палăрнă çын

Пурнăçăн ырă ăçсем туна пăнă.
Вырăççен каларăшĕ.

Ырă çын çес ырă ăç туна пултарать, мĕншĕн тесен çакнашкал çын пулăмашкăн çутă чунпа, таса чĕрепе пурăнмалла. Çавăн пек çынсем ăшăтăр çутă ĕçĕрлех – хăйсен патне туртаççĕ, ăшăтаççĕ. Ытларах чухне вĕсем – пирĕн аттăмне е вĕрентекенĕмĕрсем.

Маншăн кăна мар, чылай ăçтăшăмшăн та çакнашкал вĕрентекенсенче пĕри – Валерий Георгиевич Тимофеев. Шăл те, пирĕн хушăра çук ăнтĕ вăл.

Юридици ăслăлăхĕçен докторĕ, профессор, Раççейри çутçанталăк çинчен вĕрентекен ăслăлăхçен академийĕн /РАЕН/ чăн членĕ Валерий Георгиевич Тимофеев чăн-чăн Çын тата Вĕрентекенĕ.

Интереслĕ шăпаллă çынсем пирĕн тĕнчене çăнăх пек мар вăхăтра килеççĕ. Валерий Тимофеев 1937 çулта Йăпăç тăрăхĕнчи Покăн поселокĕнче çуралнă. Çĕршывра ун чухне ăçăлăрах шухăшлăхсенпе вăрçă пынă. Пулăс профессорăн ачалăх çулĕçем тăнташăçем шăпинчен нимĕнпе те уйăрăлса тăман, вăрçă вăхăтĕнчи тата ун хыçăнхи ывăр талăхăрта иртнĕ. Çăмах та ними пăмăсăрах çăмрак чун пĕлÿ илессишĕн çунă. Çăсă çитсе пĕвăр кĕрекçе учитель профессине çулласа илнĕ.

1958 çулта Канашри педагогика училищинчен вĕренсе тухнă çинчен калакан диплома аллине илсенех çăмрак педагог Атнашри 7 çул вĕренмелли шкулта пуçламăш классен учителĕнче ăçлет. Тепĕр çултанах Валерий салтак шинельне тахăнать. Служба тивĕçĕсене тĕрĕç комолла пурнăçланăшăн она пĕрре кăна мар хавхалантарнă. 1962 çулта çартан таврăнсан тăватă çул историпе филологие вĕренĕ. Пуçтарулă студента факультета асăхлана, кафедрăра юлма сĕнĕ. Валерий Тимофеев вара хăйне ывăр та, пысăк пĕлтерĕшлĕ ăçре тĕрĕслесе пăхма шухăшланă.

1966 çулта вăл Чăваш АССР Шалти ăçсен министерствин сотрудникĕ пулса тăрать. Çарта ывăрлăхсенче çĕнтерсе çирĕплени, професси тĕлĕшĕнчи хăваллăх, чăн-чăн педагог пуçтарулăхпа палăрни, çынна онланма пултарни – паха çак ăнсем ăна уголовăлă шыраçа илсе çитереççĕ. 11 çултан Тимофеев майор службăна вĕçлесе педагогика ăçне таврăнать. Уголовăлă шыраçăра тăрăшнă вăхăтрах аспирантурăра та вĕренĕ. 1976 çулта «Чăваш тăрăхĕнчи милици, суд, прокуратура органĕсем Совет власăн çирĕплетессишĕн пынă кăрăшăрăн» темăпа кандидат диссертацийне çырнă.

1977 çулта унăн ăç кĕнекине çĕнĕ ĕçĕрсем çырса хăваççĕ – «И.Н.Ульянов ячĕллĕ Чăваш патшалăх университетĕнчен 1996 çулта вĕренсе тухнăçкăр кафедрине аслă преподаватель должносне ыйăнтăр. Пурнăçра çĕнĕ тапхăр пуçланать. Хăшăçене Валерий Георгиевич профессăн картлашкине çăмăллăн хăпарăнăн тухнать-пĕр. Çапах та В.Тимофеева пĕлнĕ çынсем унăн мĕнпирех ывăрлăхсенче çĕнтерене тивнине лайăх онланаççĕ. Вăл Чăваш Республикинче аслă юридици пĕлĕвĕ парассине ĕçĕклеççĕçнех пĕри пулнă. Шăпах Валерий Георгиевич профессионалăн тусăн ыйăнăнăн пăхма, пĕр коллектива пĕрлештерме мехăн ситеннĕ, ăна хăрăç ывăр тапхăрта – 1991-1994 çулсенче – ăнăçлă ертсе пынă. 1997 çулсенче Валерий Георгиевич республикăра чи малтан юридици аслăлăхçен докторĕ пулса тăнă.

Юридици факультетĕн деканăнăн алăкçем Тимофеев ертсе пынă çулсенче ялăнах усăçнă. Валерий Георгиевич студентсене те, вĕсен ашшăмăшне те, ăçтăшăçене те усă кăмăлла ыйăрнăçăн. Тимофеев профессор пурнăçри чи ывăр лăрăм-тăрăм лăпăлă ыйăнăçăн туна пултарнă.

Вăл тăрăшнипе юридици факультетĕнче патшалăх правăн ĕçĕнче сыхлакан организацие тата вĕсен сотрудникĕсемпе тачă çыхăну ĕçĕклĕ. Студентсене пĕлÿ панă май оперативăлă ăçченсемпе, Шалти ăçсен министерствин оперативăлă службисен пуçлăхăсемпе пĕл пулçăн ĕçĕклĕ, вĕсем професси опычĕпе паллаштарнă.

Валерий Георгиевич – 120 ытла ăслăлăх ăçĕн, çав шутра 6 монографи авторĕ. Ăсчах Чăваш Енре милици органĕсем ĕçĕкленнине, аталанса пыннине тишкернĕ. Чулхулăри патшалăх университетĕ çумĕнчи юридици ăслăлăхçен кандидатăн ученăй степенĕне илнишĕн диссертацисем хăтĕлес енĕпе ăçленкен регионти диссертаци канашĕн ыйăнăçне пулнă. Аслăлăхра вăл ертсе пынипе 1 çын доктор, 6-ăн кандидат диссертацине хăтĕлнĕ.

Аслăлăхри тата педагогикăри пысăк опычпа шута илсе ăсчах ятне ученăй-юристсен биографийĕсен энциклопеди словарьне кăртнĕ.

Çулăнăн ивĕ профессăн чунне пани, ялăнах тĕрĕ комолла ăçлес тени – çăмăл, паллах, унăн пысăк вăй-халăне илнĕ. 2008 çулхи августăн 23-мĕшĕнче палла ăсчах пирĕнтен уйăрăлнĕ. Унăн çутă та ырă çăмăрĕ. Чăваш патшалăх университетĕнче юридици факультетĕнчен вĕренсе тухнăçăн нумай ăраве вĕрентĕ çын çăмăрĕ ялăнах пирĕн чĕресенче упранĕ.

■ **Валерий СЕРИН,**
И.Н.Ульянов ячĕллĕ Чăваш патшалăх университетĕнчен 1996 çулта вĕренсе тухнăçкăр

Ачасене юратни çитĕнÿ кÿрет

Ирина Виноградовăн тăван ялĕ – Вырăçкас Пикших. Пилĕк ачаллă хресчен çемйинче çуралса ÿснĕ вăл. Мĕн пĕчĕкрен нимĕнле ĕçрен те ютшăнман. Аппăшĕпе тата пиччĕшĕпе пĕрле танах хушăнăр пурнăçлама тăрăшнă. Ăçăрехпе хăй те шăллĕпе йăмăкне ăвăтăрса вĕрентес пăнă.

Çуллăн каникулта вăл вăхăтсенче ялта урам лапăрĕçем ĕçлеççĕ. Мĕн шухăн вĕренсе тухнăçăн Ира пĕр урăмра пурăнакан ачасем ертÿçи пулнă. Вĕсемпе кил-çурт умĕнче тасалăха тăнă, спорт ăнăçлăвĕçем ирттернĕ, кĕçĕннисене тĕрлĕ вăйă вĕрентĕ, концертсем хатĕрленĕ. Ачасем пуçтарулăхне курма кÿрşĕ урам çынсем те хапăлласăх пăнă.

Ира пĕчĕк ачасемпе пĕр чĕлхе тупма пуçтарнăн «Мотор» колхоз ача саччĕн ертÿçи Л.Бестроцева та асăрханă. Воспитателĕн ăç-пуçĕ ун чухне пĕчĕк пулăнăн шкул ÿçĕмне çитиçĕн вăй-шăйăпа ăçлес кăмăллăсем тупăнăсăх каяççĕ. Людмила Ивановна Ирина атăстат ачăн ăçсенче хăй патне чĕнсе чунне уçса калаçу ирттернĕ, воспитателĕн ăçлемĕ ÿçĕтлĕ. Килĕшнĕ вунçичĕре кĕрупăç. 1984 çулхи сентябрĕн 1-мĕшĕнче садăçăн алăкне уçса кĕнĕ. Ана ялăн ушăнăнăн шанăç пăнă. Ăçлемĕ хăйăрах И.Виноградова Шупашкарти педагогика училищин «Шăпăрăнăн воспитанийĕ» кăçăн мар мăшăн вĕренĕ.

– Ушăнăра 20 ачаçĕ. Малтанах ывăрăнăç. Самантлăха кăçăн вĕçертăн мĕн те пулăн туса хăварăнăçăх. Этĕ вĕсемшĕн тăван анăшĕ выранăçăн пулнă ăнтĕ. Ăç условийĕсем мĕнех пулнă ăнтĕ ун чухне? Пысăках мар пĕлĕм пурăнă те – унтах выпăрнăç, занятăсем ирттернĕ, çывăрна выпăрнăç, апат çитернĕ. Çав тери мăнăçа çитрĕç. Контроля ирттерсен чăлăх сăхăтăнăн тĕлĕçе илни те пулкаланă. Пĕчĕкçăн хăнăçа пытăм, – аса илет Ирина Владимировна. Халĕ вăл – пысăк опытлă. Шкул çулне çитиçен ачасене воспитани парас ĕçри пĕлĕвне ыйтăçăне парать.

«Шăнăçăн – районти чи лайăх ача саччĕн ыйăнăçĕ. Шкулăнăн вĕрентĕ ăçĕнĕнчĕçĕнче ĕçленĕçăн методика пĕрлешĕвĕ унта тăтăшах занятăсем ирттерет. Воспитательсем пĕр-пĕрăн опычĕпе паллаштараççĕ, мĕн те пулăн çĕнни пулсан унпа хăйсем пăтăнчĕ усă кураççĕ. Çавăн пек мероприятисенче И.Виноградова темиçе хутчен те асăлăх класăн ирттернĕ. Нумаях пулмасть районти ача саччĕнчи музыка ертÿçисен тата воспитательсенпе вĕсен пулăшуçисем валли «Асăмлă пĕрçеçем» темăпа хăйĕн воспитанийĕсенпе пĕрле уçă занятăй ирттернĕ.

Ирина Владимировна чылай çул ăнтĕ садăçра «Асăмлă пĕрçеçем» кружок ертсе пырать.

– Пĕрне вĕçĕнчи сиçĕмлĕ точкăçем пĕчĕк моторсем ейăрех: вĕсем чĕлхе аталанăвĕпе çыхăнăç. Пуç мăнăнчи хускану тата калаçу центрĕçем – чи çывăх кÿршĕçем. Пĕрçеçемпе алă лаппăнне ăçлеттерсе пуç мăнăнне канăç памастăр. Манăн занятăсем ачасене кăлăшăççĕ, вĕсем кунта кичем мар. Ученăне кура ача саччĕн завăдуйăнăнăн Елена Ивановна Орынко лайăх условисем туса панăн тăрăшать пăрăç, хавхалантарать, – тет Ирина Владимировна.

И.Виноградовăн ушăнăнăн 19 шăпăрлăн çитес кĕрекунне шкула каяççĕ хатĕрленет. Чылайăшĕ вулăма, хушăна-юлăрна пĕлет те ăнтĕ, сăвă калама, юрлама-ташлама ăнăçлă. Ирина Владимировнăна пулăшакăнăн – Ирина Барышникова. Вăл ăçе пуçăнăн çулăлăх ытларах юнăçа, аппа пулăн те коллективăра ăна хисеплеççĕ. Хăй калăнă тăрăх – ăçре ăнăçу туна ăна та ачасене юратни пулăшать.

Ирина Владимировна хăйĕн воспитанникĕсене тĕрлĕ фестивăль, конкурса, кăçăна хутшăнма пулăшать. Çитĕнĕçем те пур: Вова Герасимов «Инçетри çĕршывсем», Полина Ильина «Çу кунĕçем» аса илтĕр» Раççей шăйăлăн конкурсĕнче виççĕмĕш степенлĕ диплом çĕнсе илнĕ. Республикăра ирĕклĕ ачасен пуçтарулăх тупăшăвĕсенче Валерий Иванов, Эвелина Михайлова, Маша Потапова, Катя Андреева, Сережа Тарасов, Ксения Мишарина, Эдик Сергеев, Настя Михайлова малтан выранăçне пăхăнăç.

Ачасене шкула каяççĕ хатĕрлес ăçри ĕçĕмĕнĕçĕн, çăмрак ăраве воспитани парассипе нумай çул тĕрĕ кăмăлпа ăçленĕçĕн И.Виноградовăна Хисеп грамотисенче ăçлăнă, парнесем парса хавхалантарнă. Ирина Владимировнăн ăç кĕнекине çырса хăй пĕрре кăна – ăна ача çăмăрĕ ăçе илни çинчен.

■ **Виталий АЧЧА.**
Канаш районĕ.
Автор сăнăçăрăнăн

Килти хуçалăх

ЫЙТУ-ХУРАВ

Килти чĕрчунсен хĕллехи рационĕ

Хĕллĕ чĕрчунсенĕ урăхларах пăхмаллинĕ пĕлетĕп-ха. Çак вăхăтра килти кушак-йытă таварашне мĕнлерех тăрăс тр тăрлĕ енлĕ апатлантармаллинĕ калаçа кăтартăр-ха.

М.ЗУЕВА.
Вăрнар районĕ.

Йытăçен хĕллехи рационĕ

Типĕ апата /лавккара сутаканнине/ хĕллĕ пĕ-ăк калорилли упăштармалла.

Йытă çăнĕ тăкăнать, ăнĕ улшăнать – эппин рациона йодла пуян çимĕçсем /тинĕс пулли, тинĕс купăсти /типĕтни/ кĕртмеллĕ. В ушкăна кĕркеçен витаминпа пуян çимĕçсенĕ /аш-какай, пĕвер, чĕре, пăрçа, шăтарнă тупă, хывăх/ тăрантармалла. Хĕллехи вăхăтра хăвăл сути çитменнипĕ çак чĕрчуна Д витамин та кирлĕ.

Кушакçен рационĕ

Кушаксенĕ хĕллĕ калори нумай кирлĕ – çак вăхăтра шăннипе вăсем ялавçинчен ытларах çиреçĕ. Çавăнпа хĕллехи апатра çупа бĕлок ытларах пулмалла. Анчах та кушак монтăр тетте пек пулса ан тăтăр тесен ăна хăйна, чăх ашăн тирне пĕрмаях ситермĕ кирлĕ мар. Тепĕр чухне чĕрĕ ашпа савăнтарсан юрать, уйăрмах ăна ашă усолла. Витамин хутăшă выранне шăтарнă тупă е сăлă парсан аван – вăсем апата ирĕлтермĕ пулăшаççĕ. Кушаксен хĕллĕ пĕрмаях пĕлĕмĕр, çавăнпа та çак чĕрчуна усратăр-ток вăсенне вылянă та вахат тупмаллах.

Кайăкçен рационĕ

Килте усракан кайăксемшăн, тăслăхрен, попугайшăн хĕллĕ те, суллахи вăхăтра та паха апат пысăк пĕлтерĕшлĕ. Çавăн пекех вăсене сутă пĕлĕмĕн тытмалла, умĕнчен шыв тăтмалла мар. Килти кайăкан иммунитетне çирĕлтертершăн ветеринарсен унăн рационне мăнăр, хĕвăлçаванăш, улма-çырлапа пахча çимĕç кĕртмĕ сĕнеçĕ.

АНСАТ ВĂРТТĂНЛĂХСЕМ

Пахча çимĕçе мĕнле пĕçермелле?

- Пахча çимĕçе шывра е пăсла пĕçермĕ пулать. Пăсла пĕçернĕ чухне тутăхăла ямаласăм сахалрах сухалаççĕ.
- Çăрулминне тăвар хушнă /1 литра 10 грамм/ вĕрекен шыва ямалла. Шыв шăвĕ пахча çимĕç шăвăннăн 1 сантиметр çурă çĕлĕрех пулмалла.
- Хĕрлĕ кăшмана пысăк пулсан та çурмалла касмасăр пĕçеççĕ. Хĕрлĕ кăшмана, кишĕр, çимĕç пăрçана тăваçăр пĕçеççĕ, мĕншĕн тесен вăл çак çимĕçсен тутине ăçăхлатать.
- Шăнтă çимĕçсенĕ ирĕлтермесĕçех пĕçермелле.
- Типĕтнĕ пахча çимĕçе пĕçеççĕ унăн çăваççĕ. 1-3 секунтлăхе шыва ярса лартаççĕ, ун хыçăн çак шывран пĕçеççĕ.

ХĂТЛĂ ХВАТТЕР

Кавир

Уравĕнĕ сармалли кавир пĕлĕмĕн питĕ илемлĕ курăнать. Ăна сарсан кирек мĕнле пĕлĕм те пысăкланнăн туйăнать, вăл пĕ-чĕкреех ăçăрлĕ пулсан пушшех те. Пысăках мар кавирĕ диван, сĕтел, кресло çинĕ сараççĕ.

- Ураи лапкашăпех кавир сарсан стенасенĕ кавирĕн тĕп тĕсĕпе çăмăлаççĕ е çавăн тĕслĕрех обой çыпăçтараççĕ.
- Уравĕнĕ пĕ-чĕк темĕçе кавир сарни килĕшăллех мар.

ТĔПЕЛТЕ ЧУХНЕ

Аш рулечĕ

Ĕнер ашăшăн хатăрленĕ 1 килограмм фарш, 1 çăмарта, 2 сухан, тутăнăн кура çимĕç сухан, çимĕç пăрçа /консервалăн/, 2 кишĕр, 200 грамм кăмпа, лавр çулçи, тăвар, пăрăç кирлĕ.

Фарша çăмартапа, вăйăт сухапа хутăштармалла, тăвар, пăрçа сапмалла, ăйăпа марлля çинĕ тинĕс çиппе сармалла.

Çурри пиçнĕ кишĕрĕ шултра тăрăлăа хырмалла, турăнă çимĕç сухапа пĕрле фарш çинĕ хунмалла. Çиппе çĕлĕ турăнă кăмпа, çимĕç пăрçа вырăнтармалла.

Рулет пек туса çаврăмалла, çиппе çыхмалла. Пысăк кастрюлĕпе шыв ярса вăрăмĕ кĕрнĕçĕн çулăм çинĕ тытмалла, рулета ямалла, пиçиччен пĕçермелле. Пиçес умĕн лавр çулçи хушмалла.

Борщ

2 литр шыв, 3 çĕрулми, 2 хĕрлĕ кăшман, 1-ĕр кишĕр, пылак пăрăç, сухан, çимĕç панулми, 200 грамм купăста, 1-ĕр апат кашăкĕ помидор нимĕрĕ /томатная паста/, лимон сĕткенĕ, укропа петрушка, хура пăрăç, 1 лавр çулçи, 2 шăл ăыра, тăвар, ăçăн-тăран çăвĕ кирлĕ.

Ку борща ун çăçăн е типĕ тытнă вăхăтра çиме лайăх.

Çĕрулминне шуратмалла, улăм пĕрчи пек туранмалла. Купăстапа пылак пăрăça вакламалла. Хатăрленĕ çимĕçсене тавар хушнă вĕрекен шыва ямалла, çурма пиçиччен пĕçермелле.

Сухана вĕтĕтмелле, кишĕрĕ терăлăа хырмалла та ăнăçăнăн пĕрле ăçăн-тăран çăвĕнче ăшалмалла.

Терăлăа хырнă хĕрлĕ кăшмана уйăрăмăн ăшалмалла.

Пахча çимĕçе ăçкана ямалла. Пиçес умĕн турăнă ешĕл çимĕç, 4 пая каснă панулми, лимон сĕткенĕ, томат нимĕрĕ, пăрăç, лавр çулçи хушмалла. 10 минут пĕçермелле.

УЯВ СĔТЕЛĔ ВАЛЛИ

Вăлчапа семга салачĕ

Тăварланă 75 грамм семга, 140 грамм хĕрлĕ вăлча, пĕçернĕ 4 çăмарта, 1 стакан çурă пĕçернĕ рис, çур сухан, петрушка, салат çулçи, 150 грамм майонез кирлĕ.

Çăмарта пĕçермелле, шуратмалла, тăватăлласа турамалла. Сенăнăа тăрăлăа çĕлĕ хăй пек касмалла. Суханăа ешĕл çимĕçе вĕтĕтмелле.

Пур çимĕçе те хутăштармалла, рис, майонеза хушмалла. Салата 1-2 секунтлăхе сиктĕмĕçе лартмалла.

Хитре савăта салат çулçисем вырнаçтармалла, сиктĕнĕ салата хумалла. Хĕрлĕ вăлчапа илемлетмеллĕ.

Антонина СЕРГЕЕВА хатăрленĕ.

ВĔРЕНӲ

Пулас инженерсене кам пулăшĕ?

Шупашкарти 55-мĕш шкулта вăрăнăçăн Илья Васильев класра пухнă пĕлĕвне çирĕплетес тата ăçталăхне ăстерес тĕллевпе çуллахи канмалта республикăн машинăçăм тăвас енĕпе çĕнĕлăхсенĕ пуçăça кăтăçăн центрĕнче ĕçлемĕ. Р.Г.Панова ертсе пынă технологи урокĕсенче шкул станокĕсемпе аппаланса паха пĕлӳ пухнă. Çав предметăм станокĕсенче шкул мастерскойĕнчисемпе танлаштарайăмăн. Вĕçем хăватлăх, тухăçлăх. Тата сумра профессионал пулса тăнă мастер-наставник те ытларах.

Илья тата Рудольф Геннадьевич кĕçĕн классенче технологи урокĕн практика пайĕнче иртнĕ ĕçлене кăтартнĕ. Анчах çак тĕслĕх хăнăçлăр пулăн пек çăç юлма пултарасси шухăшлаттарать. Çак тĕслĕхе шута илнĕ е пĕтĕмлетӳ тума хăвалăхе шкула ятарлă комиссия те, нимĕнле делегаци те килмерĕ-ха. Р.Панова хăй тĕллĕн ĕçлет. Унăн ĕç-хĕлĕ çинчен питĕ сахал çын пĕлет. Рассрĕй вăра

Р.Пановпа унăн вăрăнăçăнче Илья пулăшмаллах, малалла аталанма пăтă туса памаллах. Паллах, вăсем Рассрĕ чĕртсе тăратмалли юмах шăйăнчи проектсен тата тĕнчери наци идейĕн нихçăнне хывăс тĕлĕшпе ĕçлемĕççĕ. Çын капиталне вăйлатассипе çыхăнăа мĕтусенне татса памалли уçлăх туса хурăсăнăн тăрăшăççĕ.

Илья «Рассрĕй çăмăшăн» Башкорт иртнĕ Пĕтĕм тĕнчери «Пуласлăх инженерĕсем» форумăн тавăрнă çыруçăн çапла çырнă: «Халăх вăхăтра Чăваш Енре чăннипех те кирлĕ 12 филолог выранне 40 вăрăнтăр кăларăççĕ. 40 инженер кирлĕ пулсан – 12-шне çăç хатăрлеççĕ. Статистика утламасть. Манăн шухăшпа, «Технологи предметне шкултах юратма хăнăхтармалла. Промышленнăй предприятийĕсен шкулсене оборудованипе, инструментсемпе тата материалсемпе тивĕçтермелле. Кунта ваттисен çăк çăмăхĕ – мĕн ăнăçăн, çав шăтать – питех те выранлăх.

Ильин брошюри «Будущее делаем сегодня: изготовление оправок для торцевых фрез на школьном оборудовании» ятлă. Кĕнеке станоксемпе ăсăнăçăн тĕслĕхĕсемпе пуянлăхпа вăрăнă пособине ăçа интернет.

Предприяти-организаци представителĕсен, пысăк квалификациллĕ ăстасен тата анăçла кадрсем шыраканнисенсен, 55-мĕш шкултă Рудольф Геннадьевич Панов преподаватель тата унăн вăрăнăçăнчи Илья Васильев патне пырса: «Сирĕн пекçăсем ытларах пулăччăр тесен эпир мĕнле пулăшма пултаратпăр?» – тесе мĕншĕн мĕтăс мар?

шăлах Р.Пановпа унăн вăрăнăçăнăçăн пек çынсем çинчи тытăнса торать.

■ **Ирина СЕРГЕЕВА**
/«Ĕренĕ» хаçатран. 28.11-11.12.2014 ç./

К.В.ИВАНОВ ÇУЛТАЛĂКĔ

Юрă-кĕвĕ витĕр тĕнче ялтăрать

Чăваш капелли «Нарспиана» кăтартрĕ

Эпĕ пулма пултаракăмăнне туми – çутă йăлане хăлăмăм.
Клод МОНЕ, импрессионист.

«Нарспи поэмăна пĕрренĕш хут пичетлесе кăларăранпа 100 çул çитнине халлласа 2008 çулхи апрель уйăхĕнче Прески Витти художник тата «Хыпар» хаçат çак хăйлава пăхмасăр калакансен конкурсне ирттернĕччĕ. Шăпах çак конкурса хатăрленсе поэмăна пăхмасăр вăрăннă май унăн синкерлĕ чăваш чунĕн юлашки шăнăç çути çĕнĕ самант «Нарспи ĕçĕ» сăлăкри çак вăрăçăнче пытаннине ăнланса илтăм:

Тулта тĕнче хăйăртăт,
Тулта тĕнче ялтăрать.
Нарспи пĕртăнче йăрат.
Унăн чĕре çуралать.

Çапла, Нарспи чĕре çуралать... Çуралса ихĕ пек уйăрлать. Пĕри, çутă мĕнле пĕлĕкенни, чăвăл суттинче кĕвĕл пекех ялтăракăнăн таса шыв пăтăнчех юлать, теприн çăтăвăл тинĕс лрш çинчен кăпкăн карчăк Шăпатăнăн чĕнсе илсе çусăл Тахтаманăн вăлăрне хатăрлĕçĕт. Çакна ураран кăвантăнăр утланса кĕркеçен çынăр ачи Сентăк тăрăх сисет:

Анчах вăл та вылянă
Аттăрăй инкăшăр,
Аттăраса урама
Тухса кайрĕ лашăпа.

Кайран, упăшкинне вăлăрсе тарăнă юратнă Нарспийĕне тĕл пулас умĕн, Сетнер ворман шăвăне çĕнтерне хăтланса çапла юлать:

Ах, çылăхлă пуçăна
Ăçта чикес хуран-ши?
Ах, çылăхлă чунăма
Ĕлле тытса чăрам-ши?

Кашни кураран халăх юратакан çак поэмăна мĕн пуçламăшĕнчен вăрăн çитмех тенĕр хут вуласа чĕри витĕр кăларнă пек тунăçĕ Чăваш пăтшалăх академи симфони капелли январь уйăхĕн 29-мĕшĕнче Чăваш пăтшалăх филармонийĕнче кăтартнă «Нарспиана». К.В.Иванова çуралнăранпа 125 çул çитнине халлланă çак литературăпа музыка композицине ирĕлтерсе ертсе пыракăнăн – капеллăн илемлĕх ертӳçи тата тĕп дирижăрĕ, Расçей Федерацийĕн халăх артисчĕ Морис Яклашкин. Ку çĕнĕ проект, ман шутпа, Чăваш Енре чăннипех Литература тата К.В.Иванов çуталăкĕ пуçланнине сăмахла çес мар. Ăçпа те çирĕплетсе пани пулчĕ.

Поэма çыхăнăçне чăвашла ЧР тава тивĕçлĕ артисчĕ Юрий Филиппов вуларĕ, вырăсла – Екатерина Александрова. Сăмахла витерилленнине куракан патне Ф.Павлов, И.Пустынник, В.Ивашкин, Г.Хирĕл кĕвĕлĕнĕ «Нарспи оперăри сăпăксем, А.Аслămăсла Ф.Васильевăн «Славлу ĕçĕрсем» хор çăвăрăнăпе «Силлă кантата, Мухтăрпе Тахтаман арăнăçем, Нарспипе Сетнер дуэтăçем çитрĕç. Чăваш халăхăн «Адман кăмăн ăкă-сукăн тата туй ĕçĕрсем ăнăçăн концерта тăстăн шăлтăн, тымартăн пыракан асăнăç хăвăт кĕртрĕç. ЧР тава тивĕçлĕ артисчĕсем Михаил Мокшанова, Татьяна Сергеева, Василий Николаев, Елена Игнатьева, Юрий Юнгерова юрлас асăлăхăн халăха «Браво!» тесе кăшкăрма хистерĕ. Çăмăллăх çĕр кĕнĕ чăваш композиторĕн Геннадий Воробьевăн симфонийĕн ихăнăш пăвăнăн доминорĕ шăпах «Нарспиана» вăсĕнче ăнăçăн çак пурнăçра ăçăр пуртăн çутă пăтăр ăнăлăнăр тенĕр хут çирĕплетрĕ. Сцена çинчи экран концерт вăхăтăнче пĕрре те пушă пулмарĕ. «Нарспи поэмăн иллюстрацийĕсемпе ăнăшăнса пычĕ.

Концерт хыçăн та халăх залран кăлăсăн пулмарĕ. Морис Яклашкинăн хăвалăнăулăн сăмахĕсенче итлерĕ. Вăл çак проект мĕншĕн çуралнине пĕлтерĕ: маи Константин Иванов пуçăрăлăхăн вилĕмĕрĕнĕ тата «Нарспи поэма чăвашсемшăн вырăссемшăн Пушкинăн «Евгений Онегин» романĕпе танăх пулни çинчен каларĕ.

■ **Римма ПРОКОПЬЕВА**

СУТАТĂП ПРОДАЮ

12.Профнастил, металлочерепицу, **оцинковку** рул., листовую, **трубы** профильные, водостоки, **металлосайдинг.** Т. 444433.

29.Косилки, грабли, фрезы, опрыскиватели, картофелесажалки, **доильные аппараты. ДОСТАВКА!** Т.: 8-937-955-98-02, 8-937-375-80-95.

33.Кирпич рядовой, лицевой; **керамблоки, кольца. Доставка.** Т.: 8-906-380-48-35, 8-927-667-46-05.

75.Дымоходные трубы из нерж. стали. **Аргонная сварка:** медь, нержавейка. Т. 44-44-33.

ĔÇ РАБОТА

62.Требуются электрики в Москву. Вахта. Т. 8-910-595-52-54.

ПУЛĂШУ УСЛУГИ

38.Чистка колодцев. Т. 89613429059.

90.Видео, фото, тамада /Чăвашла, вырăсла/. Т. 8-927-667-93-23.

Патăрьел район администрацийĕ Шупашкарти строительствăпа хула хуçалăхăн техникумĕн директорĕн Петр Владимирович Мишинăн ывăлĕ

Владимир Петрович МИШИН

вăхăтсăр вилнĕ пирки унăн тăванĕсемпе тата çывăх çыннисемпе пĕрле чĕререн хурланнине пĕлтерет.

Чăваш Республикин Вĕренӳ тата çамрăксен политикăн министерстви «Шупашкарти строительствăпа хула хуçалăхăн техникумĕ» Чăваш Республикин профессиллĕ вĕренӳ паракан бюджет учрежденийĕн техникум директорĕн Петр Владимирович Мишинăн ывăлĕ

Владимир Петрович МИШИН

вăхăтсăр вилнĕ пирки унăн тăванĕсемпе тата çывăх çыннисемпе пĕрле чĕререн хурланнине пĕлтерет.

Чăваш Республикин Вĕренӳ тата çамрăксен политикăн министерстви «Шупашкарти строительствăпа хула хуçалăхăн техникумĕ» Чăваш Республикин профессиллĕ вĕренӳ паракан бюджет учрежденийĕн техникум директорĕн Петр Владимирович Мишинăн ывăлĕ

Владимир Петрович МИШИН

вăхăтсăр вилнĕ пирки унăн тăванĕсемпе тата çывăх çыннисемпе пĕрле чĕререн хурланнине пĕлтерет.

Чăваш патшалăх гуманитари вăсăлăхĕсен институтĕ Чăваш Республикин культурăн тата тивĕçлĕ ĕçĕнче, 1997-2013 çулсенче Чăваш наци конгрессĕн президентĕ пулнă, чăваш наци ăсхăнăн ертӳçисенчен пĕри

Геннадий Николаевич АРХИПОВ

вăхăтсăр вилнĕ пирки унăн тăванĕсемпе тата çывăх çыннисемпе пĕрле чĕререн хурланнине пĕлтерет.

РЕКЛАМА ПЕЛТЕРУ

ОЧЕНЬ ВЫСОКИЕ ПРОЦЕНТЫ ПО СБЕРЕГАТЕЛЬНЫМ ПРОГРАММАМ

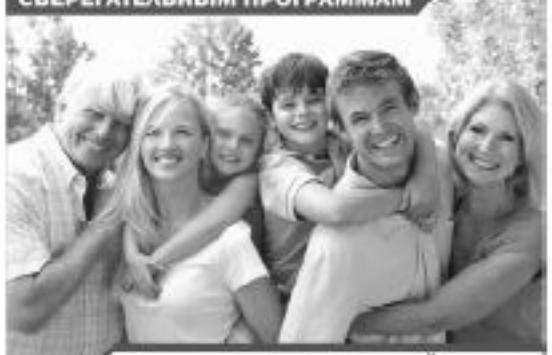

ЧЕБОКСАРСКИЙ ЦЕНТР СБЕРЕЖЕНИЙ
КРЕДИТНЫЙ ПОТРЕБИТЕЛЬСКИЙ КООПЕРАТИВ

ПРОГРАММЫ ПО СБЕРЕЖЕНИЯМ:
«24» - годовая ставка до 23%
«Преумножение» до 20 % годовых
«Выгодная» до 21 % годовых
Пенсионерам + еще дополнительно 1%

✆8(83533) 4-15-43
г. Канаш, ул. Железнодорожная, д.89

1. Администрация Исаковского сельского поселения Красноармейского района Чувашской Республики информирует о возможности продажи земельных долей, находящихся в общей долевой собственности, доля в праве 70/676 муниципального образования Исаковского сельского поселения Красноармейского района Чувашской Республики в собственность по цене, определяемой как произведение 15 процентов кадастровой стоимости одного квадратного метра такого земельного участка и площади, соответствующей размеру этой земельной доли, расположенной по адресу: Чувашская Республика, Красноармейский район, Исаковское сельское поселение, кадастровый номер 21:14:070601:1.

Заявления принимаются в течение шести месяцев с даты опубликования по адресу: Чувашская Республика, Красноармейский район, Исаковское сельское поселение, с.Исаково, ул.Садовая, д.21.

2. Администрация Исаковского сельского поселения Красноармейского района Чувашской Республики информирует о возможности продажи земельных долей, находящихся в общей долевой собственности, доля в праве 80/771 муниципального образования Исаковского сельского поселения Красноармейского района Чувашской Республики в собственность по цене, определяемой как произведение 15 процентов кадастровой стоимости одного квадратного метра такого земельного участка и площади, соответствующей размеру этой земельной доли, расположенной по адресу: Чувашская Республика, Красноармейский район, Исаковское сельское поселение, кадастровый номер 21:14:060401:1.

Заявления принимаются в течение шести месяцев с даты опубликования по адресу: Чувашская Республика, Красноармейский район, Исаковское сельское поселение, с. Исаково, ул. Садовая, д. 21.

3. Администрация Красноармейского района Чувашской Республики информирует заинтересованных лиц о приеме заявок от граждан и юридических лиц на:

- предоставление земельного участка в аренду сроком до 31 декабря 2015 года из земель сельскохозяйственного назначения, для сельскохозяйственного производства, площадью 160000 кв.м., с кадастровым номером 21:14:070601:272, местоположение: Чувашская Республика, Красноармейский район, Исаковское сельское поселение;
- предоставление земельного участка в аренду сроком до 31 декабря 2015 года из земель сельскохозяйственного назначения, для сельскохозяйственного производства, площадью 320000 кв.м., с кадастровым номером 21:14:070601:274, местоположение: Чувашская Республика, Красноармейский район, Исаковское сельское поселение;
- предоставление земельного участка в аренду сроком до 31 декабря 2015 года из земель сельскохозяйственного назначения, для сельскохозяйственного производства, площадью 260000 кв.м., с кадастровым номером 21:14:070601:276, местоположение: Чувашская Республика, Красноармейский район, Исаковское сельское поселение;
- предоставление земельного участка в аренду сроком до 31 декабря 2015 года из земель сельскохозяйственного назначения, для сельскохозяйственного производства, общей площадью 2746000 кв.м., местоположение: Чувашская Республика, Красноармейский район, Исаковское сельское поселение, в восточной части кадастрового квартала 21:14:070601;
- предоставление земельного участка в аренду сроком до 31 декабря 2015 года из земель сельскохозяйственного назначения, для сельскохозяйственного производства, общей площадью 2161700 кв.м., местоположение: Чувашская Республика, Красноармейский район, Исаковское сельское поселение, в западной и центральной части кадастрового квартала 21:14:070601;
- предоставление земельного участка в аренду сроком до 31 декабря 2015 года из земель сельскохозяйственного назначения, для сельскохозяйственного производства, площадью 1324000 кв.м., местоположение: Чувашская Республика, Красноармейский район, Исаковское сельское поселение, кадастровый квартал 21:14:070601;
- предоставление земельного участка в аренду сроком до 31 декабря 2015 года из земель сельскохозяйственного назначения, для сельскохозяйственного производства, площадью 2333600 кв.м., с кадастровым номером 21:14:060401:1412, местоположение: Чувашская Республика, Красноармейский район, Исаковское сельское поселение;
- предоставление земельного участка в аренду сроком до 31 декабря 2015 года из земель сельскохозяйственного назначения, для сельскохозяйственного производства, площадью 660400 кв.м., местоположение: Чувашская Республика, Красноармейский район, Исаковское сельское поселение, кадастровый квартал 21:14:060401.

Заявки принимаются в течение месяца с даты опубликования объявления по адресу: 429820, с. Красноармейское, ул. Ленина, д. 35, каб. 206, 208 с 8-00 час. до 17-00 час. ежедневно, кроме выходных дней. Тел 2-14-49, 2-15-60.

Администрация Алатырского района (ул.Горькинена, 7, каб. 6) сообщает, что 11 марта 2015 г. в 9 час. 00 мин. состоится открытый аукцион с открытой формой подачи предложений по заключению договора аренды на земель сельскохозяйственного назначения, для ведения сельскохозяйственного производства, не имеющих обременений и ограничений его использования:

Лот № 1- земельный участок: с кадастровым номером 21:06:120101:314, площадью 600200 кв.м., местоположение: Чувашская Республика, район Алатырский, Старобайбасинское сельское поселение сроком на 49 лет, начальная цена 20000 руб., сумма задатка 4000 руб. (20 процентов), шаг аукциона 5 процентов.

Заявки на участие в аукционе принимаются в каб. 6 администрации Алатырского района по адресу: ЧР, г.Алатырь, ул.Горькинена, 7 с 8.00 до 17.00 в рабочие дни на позднее окончательного срока приема заявок 5 марта 2015 года совместно с платежным документом, подтверждающим оплату задатка, который перечисляется на счет 40302810400700000001, БИК 049706001 администрация Алатырского района отделение № 8613 Сбербанка России, ИНН 2101051266, КПП 210101001, БИК 049706001. Победителем признается лицо, предложившее наивысшую цену по торгам, с которым в установленный срок заключается договор купли-продажи.

По вопросам проведения аукциона, оформления заявок и перечисления задатков обращаться в каб. 6 в администрации Алатырского района или ознакомиться на сайте www.horal.cap.ru

Чăваш Республикин Вĕренӳ тата çамрăксен политикăн министерстви «Шупашкарти строительствăпа хула хуçалăхăн техникумĕ» Чăваш Республикин профессиллĕ вĕренӳ паракан бюджет учрежденийĕн техникум директорĕн Петр Владимирович Мишинăн ывăлĕ

Владимир Петрович МИШИН

вăхăтсăр вилнĕ пирки техникум директорĕнне тата унăн тăванĕсенне вăсемпе пĕрле чĕререн хурланнине çинчен пĕлтерет.

ХЫПАР

Учредительсем: Чăваш Республикин Министрсен Кабинечĕ, Чăваш Республикин Информаци политикăн тата массăллă коммуникацисен министерстви "Хыпар" Издательство çурчĕ" Чăваш Республикин хăй тăвăллă учрежденийĕ

"Хыпар" ăнăçлăх - 54900 "Хыпар"чăмăртăри"- 79454

Директор-тĕп редактор В.В.ТУРКАЙ

РЕДКОЛЛЕГИ:
М.М.АРЛАНОВ – коммерци директорĕ
Г.А.МАКСИМОВ – тĕп редактор çăмăтăлă
Н.Г.СМИРНОВА – культурăпа чăваш диаспорин пайăн редакторĕ
А.А.ТАРАСОВ – тĕп редактор çăмăтăлă
В.В.ТУРКАЙ – директор-тĕп редактор
Ф.П.ЧЕРНОВ – ăçăллă секретарь – техника центрĕн пуçлăхĕ

Дежурнăй редактор В.И.СМИРНОВА

Редакцирĕ адресĕ: 428019, Шупашкар, Иван Яковлев проспектĕ, 14, Пичăт çурчĕ, III хут, "Хыпар".

ТЕЛЕФОНСем
Редакциллĕ пайăсем:
бухгалтери - факс - тăп редактора
бухгалтери - тăп редактора сăмах
бухгалтери - коммерци директорĕ
бухгалтери - секретарьăн ăçăн секретарь
Пайăсем:
бухгалтери - общество пайăнăн политика пайĕ
бухгалтери - корреспондент тăрăшăвĕ тата хăвăлăн пайĕ
бухгалтери - экономика пайĕ
бухгалтери, бухгалтери - социаллă проблемăсăр ăçăн пайĕ
бухгалтери - культурăпа чăваш диаспорин пайĕ
бухгалтери - корреспондентсем
бухгалтери - фотокорреспондент
бухгалтери - бухгалтер
Техникăпа ăçăсем:
бухгалтери - ăçлăхăн программăн пайĕ
бухгалтери - сăмахăсăр ăçлăхăн пайĕ
Çыхăну пайĕсем:
бухгалтери, бухгалтери, бухгалтери - Ăрăмăс
бухгалтери - чăваш республикăн журналистăсем
сăмăр пăвăнăнăр
Ăçă кунăн 8 çулăм тăр 45 минутăнтан пуçлăнса 17 çулăм тăр 45 минутăнтăн, шăматкунсăр выçăçăнăçăçăн пĕтет.

Факс: (8352) 28-28-70
Электронлă почта: hypar1@mail.ru hypar@mail.ru
hypar2008@number.ru

Хыпăр хăнăнăн Идентификацăлăх çулĕн АУ-ăнăçлăх сертификатĕ-ăнăçлăлăх, "Чăваш Енăн ИТЕ" АЮ тăвăллăăçăн сертификатĕ 428019, Шупашкар хули, И.Яковлев проспектĕ, 13. 56-00-33 - ăçăн-пурăнăç лицензийĕ.

РЕКЛАМăЛА ПЕЛТЕРУÇЕНЕ 316-мĕш пĕлĕмре ăнăçлăççĕ. Тел. 28-28-70.

Офсет печатĕ. Хăйăвăлăн 2 печать листа. Редакцирĕ тăвăçăнăн чăваш-вырăс пичетлĕхĕ.
Хăнăтăн ăçăсăнăн "Ăрăмăс пичетĕ" ăçăсăнăн пичетлĕхĕнче. "Хыпар" çăмăтăлă "Çăмăллăх", "Ветеран", "Ăçта çăмăл", "Самовывоз", "Комфортный" рекламăлăх журналĕсенче. Ноябрь 09.02.2015 ăçăн пуçлă. Печать тăвăнă 31 ăçăн. Ăçăн пуçланă 20 çулăм тăр 45 минутăнтан ăçăн пĕтнĕ. Тираж 6391. Заказ 420.